

**T.C.
GAZİANTEP İSLAM BİLİM VE TEKNOLOJİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

**CUMHURİYET DÖNEMİ GAZİANTEP'İN MEŞHUR
HAFIZLARI**

Yüksek Lisans Tezi

Güllü AYÇİLEK

Danışman

Doç. Dr. Murat AKKUŞ

GAZİANTEP
2025

T.C.
GAZİANTEP İSLAM BİLİM VE TEKNOLOJİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

**CUMHURİYET DÖNEMİ GAZİANTEP'İN MEŞHUR
HAFIZLARI**

Yüksek Lisans Tezi

Güllü AYÇİLEK

Danışman

Doç. Dr. Murat AKKUŞ

GAZİANTEP

2025

TEZ KABUL VE ONAYI

Güllü AYÇİLEK tarafından, *Doç. Dr. Murat AKKUŞ* danışmanlığında *CUMHURİYET DÖNEMİ GAZİANTEP'İN MEŞHUR HAFIZLARI* başlıklı bu çalışma, jürimiz tarafından 25/06/2025 tarihinde yapılan sınav sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan (Danışman)	İmza	Sonuç
Doç. Dr. Murat AKKUŞ		☐ Kabul
(Balıkesir Üniversitesi Kur'ân-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Ana Bilim Dalı)		☐ Ret
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa AKSOY		☐ Kabul
(Gaziantep Üniversitesi Arap Dili ve Belağatı Ana Bilim Dalı)		☐ Ret
Dr. Öğr. Üyesi Hasan BULUT		☐ Kabul
(GİBTÜ Kur'ân-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Ana Bilim Dalı)		☐ Ret

Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen ve yukarıda adları yazılı jüri üyeleri tarafından uygun görülmüştür.

ONAY

... / ... /

Dr. Öğr. Üyesi Adnan Akalın

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Hazırladığım yüksek lisans/doktora/sanatta yeterlik tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin Kaynaklar'da gösterilenlerden oluştuğunu, her unsurun enstitü yazım kılavuzuna uygun yazıldığını ve TÜBİTAK Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Yönetmeliği'nin 3. bölüm 9. maddesinde belirtilen durumlara aykırı davranılmadığını taahhüt ve beyan ederim.

İmza

... /... /2025

Güllü AYÇİLEK

TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI

Tez Başlığı: Cumhuriyet Dönemi Gaziantep'in Meşhur Hafızları

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışması için şahsım tarafından 21/07/2025 tarihinde intihal tespit programından alınmış olan özgünlük raporu sonucunda;

Benzerlik oranı : %14

Tek kaynak oranı :% çıkmıştır.

İmza

... /... / 2025

Doç. Dr. Murat AKKUŞ

ÖZET

CUMHURİYET DÖNEMİ GAZİANTEP'İN MEŞHUR HAFIZLARI

Güllü AYÇİLEK

Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans, Haziran/2025

Danışman: Doç. Dr. Murat AKKUŞ

İslam dininin temel kaynağı Kur'ân-ı Kerim'dir. İslamî açıdan Kur'ân öğrenimi ve öğretimi önem arz etmektedir. Kıraat ilmi de doğrudan Kur'ân-ı Kerim'in metninin okunuşu ile ilgilenmektedir. Bu durum da kıraat ilminin öğrenilmesini ve öğretilmesini zorunlu bir ilim haline getirmektedir. Kur'ân öğretimi hiçbir koşulda ve dönemde kesintiye uğramamıştır. Bu başarının asıl mimarı ise hafızlar ve onların çabalarıdır. Bu kişiler; sosyal yaşamın ve siyasi olayların insan düzenini etkilediği, imkânların sınırlı ve dar olduğu bilhassa savaş gibi olağanüstü durumlarda Kur'ân ilminin öğretimi için bütün gayretlerini ortaya koyarak, sonucu ne olursa olsun tüm riskleri göze alarak bu ilmi belletmeyi kendilerine görev bilmişlerdir. Aynı zamanda bu kişiler bulundukları bölgede Kur'ân öğreniminin gelişmesine ve ilerlemesine de katkı sağlamışlardır. Bu çalışmada Cumhuriyet Dönemi Gaziantep'in meşhur hafızları ve Kur'ân eğitim ve öğretimi için sarf ettikleri çabalar ele alınmaktadır. Siyasi açıdan zorlu bir dönemde yetişen bu âlimlerimizin hayatları hakkında literatürde yeterli bilgi olmaması böyle bir çalışmanın yapılmasını gerekli kılmaktadır. Çalışmanın giriş kısmında Gaziantep ve siyasi durumundan bahsedilerek o dönemdeki şartlar ele alınmaktadır. Ardından okuyucunun birinci bölümde kıraat ilminin inceliklerine yer verilerek okuyucunun çalışma esnasında sıklıkla karşılaşacağı konu ile ilgili ıstılahlar hakkında bilgi verilmektedir. Aynı zaman da bu zorlu görevi yerine getiren hafızların nasıl bir eğitim sürecinden geçtikleri gözler önüne serilerek hafızlık müessesesine ve önemine temas edilmektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde ise hafızların hayatlarından bahsedilerek tespit edilen eserleri incelenmektedir. Sonuç kısmında ise elde edilen bulgular göz önüne alınarak genel bir değerlendirme yapılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Kıraat, Cumhuriyet Dönemi, Gaziantep, Hafızlar, Biyografiler.

ABSTRACT

HAFIZS RAISED IN GAZIANTEP DURING THE REPUBLICAN PERIOD

Güllü AYÇİLEK

Gaziantep Islamic Science and Technology University
Graduate Education Institute Department of Basic Islamic Sciences

Master, June/2025

Supervisor: Assoc. Dr. Murat AKKUŞ

The main source of Islam is the Qur'an. Learning and teaching the Qur'an is important from an Islamic point of view. The science of Qiraat deals directly with the recitation of the text of the Holy Qur'an. This makes the learning and teaching of Qiraat a compulsory science. The teaching of the Qur'an has never been interrupted under any circumstances and period. The main architect of this success is the hafiz and their efforts. These people put forth all their efforts for the teaching of the Qur'an, especially in extraordinary situations such as war, where social life and political events affected the human order, where opportunities were limited and narrow, and they took it as their duty to teach this science by taking all risks regardless of the consequences. At the same time, these people also contributed to the development and progress of Qur'anic learning in their region. This study focuses on the famous hafiz of Gaziantep in the Republican Era and their efforts for Qur'anic education and teaching. The lack of sufficient information in the literature about the lives of these scholars, who grew up in a politically difficult period, makes it necessary to conduct such a study. In the introduction of the study, Gaziantep and its political situation are mentioned and the conditions at that time are discussed. Then, in the first chapter, the subtleties of the science of qiraat are given and information is given about the terms related to the subject that the reader will frequently encounter during the study. At the same time, the institution of hafiz and its importance are touched upon by revealing what kind of an education process the hafiz who fulfill this challenging task go through. In the second part of the study, the lives of hafiz are mentioned and their works are analyzed. In the conclusion, a general evaluation is made by considering the findings obtained.

Keywords: Qira'at, Republican Era, Gaziantep, Hafizes, Biographies.

ÖNSÖZ

İnsan fitratı gereği merak duygusu ile yaratılmıştır. Merak duygusu da insanoğlunu sürekli öğrenmeye ve araştırmaya yöneltmiştir. Kur'ân-ı Kerim insanoğlunun bu ihtiyacını karşılayacak derecede ilim ve bilgi dolu bir kitaptır. Fakat her ilim dalının kendine özgü muhtevası ve birtakım sınırları vardır. Kıraat ilmi de bilhassa muhtevasının Kur'ân-ı Kerim olması hasebiyle aşılmasında gereken birtakım sınırlara sahiptir. Bu nedenle nesilden nesle rivayet yolu ile aktararak öğrenilmesi ve öğretilmesi gerekmektedir.

Cumhuriyet'in ilanı ile birtakım olaylar meydana gelmiştir. Tarihi olaylar siyasi sebepler her alanı etkilediği gibi ilim dallarını da etkilemiştir. Bundan etkilenenlerden biri de kıraat ilmidir. İlgili dönemlerde kıraat ilmi alanına giren Kur'ân eğitim ve öğretiminde birtakım aksaklıklar meydana gelmişse de âlimlerin gayretleri ile Kur'ân eğitim ve öğretimi kesintiye uğramadan devam edebilmiştir.

Cumhuriyet Dönemi'nde Gaziantep'te Kur'ân hizmetinde bulunan hafızlar hakkında akademik bir çalışmanın olmayışı böyle bir çalışmanın hazırlanmasına bizi sevk etmiştir. Bu çalışmadan temennimiz, âlimlerin gelecek nesiller tarafından tanınarak onlara ilham ve feyiz kaynağı olmasıdır.

Hem ders döneminde hem tez döneminde yoluma ışık tutan kıymetli tez danışmanım Doç. Dr. Murat Akkuş hocama, eseri ile perspektifimi aydınlatan Ergün Özuslu hocama minnetlerimi sunarım. Çalışma sürecinde desteğini esirgemeyen yol arkadaşım Tunay İnan'a müteşekkirdiğimi belirtmek isterim. Bilhassa buralara gelmemde büyük emekleri olan annem ve Mehmet Ali ağabeyime de sonsuz teşekkür ederim. Benden duasını ve desteğini eksik etmeyen biricik babama da minnetimi sunarım. Bu süreçte hem saha çalışmasında destek olan hem manevi olarak destek olan abilerime, yeğenlerime ve yengelerime teşekkür ederim.

Güllü AYÇİLEK
Gaziantep-2025

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR	vi
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	vii
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM	4
KIRAAT İLMİ.....	4
1.1. Kiraat İlmi Tanımı, Konusu ve Amacı	4
1.2. Kiraat İlminin Tarihçesi.....	5
1.3. Kiraat İlmi ile İlgili İstılahlar	7
1.4. Kurrâ ve İcâzetname.....	9
1.4.1. Kurrânın Görevleri ve İslam Dinindeki Yeri	10
1.5. Cumhuriyet Döneminde Kiraat İlmi.....	11
1.5.1. Cumhuriyet Dönemi Kiraat Âlimleri ve Sosyal Etkileri.....	14
II. BÖLÜM.....	16
HAFIZLIK MÜESSESESİ VE GAZİANTEP'İN MEŞHUR HAFIZLARI	16
2.1. Hafızlık Müessesesi.....	16
2.2. Gaziantep'in Meşhur Hafızları.....	19
2.2.1. Bülbülzâde Abdullah Edip Bayram (1857-1927).....	20
2.2.2. Kurrâ Hafız Tevfik Karşılıgil (1865-1968).....	31
2.2.3. Bulaşıkzâde Müftü Hacı Mehmet Arif (1871-1958)	43
2.2.4. Hafız Abdullah Kocaoğlu (1872-1949)	47
2.2.5. Hafız Mustafa Altıncı (1877-1955)	55
2.2.6. Hafız Mehmet Şahin (1877-1959).....	58
2.2.7. Kanalcı Hafız Mehmet (1878-1949).....	61
2.2.8. Hafız Ahmet Özşentürk (1884-1958)	63
2.2.9. Hafız Abdülaziz Belli (Kolsuz Hafız) (1885-1961)	63
2.2.10. Hafız Mehmet Ali Kutsal (1902-1987).....	67
2.2.11. Hafız Mükerrerem Oypan (1909-1987)	68
2.2.12. Kurrâ Hafız Kâmil Kıdeyş (1911-1984)	70
2.2.13. Hafız Mustafa Başyıldız (1919-1995)	76
2.2.14. Hafız Hamdi Aksüvek (1922-1985)	77
2.2.15. Hafız Osman Arabacı (1925-1992)	79
2.2.16. Kurrâ Hafız Adil Özberk (1934-1999)	86

2.2.17. Kurrâ Hafız Ali Evgi (1937-...)	96
SONUÇ	99
KAYNAKÇA	101
ÖZ GEÇMİŞ	104

KISALTMALAR

s.a.v.	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
c.c.	: Celle Celâluhu
a.s.	: Aleyhisselâm
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
M.Ü.	: Marmara Üniversitesi
TÜBİTAK	: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
GİBTÜ	: Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi
KHK	: Kanun Hükmünde Kararname
İÜ	: İstanbul Üniversitesi

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Alaüddevle Cami Mihrabı	22
Şekil 2:Alaüddevle Cami Mihrabında Bulunan Abdullah Edip Efendi Tarafından Yazılan Kitabe	22
Şekil 3:Abdullah Edip Efendiye dördüncü rütbeden Mecidi Nişanı itası.	24
Şekil 4: Heyeti merkeziye üyeleri.....	25
Şekil 5: Abdullah Edip Efendi'nin Asri Mezarlıkta bulunan mezarı.	26
Şekil 6: Abdullah Edip Efendi'nin Asri Mezarlıkta bulunan mezarı.	26
Şekil 7: Abdullah Edip Efendi'nin Asri Mezarlıkta bulunan mezarı.	28
Şekil 8: Abdullah Edip Bayram Efendi Balıklılı'daki evinin bir odasının tavanında bulunan Şimşirzâde Mühürücü Hasan Efendi'nin yazısı.....	31
Şekil 9: Hafız Tefvîk Karslıgil ve ailesi.....	34
Şekil 10: Hacı Nasr Camii.....	35
Şekil 11: Hafız Tefvîk Karslıgil'in İmi Şahsiyeti.....	36
Şekil 12: Hafız Tefvîk Karslıgil'in Mezarı	43
Şekil 13: Bulaşıkzade Müftü Hacı Mehmet Arif Efendi'nin Mezarı	46
Şekil 14: Bulaşıkzade Müftü Hacı Mehmet Arif Efendi'nin Babası ve Dedesinin Mezarı	46
Şekil 15: Hafız Abdullah Hocaefendi'nin Görev Yaptığı Tahtani Cami ve Çevresi Eski Hali.....	47
Şekil 16: Hafız Abdullah Hocaefendi'nin Görev Yaptığı Tahtani Cami Günümüzdeki Hali.....	48
Şekil 17: Hafız Abdullah Kocaoğlan'ın Mezarı	54
Şekil 18: Hafız Abdullah Kocaoğlan'ın Cenazesi	54
Şekil 19: Hafız Abdullah Kocaoğlan Efendi'nin Cenaze Namazındaki Kalabalıktan Bir Görüntü	55
Şekil 22: Hafız Kamil Kıdeyş'in talebesi Hafız Ali Evgi'ye Verdiği Kıraat-ı Aşere İcâzetnamesinin Son Sayfasında ki İsmi ve Mührü.....	76
Şekil 24: Hafız Osman Arabacı	81
Şekil 25: Hafız Osman'ın isminin verildiği Osman Arabacı Cami	86
Şekil 27: Adil Özberk Hocaefendi'nin Mezarı.....	96

GİRİŞ

Kıraat ilmi, Kur'ân kelimelerinin nasıl okunduğunu ve bunlar üzerinde var olan farklı okumaları okuyanlara nispet ederek bilmeye yarayan ilim dalıdır.¹ Bu ilmin kaynağı Kur'ân, sünnet ve icmadır. Kıraat ilminin zenginleşmesini ve gelişmesini sağlayan en önemli hususlardan biri Kur'ân'ın kolay okunup anlaşılması için getirilen el-ahrufü's-seba yani yedi harf ruhsatıdır. Kıraat ilminin en önemli faydası Kur'an-ı Kerim kelimelerini telaffuz hususunda hatadan koruyarak tahrif ve tağyirden muhafaza etmek ve kıraat imamlarının kıraatlerini birbirinden ayırt etmektir. Kıraat ilmini öğrenmek ve öğretmek, Müslümanlara farz-ı kifâyedir.² Bu farziyete binaen Kur'ân öğretimi İslam'ın her döneminde önemli bir yere sahiptir. İslam tarihine baktığımızda ilk Kur'ân eğitim merkezinin Darü'l-Erkâm olduğunu görmekteyiz. Sonraki süreçte aynı zamanda ibadet yeri olan mescitler ardından medreseler Kur'ân eğitiminin yapıldığı yerler haline getirilmiştir. Kıraat ilmi sistemleşip, bu ilme ait eserler telif edilene kadar hala kullanılmakta olan sema ve arz yoluyla gerçekleştirilmiştir.³

Kur'ân öğretiminin geçmişten günümüze yapıldığı bilinmektedir. Bazı şehirler Kur'ân eğitimi noktasında ön plana çıkmaktadır. Bu illerden birisi de Gaziantep'tir. Gaziantep, Mezopotamya ve Akdeniz arasında tarihi ipek Yolu üzerinde bulunan Güney Doğu Anadolu'nun en eski kültür merkezlerinden biridir. Geçmiş M.Ö. 400 yıllarına kadar dayanan Gaziantep birçok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Hatta tarihi bilgilere göre bazı uygarlıklar bizzat orda doğmuştur. Hitit döneminden itibaren Gaziantep önemli bir dini merkez haline gelmiştir. Bunun yanı sıra Hitit Medeniyeti ile kalmayıp İslamiyet'in de Anadolu'ya bu topraklardan yayılması gözden kaçırılmaması gereken bir detaydır. İslamiyet'in Anadolu'ya Gaziantep'ten yayıldığını gösteren en önemli işaret ise Efendimiz'in (s.a.v.) vahiy kâtiplerinden biri olmanın yanı sıra O'nun peygamberlik mührünü gören ve open son kişi olan Hz.

¹ Yavuz Fırat, *Tecvid ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı, 2018), 166.

² Ramazan Pakdil, *Ta'lim, Tecvid ve Kıraat* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2012), 387.

³ Ziya Kazıcı, "Bir Eğitim Kurumu Olarak Darü'l Kurrâ," *Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi*, sayı 30. 2015, 145.

Ukkâşe'nin türbesinin Nurdağı ilçesinin Durmuşlar Köyü yakınlarındaki bir tepenin üzerinde bulunmasıdır.⁴

Osmanlı Padişahı Yavuz Sultan Selim ile Memlûkler arasında 1516 yılında gerçekleşmiş olan Mercidabık (eskiden Gaziantep'e bağlı bulunan Kilis ilinin yakınlarında bir mevki) Meydan Savaşı'ndan sonra Gaziantep Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetimine girmiştir. Osmanlı zamanında kentte birçok cami medrese yapılmıştır. Osmanlı döneminde açılan bu medreseler ve camiler titizlikle görevini yerine getirmiş ve çok sayıda âlim yetiştirerek şehrin medeniyet safhasını genişletmiştir.⁵

İlerleyen süreçte Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Cumhuriyet ilan edildikten sonra 3 Mart 1924 tarihinde medreseler kapatılmıştır. Bundan dolayı olsa gerek Cumhuriyet dönemi sonrası dini ilimler bağlamında ilmi çalışmaların geç başlamış olduğu söylenebilir. Bazı ilim adamlarımızın özgeçmişini ve hatıratlarını okuyunca Kur'ân-ı Kerim'in eğitim ve öğretiminin yavaşladığını ancak tamamen bitmediğini görüyoruz. Çoğu ilmi şahsiyetin ilimlerini öğretmek konusunda muhakkak bir yol bulduğu da dikkatimizi çekmektedir. Bu şahıslar türlü zorlukları göze alarak gerek gizli bir şekilde evlerinde gerekse bir buluşma mekânı ayarlayıp orada toplanarak ilmi aktarmaktan geri durmamışlardır. Aradan geçen zamanla beraber medreselerin başka isimler adı altında açılmasıyla ilim insanları yetiştirilmeye devam edilmiştir. Gaziantep'te 1961 yılında Seyda Molla Muhammed Emin Er Hocaefendi'nin (ö. 2013) Gaziantep'in Nizip ilçesinin Kıratlı (Kertişe) Köyü'ne yerleşerek Osmanlı'dan olduğu şekliyle medrese eğitiminin devam etmesi bu alanda atılan ilk adımlardan biri kabul edilmektedir.⁶

Gaziantep esinlendiği birçok medeniyetin özelliklerini kendi bünyesinde sentezleyerek kullanmaya devam etmiştir. Gaziantep'teki medreselerin genel hatlarıyla tarzı; "Seyda" denilen eğitmen ve talebenin de bu işte gönüllü olması, eğitimin zoraki yapılmaması, eğitim için herhangi bir saat tayin edilmemesi ve derslerin talebenin kapasitesine uygun bir şekilde işlenmesi gibi hususlardır. Ayrıca

⁴"Hazreti Ukkâşe Türbesi," *Gaziantep Kültür Portalı*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, <https://gaziantep.ktb.gov.tr/TR-282986/hz-ukkase-turbesi.html> (erişim 23 Haziran 2025).

⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi Cilt 2: İstanbul'un Fethinden Kanuni'ye Kadar* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011), 346.

⁶ Mustafa Keskin, "Doğu Medreseleri Ekseninde Eğitim-Öğretim Faaliyetleri: Gaziantep Örneği," *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/1 (2017): 22.

medrese talebeleri sosyal aktivite ve benzeri yönlerden de geliştirilmiştir.⁷ Medreselerde sarf ve nahiv başta olmak üzere Arapça dersleri de verilmektedir. Bunun yanı sıra dört mezhep imamının görüşleri öğretilerek *Riyazüssalihin* ve *Sahihi Buhari* de okutulmaktadır. Tefsir, kıraat ve ilmihal de medresede okutulan İslami ilimlere ait diğer dersler arasındadır.⁸

Gaziantep'te Osmanlı Dönemi'nde doğup Cumhuriyet Dönemi'nde yaşamını sürdürmüş âlimler mevcuttur. Bu âlimler büyük gayret ve fedakârlıklar göstererek Osmanlı Dönemi'nden miras olarak aldıkları medrese eğitim tarzını Cumhuriyet Dönemi'nde de imkân nispetinde uygulamışlardır. Birçok maddi-manevi zorluklar ve engeller karşısında direnerek sahip oldukları ilmi birikimleri ile birçok talebe yetiştirmişlerdir. Aynı zamanda kendilerinden sonraki nesillere birçok kıymetli eserler bırakmışlardır. Vakıflar tesis ederek yaptıkları cami ve medreseleri hem ihya etmişler hem de idamesine hizmet etmişlerdir.⁹

Literatürde Gaziantep'in Cumhuriyet Dönemi'ndeki ilmi ve dini hizmetleriyle sebkât etmiş bu kıymetli âlimlerimiz hakkında çok fazla çalışma bulunmamaktadır. Özellikle kıraat ilminin hafızlar yetiştirerek uygulamalı şekilde nesilden nesle aktarılmasında önemli rol oynayan bu zatların hayatlarını, çalışmalarını ve eserlerini incelemek büyük önem arz etmektedir. Bu çalışmamızla literatürdeki bu boşluğun doldurulması hedeflenmektedir. İki ana bölümden oluşan çalışmamızın ilk bölümünde kıraat ilmi genel hatlarıyla incelenmiş ve Cumhuriyet Dönemi kıraat ilmi ve âlimlerin sosyal etkileri incelenmiştir. İkinci bölümde ise hafızlık müessesesi ve Cumhuriyet Döneminin meşhur hafızlarına yer verilmiştir. Bu âlimlerin tarihçe-i hayatları, meslek ve ilmi meşrebleri ile eserleri hakkında bilgiler sunulmuştur.

⁷ Keskin, "Doğu Medreseleri Ekseninde Eğitim-Öğretim Faaliyetleri: 131–153.

⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi Cilt 2*, 346.

⁹ Ensar Çetin, *Akademik Bilgi ve Dini Toplum* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2012), 74.

I. BÖLÜM

KIRAAT İLMİ

1.1. Kıraat İlmî Tanımı, Konusu ve Amacı

Yüce kitabımız Kur'ân-ı Kerim, indiği günden itibaren zengin anlam dünyasıyla insanoğlunun karanlığına ışık tutmuş ve aydınlatmıştır. Kur'ân-ı Kerim Allah'ın kalamı olması hasebiyle Beytulizzeden levhi mahfuza toptan indirilmiştir. Devamında levhi mahfuzdan Cebrâil (a.s.) vasıtasıyla Hz. Peygamber'e (s.a.v.) peyderpey yirmi üç yılda nazil olmuştur.¹⁰ Peygamberimiz (s.a.v.) Cebrâil aracılığıyla aldığı vahyi aynı şekilde ashabına aktarmıştır. Sahabiler, Kur'ân-ı Kerim'i güzel okuma noktasında temayüz ederek Kıraat ilminin sonraki nesillere intikalinde büyük rol oynamışlardır. Hz. Peygamberimiz'in vefatından sonra sahabiler öğrendikleri okuyuş şekillerini sonrakilere aktarmak ve bu ilmi yaymak için uzak diyarlara gitmişlerdir. Hz. Ebu Bekir zamanında iki kapak arasına alınan Kur'ân-ı Kerim Hz. Osman'ın oluşturduğu heyet tarafından istinsah edilerek çeşitli bölgelere gönderilirken, Mushaflarla birlikte buralara birer kıraat âlimi gönderme uygulaması Kur'ân'ın doğru öğrenilmesini bir devlet politikası haline getirmiştir.¹¹

Kıraat ilmi kendisine özgü ıstılahları ile diğer alanlardan ayrılır. Kıraat, Kur'ân kelimelerinin edâ keyfiyetlerini ve kelimelerde meydana gelen ihtilafları nakledenlere isnad etmek suretiyle tetkik eden bir ilimdir.¹² Kıraat ilminin gayesi sahih kıraatleri şâz olanlardan ayırarak Kur'ân metninin ve telaffuz keyfiyetinin nesilden nesle orijinalliğinin korunarak aktarılmasını sağlamaktır. Bunun yanı sıra tilavetin en güzel şekilde yapılması da amaçları arasında yer almaktadır. Bu ilmin dayanağı Kur'ân, sünnet ve icmadır. Kur'ân-ı Kerim'in tahrif ve tağyirden korunması, kıraat imamlarının ve râvilerinin okuyuş usûllerini bildirmek, farklı lehçelere âşina olan kişilere okuyuş noktasında kolaylık sağlamak ve Kur'ân'ın tehaddîsini desteklemek

¹⁰ Muhammed Hamidullah, *Kur'ân-ı Kerim Tarihi* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2005), 12.

¹¹ Suat Cebeci, *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi* (Ankara: Akçağ Yayınları, 1996), 15.

¹² İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-Muğri'in ve Mürşidü'l Talibin*, tahkiye: Ali b. Muhammed el-İmrân, Mekke Dâru 'Âlemü'l-Fevaid, 1998, 9.

de kıraat ilminin faydalarındandır.¹³ Kıraat farklılıklarından mütevellid fıkhi içtihatlar da, kıraat ilminin katkılarındandır.

Kıraat sözlük anlamı olarak, Arapça'da okumak ve tilavet etmek anlamına gelmektedir.¹⁴ Birçok âlim ayrı ayrı yoruma tabi tutmuştur. Ama en genel anlamıyla kıraatin tanımı şöyledir: Kur'ân-ı Kerim'in, bütünüyle vahye dayalı ve tevatüren intikal etmiş farklı vecihlerle okunuşunu konu edinen ilimdir.¹⁵ Çünkü kıraat ilmi Kur'ân lafızlarıyla bunların eda ve ifade keyfiyetleri ve okunuş güzelliğiyle ilgilenmektedir. Kıraat ilminin konusu ise daha önce de belirtildiği üzere Kur'ân lafızlarıdır. Kur'ân'ın inzal buyuruluşuna uygun tilavet şekilleridir. Bir başka ifadeyle; isnad edildikleri imam ve ravilerini belirterek, Kur'ân-ı Kerim'in vahyedildiği farklı kıraat vecihlerinin nasıl eda edildiğidir. Kıraat ilminin amacı ise; kıraatlerin sahih ve mütevatir olanlarını tespit edip, zayıf ve mevzu olanlarından ayırmak, her birinin usûl ve esaslarını belirleyerek muhafazasını sağlamaktır.¹⁶ Bu sayede Kur'ân metninin, vahyin muhatabı ve telaffuzunun ilk uygulayıcısı olan Hz. Peygamber'in ahabına aktardığı keyfiyet üzere, gelecek nesillere temin edilmesi sağlanmıştır. Kıraat imamları ve ravilerinin her birinin isnatlarını ve usuûlerini bildirerek, kıraat vecihlerinin bilinmesine imkân sağlaması da önemli bir detaydır. Ayrıca her manasıyla mucize olan Kur'ân-ı Kerim'in lehçe farklılıklarını göstererek o lehçelere aşina olan Müslümanlara Kur'ân okumada kolaylık ve genişlik sağlar. Bunun yanı sıra tefsir, hadis, fıkıh ve Arapça gibi İslam ilimlerine kaynaklık yapar.¹⁷

1.2. Kıraat İlminin Tarihçesi

Kıraat ilminin ortaya çıkış süreci ve önemi açısından İslami ilimler içerisinde önceliğe sahip olduğu söylenmektedir.¹⁸ İlk başlangıcının Kur'ân'ın nazil olması ile olduğu söylenebilir. Çünkü Efendimiz (s.a.v.) kendisine vahyolan ayetleri öğretildiği gibi titizlikle ahabına aktarmıştır. Bizzat onun okuyuşuna şahit olan ahab bu okuyuşları muhafaza ederek başkalarına nakletmiştir. Söz konusu Kur'ân ayetleri

¹³ Ahmed b. Muhammed Benna, "İthâfû Fuzalâ'il Beşer," in *Alemü'l-Kütüb*, Cilt II, der. Şabân Muhammed İsmâil (Beyrut: 2007), 1/67.

¹⁴ Muhammed Abdülâzim ez-Zerkânî, *Kur'ân İlimleri: Menahilü'l İrfân*, (İstanbul: Beka Yayınları, 2015) c. I, 35.

¹⁵ M. Sirâceddin Öztoprak, *Kur'ân Kıraati; Kıraât-i Aşere* (Ankara: Beyan Yayınları, 2019), 36.

¹⁶ Mustafa Atilla Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2021), 51.

¹⁷ İmam Nevevî, *Et-Tibyân*, Cilt I, çev. Mehmet Yaşar Kandemir (İstanbul: Tahlil Yayınları, 2020), 27.

¹⁸ Nevevî, *Et-Tibyân*, 27.

olduğu için Hz. Peygamber bu bilgilerin yazılmasını ve koruma altına alınmasını istemiştir.¹⁹ Bu noktada özellikle babalara seslenen Peygamberimiz, Kur’ânda yazılanların ileride problem arz etmemesi amacıyla çocuklara okuma yazma öğretmenin önemini her fırsatta dile getirmiştir.²⁰ Peygamberimiz özellikle hicretten sonra Medine döneminde yazı faaliyetlerine daha da önem vermiş, Abdullah b. Said b. el-As’ı ve Ubade b. Samit’i yazı öğretmeleri için tayin etmiştir. Kadınlar için de Hz. Hafsa annemizi görevlendirildiği nakledilmiştir.²¹ Vahyin Efendimize nazil oluşu Kureyş lehçesi ile olmuştur. Fetihlerin genişlemesi ve başka halkların da İslam ile şereflenmesi üzerine Kur’ân dili ve üslubu bazılarına ağır gelmeye başlamıştır. Peygamberimiz (s.a.v.) toplumun ihtiyacını fark edip Allahu Teala’dan ümmeti için kolaylık istemiştir. Bundan dolayı da Kur’ân’ı “Ahrufu’s-Seb’a” (yedi harf) üzere okuma ruhsatı verilmiştir.²² Buhari’nin *el-Camiu’s Sahih* adlı eseri başta olmak üzere sahih kaynaklarda sahabilerin farklı kıraatleri mevcuttur. Yedi harf meselesi ile alakalı bulunan sahih hadislerin senedi yirmi yedi sahabenin ismini içermesinden ötürü tevâtür derecesine ulaştığı kabul görülmüş, Ehl-i sünnetten de hiç kimse bu hadisleri reddetmemiştir.²³ Resûlullâh bu okuyuşların takibini yapmış ve bunları onayından geçirmiştir. Yedi harf meselesi kolaylık ve ruhsat olarak kabul edilebilir.²⁴ Bu ruhsat Kur’ân-ı Kerim’in bütün kelimelerini kapsamamaktadır. Sadece sınırlı sayıdaki belli kelimelerde kendini göstermektedir.²⁵ Bu ruhsat okuyuşta kolaylıklar getirmekle beraber birtakım problemleri de beraberinde getirmiştir. Bunun üzerine âlimler sahih kıraatleri tespit etmiş ve bu durumu sınırlandırmıştır.²⁶ Sahih kıraatlerin belirlenmesinde bazı ölçütler esas alınmış olsa da, buna rağmen sahih kabul edilen kıraatlerin sayısının fazla oluşu, bu kıraatlerin ait oldukları ilim çevreleri ve okuyucuların yaşadığı kültürel ortamlara göre gruplanmasına neden olmuştur.²⁷ Yapılan çalışmalar verilen gayretler üzerine belirli sayıyı esas alan sınıflandırmalar yapılmıştır. İslam âlimlerinin ittifakı ile kabul gören ve yaygınlık kazanan kıraat tasnifi şu şekildedir: Nâfi (ö. 169/785), İbn Kesîr (ö. 120/738), Ebû Amr (ö. 154/771), İbn

¹⁹ Akdemir, *Kıraat İlmi ve Eğitim Metotları*, 27.

²⁰ M. Nihat Çetin, “Arap,” *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (DİA), cilt III (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991), 278.

²¹ Muhsin Demirci, *Vahiy Gerçeği* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1997), 209.

²² Abdulhamit Birişik, *Kıraat İlmi ve Tarihi* (Bursa: Emin Yayınları, 2018), 36–38.

²³ Abdurrahman Çetin, *Yedi Harf ve Kıraatler* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013), 90.

²⁴ Çetin, *Yedi Harf ve Kıraatler*, 92.

²⁵ Ebu’l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu’l-Bârî* (Beyrut: Daru’l-Marife, 1379), 9/23.

²⁶ Benna, “İthâfû Fuzalâ’il Beşer,” 1/70.

²⁷ Birişik, *Kıraat İlmi ve Tarihi*, 73.

Âmir (ö. 118/736), Âsım (öl. 127/745), Hamza (ö. 156/773), Kisâî (ö. 189/805), Ebû Ca'fer (ö. 130/747- 748), Ya'kub el-Hadramî (ö. 205/821), Halef b. Hişâm (ö. 229/844).²⁸

1.3. Kıraat İlmi ile İlgili İstilahlar

Kıraat ilmi de diğer ilim dalları gibi kendine has ıstılahlar barındırmaktadır. Kıraat âlimlerinin titiz çalışmasının ardından ortaya konulan kıraatler kendi içerisinde sahih kıraat ve şâz kıraat şeklinde gruplara ayrılmıştır. Peygamber Efendimiz'e (s.a.v.) kadar ulaşan muttasıl bir senede sahip olan, bir vecihle de olsa Arap diline uygun düşen ve Hz. Osman'ın çoğalttığı Mushaflardan birine uyan kıraate sahih kıraat denir.²⁹ Sahih kıraatin şartlarından birini veya daha fazlasını taşımayan okuyuşlar ise şaz kıraattir.³⁰ Aynı zamanda bazı sahabilerin açıklama yapmak amacıyla Kur'ân metnine ekleme yaptığı müdrec kelimeler de şâz kıraat olarak kabul edilmektedir.³¹ Rivayet ilmi açısından hiçbir aslı bulunmadan uydurma bir senetle birilerine nispet edilen kıraatlere de mevzu kıraat denilmektedir.³² İlerleyen dönemlerde âlimler tasnif yapmaya devam etmiştir. Bir diğer tasnif şekli de yedili, onlu ve on dörtlü şeklinde sayıya bağlı yapılan sınıflandırmadır.³³

Yedi kıraat olarak bilinen sınıflandırma Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs Mücâhid et-Temîmî'nin (ö.324/936) yapmış olduğu tasnif şeklidir. Ayrıca bu yedi kıraat sahih kıraatlerdir. Bu kıraatler ravilerine nispet edilerek adlandırılmaktadır. Yedili olarak bilinen tasnifin ravileri şu şekildedir:³⁴

1. Nâfi (ö. 159/ 776)
2. İbn Kesîr (ö. 120/ 738)
3. Ebû Amr (ö.154/ 771)
4. İbn Âmir (ö. 118/737)
5. Asım (ö. 127/ 745)
6. Hamza (ö.156/773)

²⁸ Fırat, *Tecvid ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 166.

²⁹ Birişik, *Kıraat İlmi ve Tarihi*, 73.

³⁰ Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 60.

³¹ Birişik, *Kıraat İlmi ve Tarihi*, 25.

³² Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 60.

³³ Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 66.

³⁴ Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 62.

7. Kisâî (ö. 189/ 805)

Bu imamların tasnifte ilk yedi imam olarak seçilmesinin sebebi kıraat ilmine yoğunlaşp bu alanda diğerlerine nazaran daha fazla çaba sarf etmeleridir. Ayrıca bu âlimlerin kıraatlerini ilk baştan en sonuna kadar senedlerini muttasıl şekilde Hz. Muhammed'e (s.a.v.) kadar belirtmiş bulunmalarıdır.³⁵

On imam tasnifinin yaygınlaşmasında etkili isim Muhammed el-Cezeri'dir (ö. 833/1249). Yazmış olduğu eserle onlu tasnifin yaygınlaşmasına ve yayılmasına ciddi katkı sağlamıştır. Onlu tasnifin içinde yukarıda belirttiğimiz yedi âlim değişiklik olmadan kabul edilmiş ve Ebu Cafer (ö. 130), Ya'kub (ö. 205) ve Halefu'l-Aşir (ö. 229) eklenmiştir.³⁶

Bunların dışında eklenen dört kıraat ile on dörtlü tasnif ortaya çıkmıştır.³⁷ On dörtlü tasnifi ilk ortaya atan Kastallânî, yazan ise Benna olmuştur. Eklenen dört kıraat şaz kıraattir. Şaz kıraat; yukarıda bahsi geçen sahih kıraatin şartlarından herhangi birinin ya da tamamının bulunmadığı kıraatlerdir. Bu ihlalin keyfiyetine göre de, şaz kıraatler kapsamında şu sınıflandırma mevcuttur: Senedi sahih olmakla beraber, Hz. Osman'ın mushaf yazımına veya Arap dili gramerine uygunluk arzetmeyen kıraatler âhad kıraatler olarak kabul edilir, Hz. Osman'ın mushaf yazımına veya Arapçaya uygunluğu olsa bile sened yönünden aslı olmayan mevzu kıraattir. Bu kapsamının üçüncüsü ayetlerin arasına veya sonuna tefsir kabilinden yapılan ziyadelerdir ki buna da müdrec denir. Temel bilinmesi gereken ıstılahlar bunlardır. Bunların yanı sıra daha birçok terim de mevcuttur. Ancak konu perspektifi dahilinde olması adına tezi okuma anında bilinmesi gereken ıstılahları açıklayacağız.³⁸

³⁵ Mehmet Emin Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi* (Ankara: Otto Yayınları, 2016), 56.

³⁶ Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 64.

³⁷ On dörtlü tasnif için bk. Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 66-67.

³⁸ Adnan Akalın, *Antepli İslam Âlimleri ve Fakihleri I* (İstanbul: Nida Yayıncılık, 2023), 168.

1.4. Kurrâ ve İcâzetname

“Kurrâ” ve “İcâzetname”, İslam geleneğinde önemli bir yere sahip olan kavramlardır. Kurrâ kelimesi, Arapça kökenli olup "çokça okuyan" anlamına gelir ve genellikle Kur’ân-ı Kerim’i tecvid kurallarına uygun, hatasız ve ezbere okuyabilen kişilere verilen bir unvandır. Osmanlı döneminde özellikle hafızlık ve kıraat alanında üstün başarı gösteren kişilere kurrâ denilmiştir.³⁹ Bu unvan, kişinin sadece Kur’ân’ı ezberlemesiyle değil, aynı zamanda farklı kıraat imamlarının okuyuş tarzlarını da öğrenmesiyle elde edilirdi. Kurrâ olabilmek için uzun yıllar süren bir eğitimden geçmek, belirli bir hocanın rehberliğinde ilerlemek ve sonunda bir icâzetname almaya hak kazanmak gerekmektedir.⁴⁰

İcâzetname ise, Arapça “icazet” kelimesinden türemiş olup “izin belgesi” anlamına gelmektedir. Bu belge, öğrencinin hocasından aldığı resmi bir onay niteliğindedir. Ayrıca kişinin belirli bir ilim dalında yetkin olduğunu göstermektedir. Geleneksel İslam eğitiminde icâzetname, sadece Kur’ân kıraatinde değil, hadis, fıkıh, kelam ve tasavvuf gibi pek çok alanda da verilebilmektedir. Özellikle kıraat ilminde icâzetname, büyük bir öneme sahiptir. Çünkü bu belge, kişinin Kur’ân’ı belirli bir kıraat imamının yöntemiyle doğru bir şekilde okuduğunu ve bunu öğretme yetkisine sahip olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda icâzetname, bir tür akademik diplomaya eş değer, genellikle el yazması olarak hazırlanmakta, hocanın mührü ve imzası ile resmiyet kazanmaktadır.⁴¹

Kurrâ ve icâzetname geleneği, İslam dünyasında eğitim sisteminin önemli bir parçası olmuştur. Osmanlı medreselerinde bu gelenek büyük bir titizlikle uygulanmıştır. Şöyle ki bir öğrenci, önce hafızlık eğitimini tamamlar, ardından farklı kıraat tarzlarını öğrenerek hocasının gözetiminde pratiğini geliştirirdi. Eğitim sürecinin sonunda, öğrenci hocasının önünde bir sınava tabi tutulur ve eğer yeterli görülürse icâzetname alırdı. Bu belge, kişinin artık resmi olarak bir kurrâ olduğunu ve başkalarına eğitim verebileceğini gösterirdi. Ayrıca icâzetnamede, hocanın kendi

³⁹ Murat Akkuş, “Bir Reisülkurrâ Örneği: Gönenli Mehmet Efendi”, *Balıkesir’de Dinî Hayat/İz Bırakan Âlimler ve Eserleri*, ed. Mehmet Özkan vd. (Bursa: Emin Yayınları, 2024), 213-215.

⁴⁰ Mustafa Öcal, “Türkiye’de Kur’ân Eğitim ve Öğretiminde Görülen Gelişmeler ve Bir İcâzetname Örneği,” *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/2 (2004): 81-140.

⁴¹ Öcal, “Türkiye’de Kur’ân Eğitim ve Öğretiminde Görülen Gelişmeler ve Bir İcâzetname Örneği,” 81-140.

hocalarına kadar uzanan silsilesi de belirtilir, böylece kıraat ilminin senedi korunmuş olurdu.⁴²

Bu sistemin en önemli yönlerinden biri de ilmî ve manevi bağın korunması olmuştur. İcazet almış bir kişi, yalnızca bilgi sahibi olmakla kalmaz, aynı zamanda aldığı ilmi bir emanet olarak görür ve onu sonraki nesillere aktarmakla sorumlu olurdu. Kurrâ olmanın manevi bir tarafı da vardır; bu kişiler, sadece Kur’ân’ı okuyan değil, aynı zamanda onu yaşayan ve öğreten insanlar olarak kabul edilirdi. Bu yüzden, bir kurrâ olabilmek için sadece teorik bilgiyi öğrenmek yeterli değildir; aynı zamanda ahlaki olgunluğa ve güzel bir karaktere sahip olmak da gerekir.⁴³

Günümüzde de kurrâ ve icâzetname geleneği devam etmektedir. Ancak modern eğitim sistemleriyle birlikte bazı değişimler yaşanmıştır. Eskiden bu belgeyi almak için uzun yıllar süren bir süreç gerekirken, bugün birçok ülkede belirli eğitim programları ve sınavlar sonucunda icâzetname verilebilmektedir. Özellikle Türkiye’de Diyanet İşleri Başkanlığı ve bazı İlahiyat Fakülteleri, kıraat eğitimi veren kurumlardan biri olarak bu geleneği sürdürmektedir. İcâzetname hâlâ büyük bir saygınlık taşıyan, kıymetli bir belge olarak kabul edilmektedir. Çünkü bu belge, yalnızca bir öğrenim sürecinin tamamlandığını değil, aynı zamanda bir ilmin emanet edildiğini ve nesilden nesile aktarılacağını simgelemektedir. İcâzetnamenin en önemli görevi ve unsuru isnad zincirinin muttasıl olarak Peygamberimiz’e ulaşması ve bununla Kur’ân’ın ve kıraatlerin mütevatirliğinin korunmasıdır.⁴⁴

1.4.1. Kurrânın Görevleri ve İslam Dinindeki Yeri

Kur’ân-ı Kerim’in yüce Allah’ın keliması olması hasebiyle üstün bir saygı ve edep ile mütalaa edilmesi şarttır. Bundan sebep ki bu ilmi öğrenen ve öğreten hocaların belli başlı özellikleri olması kaçınılmazdır. Bunun yanında onlara yüklenen sorumluluk son derece ciddidir. Ayetlerde bu konulara yer verilir. Kur’ân-ı Kerim’de şöyle bildirilmektedir: “Kur’ân, mü’minin iman ve takvasının Allah’a⁴⁵ Hz. Peygamber’e⁴⁶,

⁴² Hatice Şahin Aynur, “İstanbul Tarîkî Sûfî Mesleği İcâzetnâmesindeki İnkıtâ’: Reîsülkurrâ Abdurrahman Gürses Örneği,” *Bilimname* 53/1 (2025): 610.

⁴³ Aynur, “İstanbul Tarîkî Sûfî Mesleği İcâzetnâmesindeki İnkıtâ’,” 610.

⁴⁴ Mehmet Emin Sönmez et, Murat Dağ, İsmail Hakkı Üzümlü (der.), *100. Yılında Cumhuriyet Dönemi Gaziantep*, Gazikültür Yayınları, Gaziantep 2023, 318.

⁴⁵ *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, çev. Hayrettin Karaman vd. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2020), Enfâl 8/2.

⁴⁶ Kur’ân-ı Kerim, en-Nûr 24/63.

Kur’ân’a⁴⁷ ve din kardeşlerine⁴⁸ karşı göstereceği tazim ve hürmetle olgunlaşacağını” bildirmektedir.⁴⁹ Bir Kur’ân öğreticisinde şüphesiz olması gereken ilk özellik güzel ahlaktır. Kur’ân’ın ilk öğreticisi Hz. Muhammed’in (s.a.v.) “Ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim”⁵⁰ hadisi şerifi de bunu kanıtlar niteliktedir. Bir kurrânın ilk görevi samimiyetle ve ihlas ile dersine başlamaktır.⁵¹ Yaptığı işin karşılığını bizzat Cenab-ı Haktan beklediğinin farkında olmalıdır. Kurrâlar sabırlı, yumuşak huylu, vakar ve tevazu sahibi olmalıdırlar. Dini emirler konusunda hassasiyet göstermelidirler. Giyim kuşam konusunda dikkat etmelidirler. Talebelerine aşılamaya çalıştığı ilimleri ve bilgileri ilk olarak kendisinin bizzat yaşayarak talebelerine örnek olması da olmazsa olmazlarındandır.⁵² Talebesini ilim yoluna yönlendirmeli bu uğurda gerekli olan imkânları sağlamalı, her türlü zahmetine katlanmalıdırlar. İslam dininde kurrâlar daima önemli yere haiz olmaktadır. Hocaya duyulan saygıdan ve ilmine verilen önemden ötürü onlar rol model olarak alınmaktadır. Bu bilgilere yer vermekteki asıl amaç çalışmanın konusu olan gerek kurrâlar gerekse hafızların birebir bu özelliklerin görülmesidir. Çalışmamızdaki mezkûr hafızların ilgili özellikleri taşıdığı beyan edilmiştir. Bundan dolayı isimleri halen anılmaktadır. Özellikle de talebelerinin dilinden hocaları hakkında söylenen övgü sözleri, onların yolunda ilerleme gayreti, onları örnek alma bir kurrânın talebeyi ne derece etkilediğini açıkça ispatlar nitelikte olmuştur.⁵³

1.5. Cumhuriyet Döneminde Kıraat İlmi

3 Mart 1924 tarihinde kabûl edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile Türkiye’de medreseler kapatılmıştır.⁵⁴ Dini eğitim ve öğretimde çok önemli bir yere sahip olan medreselerin kapatılması, dini eğitim ve öğretimin sekteye uğramasına neden olmuştur.⁵⁵ Bu durum, âlim yetiştirme konusunda sıkıntılar yaratmış ve bu işi kendine görev edinen ulemayı endişelendirmiştir. Bu nedenle, dönemin zorluklarına rağmen

⁴⁷ Kur’ân-ı Kerim, el-Mâide 5/83.

⁴⁸ Kur’ân-ı Kerim, el-Haşr 59/9.

⁴⁹ Cebeci, *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye’de Din Eğitimi*, 102.

⁵⁰ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed Ahmed b. Hanbel, *Musnedu’l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk.

Şu’ayb el-Arna’ût Murşid, Âdil (Beyrut: Mu’essestü’r-Risâle, 2001), 14/513.

⁵¹ Nevevi, *Et-Tibyân*, 27.

⁵² Zeki Duman, *Kur’ân-ı Kerim’de Adâb-ı Muaşerat* (İstanbul: İpek Yayınları, 2011), 209.

⁵³ Ramazan Gürel, “Cumhuriyet Dönemi hafızlık eğitimi literatürü üzerine bir değerlendirme,”

Hafızlık eğitimi üzerine araştırmalar (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2019), 360–390.

⁵⁴ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Tevhid-i Tedrisât Kanunu*, Kanun No. 430, kabul tarihi 3 Mart 1924, Resmî Gazete, Sayı: 63, 6 Mart 1924.

⁵⁵ Zeki Salih Zengin, “Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun Hazırlanmasından Sonraki İlk Dönemde Uygulanışı ve Din Eğitimi,” *Dini Araştırmalar* 50, no.123 (2022): 45-67.

kıraat öğretiminin gayri resmî yollarla da olsa sürdürülmeye çalışılması, dikkat çekici bir özveri örneğidir. Bazı âlimlerin bu faaliyetler sebebiyle çeşitli idari ve hukuki yaptırımlarla karşılaşmaları, söz konusu süreci zaman zaman sekteye uğratsa da ilmi çabaları sonucunda sona ermesini engellemiştir. Bu duruma ilişkin örnekler çalışmanın ilerleyen bölümlerinde biyografilerine yer verilen kıraat âlimlerinin ilmi faaliyetlerinde açık şekilde görülebilecektir.⁵⁶

Otuz seneyi aşkın bir süre sonunda bu hedefe sadakatle hizmet eden âlimlerin büyük mücadelesi sonucu 1951 senesi itibarıyla din eğitimi vermek maksadıyla imam hatip okulları ve İlahiyat Fakülteleri kurulmuştur. Dini hizmetleri verme görevini icra edecek ulema bu okuldan mezun olanlar arasından seçilmeye başlanmıştır.⁵⁷ Cumhuriyet Döneminde eğitim alanındaki değişiklik Osmanlı Dönemine nispetle daha farklı bir eğitim sistemini ortaya çıkarmıştır. Bu akademik yapı her ne kadar ilk olarak temelinin atıldığı Dâru-l Fünun İlahiyat Fakültesi'nde görülse de günümüzde işlemine devam eden İlahiyat Fakültelerindeki gibi akademik yapı 1949 yılında Ankara Üniversitesi'ne bağlı olan fakülte ile başlamıştır. Ankara İlahiyat Fakültesi ihtiyaç duyulan din dersi öğretmenleri, müftü ve vaiz yetiştirmiştir. Bu fakülte ilk zamanlar yaşanan siyasi durumlar vb. sebeplerden ötürü beklenen ilgiyi görmese de ilerleyen süreçte Türkiye'de dini alandaki akademik çalışmalara öncülük etmiştir.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun yürürlüğe girmesinin akabinde Kur'ân eğitim ve öğretimi veren tüm kurumların, Millî Eğitim Bakanlığı 430 sayılı kanun usulünce Bakanlığa bağlı kurumlar olması kararı alınmıştır.⁵⁸ Zamanın ilk Diyanet İşleri Başkanı olan Rıfat Börekçi bu mevzuya itiraz etmiştir. Onun bu itirazı sonucu bu kurslar Diyanet İşleri'nin bünyesinde kalmıştır.⁵⁹ Her ne kadar harf inkılabının yapılmasından sonra Kur'ân kursları kapatılmış gibi bir algı oluşsa da tarihe düşen kayıtlarda harf inkılabının yapıldığı yıldan bir sene sonrası için ona yakın Kur'ân kursunun hali hazır bir şekilde faaliyette olduğu resmî belgelerde bulunmaktadır.⁶⁰

Kıraat ilmi Osmanlı zamanında Dârülkurrâ dalının içinde profesyonel ve akademik bir yapı içerisinde iken modernize edilmiş İlahiyat Fakültelerinde akademik

⁵⁶ Jaschke, Gotthard, *Yeni Türkiye'de İslamlık* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1972), 75.

⁵⁷ *Diyanet Aylık Dergi*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, Eylül 2014, 52.

⁵⁸ Ayşe Yanardağ, "Tevhid-i Tedrisat Kanunu Uygulamasında Diyanet İşleri Başkanlığının Rolü," *Atatürk Yolu Dergisi* 12, no. 34 (2020): 123-145.

⁵⁹ Gotthard, *Yeni Türkiye'de İslamlık*, 75.

⁶⁰ Jaschke, *Yeni Türkiye'de İslamlık*, 75.

alanlarda tefsir ilminin gölgesinde kalmış; bu nedenle hak ettiği akademik ilgiyi yeterince görememiştir. Zamanla bazı fakültelerde Kıraat Anabilim Dalları kurulmuş olsa da bu çabalar ilmin ihtiyaç duyduğu kurumsal ve bilimsel altyapıyı tam anlamıyla karşılayamamıştır.

İlahiyat Fakülteleri her ne kadar üniversite sistemi içerisinde kurumsallaşmaya başlamış olsa da bu gelişim kıraat ilmi açısından aynı düzeyde gerçekleşmemiştir. Kıraat ilmi, uzun bir süre tefsir ilmi ile birlikte anılmış ve bu nedenle daha çok ezbere dayalı bir alan olarak görülmüş; bu durum da kıraat çalışmalarının, müstakil bir ilim disiplini olarak gelişmesinden ziyade tefsir-tarih yazıcılığı bağlamında ele alınmasına yol açmıştır. Yazılan akademik eserlerde Kur'ân'ın çoğaltılması, yedi harf meselesi vs. gibi konular klasik kaynaklar içinde ele alınmıştır.⁶¹ Kıraat ilmi ise sadece teorik bilgi ile kalması mümkün olmayan bir daldır. Teorik bilginin yanında pratik bilgiyi de gerektirmesi onun en önemli özelliğidir. Türkiye'de yürürlüğe giren hizmet içi eğitim ve öğretim faaliyetleri kapsamında Diyanet İşleri Başkanlığı bahsi geçen mevzuatı kendi hizmet politikaları çerçevesinde değerlendirip ihtisas kurslarını açmıştır. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yaptığı bu hizmet içi eğitimler sayesinde 1970 senesinde kıraat eğitimi sistematik olarak sürdürülmüştür. Bu sayede kıraat ilmine daha çok vâkıf kişiler yetiştirilmiştir. Bu kuruma alınan kişiler kendi yeterliliklerine göre gruba ayrılmış ve daha kaliteli eğitimin ortaya çıkması sağlanmıştır. Çünkü her talebenin yeterlilik derecesine göre ders programı oluşturulması sayesinde daha çok ihtiyaca hitap sistemi kurulmuştur.

Hâlihâzırda DİB'e bağlı ihtisas merkezlerinde dersler şu şekilde seyretnmektedir:

- a) Tashih-i Huruf Kursu: Kıraat eğitiminin en önemli programından biridir. Kur'ân-ı güzel ve manasını bozmadan okumak konusunda önem arz etmektedir.
- b) Aşere-i Takrib Kursları: Meşhur on imamın okuyuşunu öğretmek maksatludur ki nesilden nesle aktarılması için önemlidir.
- c) Kur'ân-ı Kerim Hizmet İçi Eğitim Rehber Öğreticiler Kursu
- d) Kur'ân-ı Kerim Hizmet İçi Eğitim Kursu
- e) Hizmete Hazırlık Kursu

⁶¹ Mevlüt Güngör, "İstanbul Dâru'l-Fünûn İlahiyat Fakültesi'nin İlk Tefsir Hocası Bergamalı Ahmet Cevdet Bey" *Dâru'l-Fünûn İlahiyat Sempozyumu*, İstanbul, 2010.

f) İhtisas Kursu

Sıraladıklarımız arasında kıraati doğrudan ilgilendiren özellikle kıraat eğitimi olan Aşere-i Takrib Kursudur. Çünkü eğitim alanı tamamen kıraate dayalıdır ve kıraat ilminin gelişmesi açısından önemlidir. Bu kursun eğitim alanı farklı kıraat vecihlerinin eğitimini vermektir. Bu kursa hafızlar katılır ve otuz altı ay süren eğitim alırlar. Kıraat ilminin geleneksel anlayış ve uygulamalarına göre ders verilmektedir.⁶²

1.5.1. Cumhuriyet Dönemi Kıraat Âlimleri ve Sosyal Etkileri

Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte yapılan ıslahatlar ve inkılapların etkilediği alanlardan biri de muhakkak ki dini eğitim olmuştur. Özellikle medreselerin kapatılmasından sonra neredeyse durma noktasına gelmiştir. Dini kurumlardaki değişiklik sosyal hayatı da derinden etkilemiştir. Zamanın şartları gereği değişen yapı devlet yönetimi, düşünce yapısı değiştikçe dini düşünce söz konusu değişimlerden bağımsız kalmamış; bu süreçten çeşitli şekillerle etkilenmiştir. Dini düşüncenin ve onu temsil eden âlimlerin toplum üzerindeki etkisini her dönemde görmek mümkündür. Nasıl ki ilim erbabı toplumu etkiliyorsa aynı bağlamda toplum ve toplumsal yapılar da ilim erbabını etkilemektedir. Din adamları topluluğu olarak tercüme edilen ulemâ, Osmanlı'nın kuruluşundan yıkılışına kadar sosyal, toplumsal ve siyasi alanlarda her daim önemli bir yere haiz olmuştur.⁶³

Dinî ilimlerle meşgul olan şahısların, ilgili dönemde yaşanan siyasi ve toplumsal dönüşümlerden etkilendikleri, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ele alınan örneklerden daha açık biçimde anlaşılabılır. Bazı alimlerin hapsedilmesi, sürgüne gönderilmesi ya da ülkeyi terk etmek zorunda kalmaları, söz konusu etkinin boyutunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Bu noktada Osmanlı Devleti ile Cumhuriyet yönetimi arasındaki farklılıklar göz ardı edilemez. Zira geçiş süreci, doğal olarak dinî düşünce ve kurumlarda da bazı değişimlere zemin hazırlamıştır. Örneğin Osmanlı döneminde ulema, yalnızca dinî bir otorite değil, aynı zamanda bulundukları bölgede idarî ve hukukî yetkilere sahip devlet temsilcileri konumundaydılar. Ancak Cumhuriyet döneminde benimsenen laiklik ilkesi doğrultusunda bu işlevsel konumda önemli değişiklikler meydana gelmiş; ulemâ sınıfı, devletin idarî yapısı içerisindeki belirleyici konumunu büyük ölçüde kaybetmiştir. Bununla birlikte, bu yapısal değişim,

⁶² Ulvi Ata, *Diyanet İşleri Başkanlığı Hizmet İçi Eğitim*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2016, 15–18.

⁶³ Çetin, *Akademik Bilgi ve Dini Toplum*, 74.

toplum nezdindeki itibarı tamamen ortadan kaldırmamış; dinî önderlik vasfına sahip şahsiyetler halk arasında saygı görmeye devam etmiştir. Günümüzde de küreselleşen dünyaya rağmen, dinî ilimlerle meşgul olan kişilere gösterilen teveccüh, bu saygının halen devam ettiğini göstermektedir.⁶⁴

Kabûl edilmesi gereken bir husus varsa, o da Cumhuriyet'in ilk yıllarında yaşanan dönüşüm sürecinde ulemanın, bazı çevrelerce yeniliklerin önünde bir engel olarak değerlendirilmiş olmasıdır. Oysa Kur'ân-ı Kerîm'in ilme ve bilgiye verdiği değeri en iyi şekilde anlayan ve bu anlayışı sürdüren kesimlerden biri de yine dinî ilimlerle iştigal eden âlimlerdir. Ancak bu gerçeklik, söz konusu dönemde yeterince dikkate alınmamış; bu nedenle 1933–1947 yılları arasında din eğitimi, resmî eğitim ve öğretim kurumlarının dışında tutulmuştur.⁶⁵ Durumlar bu şekilde gelişince dini alanı etkileyen bu durum toplumu etkilemiş gerginlik ve huzursuzluklar baş göstermiştir. Bazı kesimler bu huzursuzluğun sebebini ulemâ olarak görmesinden ötürü din adamları da zor bir sürece girmiştir. Bu şartlar altında dinî alanı etkileyen dönüşümler, doğal olarak toplumsal yapıyı da etkilemiş; bazı dönemlerde gerginlik ve huzursuzluklara yol açmıştır. Dinî çevrelerin bu süreçte çeşitli eleştirilere maruz kalması, özellikle bazı gruplar tarafından yaşanan toplumsal huzursuzluğun sorumluluğunun ulemaya yüklenmesiyle daha da belirgin hâle gelmiştir. Öte yandan, ulemâ arasındaki yöntem ve yaklaşım farklılıkları, dinî eğitimde birlik ve düzenin sağlanmasını zorlaştırmış; bu da mevcut dinî eğitimin daha da zayıflamasına sebep olmuştur. Fakat bu şahsiyetler ne olursa olsun bu uğurda çaba göstermiştir. Zor dönemde âlim olmak cümlesinin vücut bulmuş hali olmuştur. Osmanlı Dönemi'nin son zamanlarında yaşayan bu âlimlerin Cumhuriyet Dönemi'nde de yaşamış olmaları sayesinde bu ilim yok olmamış ve günümüze kadar gelmiştir. İlerleyen süreçlerde ihtilaflar durulmuş ve hizmete Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde devam etmişlerdir.

⁶⁴ Hatice Şahin, “Başlangıçtan Günümüze Kadar İslâm Coğrafyasında Hafızlık Tedrisatı,” *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 11/2, 2011, 204.

⁶⁵ Hızır Hacikeleşoğlu, *Of-Çaykara Bölgesi İslam Âlimlerinin Din Anlayışı*, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015), 68–70.

II. BÖLÜM

HAFIZLIK MÜESSESESİ VE GAZİANTEP'İN MEŞHUR HAFIZLARI

2.1. Hafızlık Müessesesi

Kur'ân-ı Kerîm'in ilk muhafızı ve ilk öğreticisi şüphesiz Hz. Muhammed (s.a.v.) olmuştur. Resûlullah'ın Kur'ân'ı ezberlemesi, diğer Müslümanların hafızlık çabalarından farklı bir mahiyette gerçekleşmiştir. Zira O'nun ezberlemesi, herhangi bir beşerî gayrete bağlı olmadan, doğrudan ilahî bir destekle mümkün olmuştur. Bu durum, “Biz sana onu (Kur'ân'ı) okutacağız, sen de unutmayacaksın.”⁶⁶ (A'lâ, 87/6) ve “O halde biz onu okuduğumuz zaman, onun okunuşunu takip et. Sonra onu açıklamak bize aittir.”⁶⁷ (Kıyâme, 75/18-19) gibi ayetlerle açıkça ifade edilmektedir.

Hz. Peygamber, kendisine gelen vahyi hem ezberlemiş hem de bu vahyi ashabına sözlü olarak öğretmiş, ezberlemeleri için teşvikte bulunmuştur. Bu süreçte sahabe hem vahiy katipliği yapmış hem de Kur'ân'ı ezberleyerek sonraki nesillere aktaran ilk halka olmuştur. Bu yönüyle hafızlık geleneği Hz. Peygamber'in öğreticiliği altında, onun doğrudan rehberliğiyle şekillenmiş ve sahabe nesliyle kurumsallaşmaya başlamıştır. Bunun birçok sebebi vardır. En önemli sebebi ise namazda okunması içindir. Bir diğeri yazı yazılacak maddelerin imkanının sınırlı olmasıydı. Hatta bununla da kalmayıp yazı yazmayı her sahabenin bilmemesi de Kur'ân-ı Kerîm'in ezberlenmesi noktasında önem arz etmekteydi.⁶⁸ Hz. Muhammed (s.a.v.), zamanında sözlü kültür gelişmiştir. Her ne kadar hafızlık müessesinin sistemi günümüzdeki gibi olmasa da hafızlığın ilk temelleri olarak bunu baz almak mümkündür. Günümüzde nasıl ki bir talebe hocasına okuyor ve hocası düzeltiyor ise o zamanda da ashab birbirine aynı şeyi yapmaktaydı. Nesilden nesle aktarılması için günün şartlarına uygun olarak en uygun metot ezberi aktarmaktı. Hz. Muhammed'in (s.a.v.), Kur'ân-ı Kerîm ezberi üzerinde titizlikle

⁶⁶ Kur'ân-ı Kerîm, el-Al'â 87/6.

⁶⁷ Kur'ân-ı Kerîm, el-Kıyâme 75/18-19.

⁶⁸ Süleyman Gezer, *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Kur'an* (Ankara Okulu Yayınları, 2015), 42-43.

durması, tavsiye etmesi, ezber yapanların ehemmiyeti üzerindeki hadis-i şerifleri ashabin ezber metoduna daha çok yönelmesine vesile oluyordu.⁶⁹ Hz. Muhammed'in (s.a.v.) vefatından sonra ezber daha da önemli hale gelmişti. Çünkü, karşılaştıkları herhangi bir durumu sorabilecekleri ilk kaynak olan Resûlullâh, (s.a.v.) artık onlarla değildi. Zaman sosyokültürel ortam savaşıyla bir araya gelince Kur'ân-ı Kerim'in kaybolma ihtimali ve korkusu, ezberi artırmakla beraber yazıya geçirme çabalarını artırdı. Her ne kadar yazılması artırılmış olsa da sınırlı sayıda Mushaf olması ezber metodunun hala zirvede olduğunu kanıttır.⁷⁰ İslam'ın farklı bölgelere yayılması ile farklı bölgelerdeki dil farklılıklarıyla beraber Kur'ân-ı Kerim eğitiminde ıslahlar başlamıştır.⁷¹

Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında tedricilik kuralına göre hareket edilmekteydi. Ezber yaparken “*tedârüs*” ilkesini benimsemişlerdir. Metodu açacak olursak şöyle anlatmak mümkündür: Bir sahabe on ayeti okur, diğerleri dinler. Sonra başka bir sahabe on ayet okur diğerleri dinler şeklindeydi. Ayetlerin onarlı sisteme göre gitmesi henüz vahyin tamamlanmamış olması ve inen ayetlerin az olması ile bağdaştırılabilir.⁷²

Hafızlık müessesesi, İslam dünyasının köklü ve değerli geleneklerinden biri olarak nesiller boyu kuşaktan kuşağa aktarılan kutsal bir mirası temsil etmektedir. Bu kurum, Kur'ân-ı Kerim'in her kelimesinin derinlemesine kavranarak, kalıplar halinde hafızalara kazınmasını sağlamaktadır. Öğrenciler, sabır ve disiplin içinde gerçekleştirilen bu süreçte, yalnızca ilahi bilgileri öğrenmekle kalmaz; aynı zamanda hayatın anlamını, ahlaki değerleri ve toplumsal sorumluluğu da içselleştirirler. Hafızlık eğitimi, bireylerin ruhani ve zihinsel dünyalarını zenginleştirirken, onların yaşamlarında kalıcı ve derin izler bırakır. Bu nedenle, hafızlık müessesesi, manevi bir hazinenin yanı sıra, kültürel ve ahlaki bir mirasın da koruyucusu olarak büyük önem taşır.⁷³

Hafızlık müessesesinin en çarpıcı özelliklerinden biri olarak öğrencilere sunduğu manevi atmosfer zikredilebilir. Hafızlık süreci, genç zihinlere disiplin, azim ve sürekli çaba göstermenin önemini aşılayarak, onları içsel bir yolculuğa çıkarır.⁷⁴

⁶⁹ Şakir Gözütok, *Resulullah Döneminde Eğitim ve Öğretim* (İstanbul: Nesil Yayınları, 2014), 100.

⁷⁰ Gezer, *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Kur'an*, 43.

⁷¹ Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 29.

⁷² Şahin, “*Başlangıçtan Günümüze Kadar İslâm Coğrafyasında Hafızlık Tedrisatı*”, 204.

⁷³ Sema Karagöz, *Hafızlık Deneyiminin Psikolojik Yaklaşımla İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2023), 45.

⁷⁴ Hüseyin Atay, *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1983), 24.

Her gün Kur'ân-ı Kerim'in bir bölümünü ezberlemek, öğrencilerin sabrını pekiştirirken aynı zamanda onların ruhani derinliklerini artırır. Bu zorlu ama ödüllendirici eğitim süreci, bireylerin yaşamlarına hem maneviyat hem de karakter katarken, toplumsal yaşamda da örnek teşkil eden sağlam temellerin atılmasına vesile olur.⁷⁵ Öğretmenlerin rehberliğinde ilerleyen bu yolculuk, toplumsal dayanışmayı ve kardeşlik duygusunu güçlendirir, bireyleri daha bilinçli ve sorumluluk sahibi kılar.⁷⁶

Hafızlık müessesesi, sadece bireysel gelişime değil, aynı zamanda toplumun kültürel dokusunun korunmasına da önemli katkı sağlar. Yüzyıllardır süregelen bu gelenek, manevi kimliğinin temel taşlarından biri olarak kabul edilir. Kur'ân-ı Kerim'in ezbere aktarılması, yalnızca bir ibadet biçimi değil, aynı zamanda dil, kültür ve edebiyat zenginliğinin de yaşatılmasının bir yoludur. Her bir hafız, bu kutsal metni geleceğe taşıırken, aynı zamanda tarihin ve medeniyetin devamlılığını da güvence altına alır. Böylece, hafızlık müesseseleri, modern dünyanın hızlı değişim rüzgârları arasında köklere sıkı sıkıya bağlı kalmayı sağlayan bir kültürel köprü işlevi görür.⁷⁷

Kişisel düzeyde bakıldığında, hafızlık eğitimi alan bireylerde derin bir içsel dönüşüm meydana gelir. Ezber süreci, sadece akıl ve hafızanın güçlenmesini sağlamakla kalmaz; aynı zamanda duygusal olgunlaşma ve karakter inşasında da önemli bir rol oynar. Bu süreçte öğrenciler, her bir ayetin ardındaki derin anlamları kavrayarak, yaşamlarına yön veren evrensel değerlere ulaşırlar. Zaman zaman yaşanan zorluklar ve sabır gerektiren anlar, bireyleri daha dirençli ve kararlı hale getirirken, aynı zamanda içsel huzur ve maneviyatın kapılarını aralar. Böylece, hafızlık yolculuğu, kişisel gelişimin yanı sıra, toplumun ruhani dokusunu güçlendiren bir etken olarak ön plana çıkar.⁷⁸

Günümüz dünyasında teknolojinin ve modern yaşamın getirdiği hızlı akış içerisinde, hafızlık müesseselerinin önemi eskisinden daha belirgin hale gelmektedir.⁷⁹ Dijital çağın getirdiği bilgi erişiminin kolaylığı, bazen derin öğrenme ve içselleştirme sürecini zayıflatır; ancak hafızlık eğitimi, bu noktada akıllı ve kalıcı öğrenmenin en güzel örneklerinden biridir. Bu müesseseler, genç nesillere sadece kutsal bilgilerin

⁷⁵ Yaşar Kurt, "Kur'an'ın Korunmasında Hafızlık Müessesesi", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/22 (Şubat 2012), 229-240.

⁷⁶ Şahin, "Başlangıçtan Günümüze Kadar İslâm Coğrafyasında Hafızlık Tedrisatı.", 203.

⁷⁷ Şahin, "Başlangıçtan Günümüze Kadar İslâm Coğrafyasında Hafızlık Tedrisatı", 204.

⁷⁸ Şahin, "Başlangıçtan Günümüze Kadar İslâm Coğrafyasında Hafızlık Tedrisatı", 206.

⁷⁹ Suat Yıldırım, *Kur'an'da Uluhiyyet* (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2008) 48.

aktarılmasını sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda onların yaşam felsefelerini şekillendiren, ahlaki değerlerini güçlendiren ve toplumsal bilinci artıran bir rol üstlenir. Geleceğe ışık tutan her bir hafız, toplumun manevi direncini ve kültürel zenginliğini koruyan nadide bir hazine olarak değerlendirilebilir.⁸⁰

2.2. Gaziantep'in Meşhur Hafızları

Gaziantep, tarih boyunca ilmî, dinî ve kültürel faaliyetlerin yoğun olarak yaşandığı bir İslâm şehri olmuştur. Bu dinî kimliğin en belirgin unsurlarından biri de hafızlık geleneğidir. Şehrin farklı dönemlerinde yetişmiş olan hafızlar, yalnızca Kur'ân-ı Kerîm'i ezberlemekle kalmamış; aynı zamanda halkın dinî eğitimi, cami hizmetleri ve kıraat ilmi açısından önemli roller üstlenmişlerdir. Gaziantep halkı nezdinde hafızlık, dinî bir unvan olmanın ötesinde, bir saygı ve itibar vesilesi olarak kabul görmüştür. Bu nedenle hafızlar, çoğu zaman toplumun öncü şahsiyetleri arasında yer almış gerek camilerde verdikleri derslerle gerekse birebir eğitim faaliyetleriyle sözlü Kur'ân kültürünün taşıyıcısı olmuşlardır.⁸¹

Gaziantep'te hafızlık eğitimi, geleneksel usûllerle yürütülmüş ve genellikle bireysel çaba ile özel hocaların nezaretinde gerçekleştirilmiştir. Medrese kültürünün güçlü olduğu dönemlerde bu süreç daha sistemli bir yapı kazanmış, kıraat ve tecvid gibi Kur'ân ilimlerine dair temel bilgiler de hafızlık eğitiminin bir parçası hâline gelmiştir. Özellikle Osmanlı'nın son dönemlerinden itibaren şehrin dinî atmosferi içerisinde hafızlık bir "ilmî unvan" olarak görülmüş, bu unvanı taşıyan kişiler hem ibadet hayatında hem de eğitim alanında referans figürler hâline gelmiştir.⁸²

Bu noktadan itibaren, Cumhuriyet Dönemi'nde Gaziantep'te yetişmiş on yedi hafız ele alınacaktır. Söz konusu hafızlar, hakkında yazılı ya da sözlü kaynaklardan belirli ölçüde bilgi edinilebilen kişiler arasından seçilmiştir. Aslında şehir genelinde ismi bilinen, çeşitli çevrelerde hafız olduğu kabul edilen otuz ila kırk civarında şahıs tespit edilmiş olmakla birlikte, bu kişilere dair doğum tarihi, tahsil hayatı, hafızlık süreci ya da faaliyet alanı gibi temel bilgilere ulaşılamamıştır. Bu durum, sözlü geleneğin yeterince yazılı belgeye dönüştürülemediği olmasından kaynaklanmaktadır.

⁸⁰ Ahmet Akın, "Osmanlı'da Din Görevlisinin Konumu Üzerine Değerlendirmeler (Bursa Örneği)", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (2006), 74-75.

⁸¹ Cemil Öztürk, *Gaziantep'teki Kur'an Kursları ve Hafızlar: 1923-1950*, Yüksek lisans tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

⁸² Ali Yılmaz, "Gaziantep'te Dinî Hayat ve Hafızlar Üzerine Bir İnceleme," in *Gaziantep Bilim ve Kültür Sempozyumu Bildirileri*, Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Yayınları, 2014, 412-429.

Bu sebeple çalışmada, belgelere dayalı veri sunulabilen on yedi hafız ön plana çıkarılmış; bu kişilerin hayatı, hafızlık süreci, kıraat bilgisi, dinî hizmetleri ve varsa tasavvufî yönleri örneklerle ele alınmıştır.⁸³

Bu kısımda konu ele alınırken, verilen isimlerin ötesinde, Gaziantep'te hafızlığın tarihî ve sosyo-dinî değerini ortaya koymak, bölgedeki hafızlık kültürünün sürekliliğini vurgulamak ve bu kültürün temsilcilerini akademik bir zeminde kayıt altına almak hedeflenmektedir. Böylece hem Gaziantep'in dinî birikimine bir yönüyle ışık tutulması bir yönüyle de yerel dinî hafızaya katkı sunulması düşünülmektedir.

2.2.1. Bülbülzâde Abdullah Edip Bayram (1857-1927)

Abdullah Edip Bayram Hocaefendi 1272/1857 tarihinde Gaziantep ilinin Çukur mahallesinde doğmuştur. Gaziantep'in yetiştirdiği meşhur âlim, müderris ve şair olan Abdullah Edip Bayram Efendi Gaziantep'in tanınmış Bayramzade ailesindendir. Kendisine “Edip” lakabının verilmesi şairliğine münhasırdır. Validesi Mekke eşrafından Âlime Hanım'dır. Abdullah Edip Efendi'nin soyağacı Mehmet Münip Efendi'nin yaptığı araştırmalara göre şu şekildedir: Abdullah Edip Bayram–Hacı Mustafa–Mehmet Arif–Mehmet Münip Efendi'dir. Bülbül Hoca lakabıyla bilinen Hacı Mustafa Efendi Abdullah Edip Efendi'nin babası olup kendisi gibi müderris ve âlimdir. Hadis ve tefsir konusunda da bilgili olan Bülbül Hoca on yıl boyunca “el Beledül-Emin” olarak da anılan Mekke'de ilim tahsil etmiştir.⁸⁴ Bu süre zarfında çeşitli âlimlerle etkileşime geçip ilmini genişletmiştir. Mekke'de Meşayih-i Nakşibendiye'den Mehmet Can'dan hilafet alarak, Gaziantep'te bulunan Hüseyin Paşa Medresesi'nde müderrislik yapmıştır. Kur'ân-ı ve bütün hadisleri ezbere, etkileyici sesiyle bülbül gibi okumasına nispetle Bülbül Hoca mahlasıyla tanınan Hacı Mustafa Efendi 18. yüzyılın değerli âlimlerinden olan Hoca Mehmet Münip Efendi'nin torunlarından biridir. Babası Hacı Mustafa Efendi'ye verilen Bülbül Hoca lakabına nispeten Abdullah Edip Efendi'ye Bülbülzâde yakıştırması yapılmıştır. Abdullah Edip Hocaefendi, Çayırağası oğullarından Hacı Abdullah kızı Fatma hanımla evlenmiş ve

⁸³ Cemil Cahit Güzelbey, *Gaziantep Evliyalari*, (Gaziantep: Gaziantep İslami Hizmetler Vakfı, 1990), 174.

⁸⁴ El-Beledü'l-Emin ifadesi Kur'ân-ı Kerim'de Mekke için kullanılmaktadır. Bkz. Tîn, 95/3; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, İstanbul: Azim Dağıtım, 2015, 8/5802.

bu evlilikten Şakir, Fatma ve Ayyuş isimlerinde üç çocuğu dünyaya gelmiştir. Abdullah Edip Efendi'nin ilim hayatı şu şekilde seyretmiştir:⁸⁵

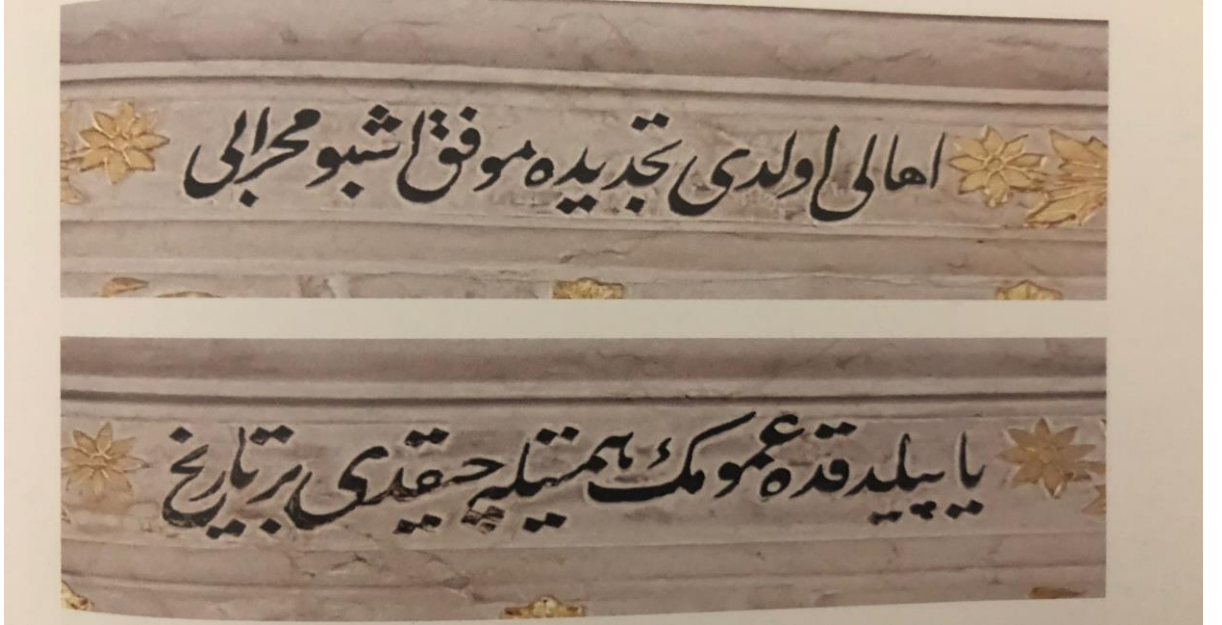
Abdullah Edip Hocaefendi ilk eğitimini müderris olan babasından almıştır. 1290/1873 yılında Kahramanmaraş'a gidip orda bulunan ve zamanın en büyük medreselerinden olan Beyazıt Medresesi'nde iki yıl okumuştur. Hemen akabinde Kilis'e gidip Mustafa Hoca ve meşhur Kilisli mantık âlimi Hocaşade Abdullah Efendi'nin derslerine devam etmiştir. Daha sonra Urfalı Yokşesim Mehmet Efendi'den usul-i fıkıh dersleri görmüştür. İlim yolculuğuna Kayseri Eskişaray Medresesi'nde devam etmiştir. Burada da eski müftülerden olan ve mecelleyi cem eden Ahmet Mesud Efendi'den dört yıl ders almıştır. 1299/1882 yılında da 27 yaşında buradan icazet almıştır. İlerleyen süreçte İstanbul'a gitmiş ve burada Ayni Vahit ve Hafız Şahin adlarındaki müderrislerden ders almıştır. Abdullah Edip, eski adıyla Dâru'l-fünûn olarak bilinen şimdiki İstanbul Üniversitesi için alınacak akademik kadro statüsü sınavına 1885 yılında katılmış olup 300 kişiye yakın şahıslar arasından ikinci (bazı kaynaklara göre birinci) olarak başarısını göstererek müderris unvanını almaya hak kazanmıştır. 1302/1885'te İstanbul'da bulunan Fatih Medresesi'nde felsefe dersleri okutmuştur. Anne ve babasının ısrarı üzerine Gaziantep'te kalan Abdullah Edip Efendi Mihâliye ve Zülkadriye medreselerinde eğitim vermeye devam etmiştir. O, iyi seviyede Farsça ve Arapça dillerini konuşmuştur. Abdullah Edip Efendi 1890-1894 yılları arasında Evkaf ve Komisyon Azalığı görevinde bulunmuştur. On yıl ara verdikten aynı görevi 1904-1908 yıllarında yeniden icra etmiştir. Haziran 1892'de yılında üstün başarısından dolayı Alaüddevle Camisi'ne imam hatip olarak görevlendirilmiştir.⁸⁶

⁸⁵ Biyografik bilgi ve hafızlık unvanına dair detaylar için bkz. Hoşgör Bülteni, "İz Bırakanlar: Bülbulzâde Hacı Abdullah Edip Bayram", 28-29.

⁸⁶ Güzelbey, *Gaziantep Evliyalari*, 147.

Şekil 1: Alaüddevle Cami Mihrabı

Şekil 2: Alaüddevle Cami Mihrabında Bulunan Abdullah Edip Efendi Tarafından Yazılan Kitabe

Kitabede bulunan yazı şu şekildedir:

Emâlî evveley müvaffak olub mehcûr cemâlî

Yâ pâide kadem-i 'umûm için tahkîkî târîh

Günümüz Türkçesi ile:

Evvelki ümitlerini gerçekleştirdi, görünüşüyle güzelliği tamamladı

*Ey bütün insanlar için kalıcı bir adım; işte bu tarihteki yerini aldı.*⁸⁷

Abdullah Edip Efendi, Mart 1901 tarihinde müderrislik görevine Mihaliye Medresesi'nde devam etmiştir. Mihaliye Medresesi, kendi mülkünde bulunan arsası üzerine üç adet dükkân ve bir kütüphane odası olarak kendisi tarafından inşa ettirilmiştir. Bu bilgiye ulaşılmasını sağlayan vakfiye kaydı şöyledir:⁸⁸

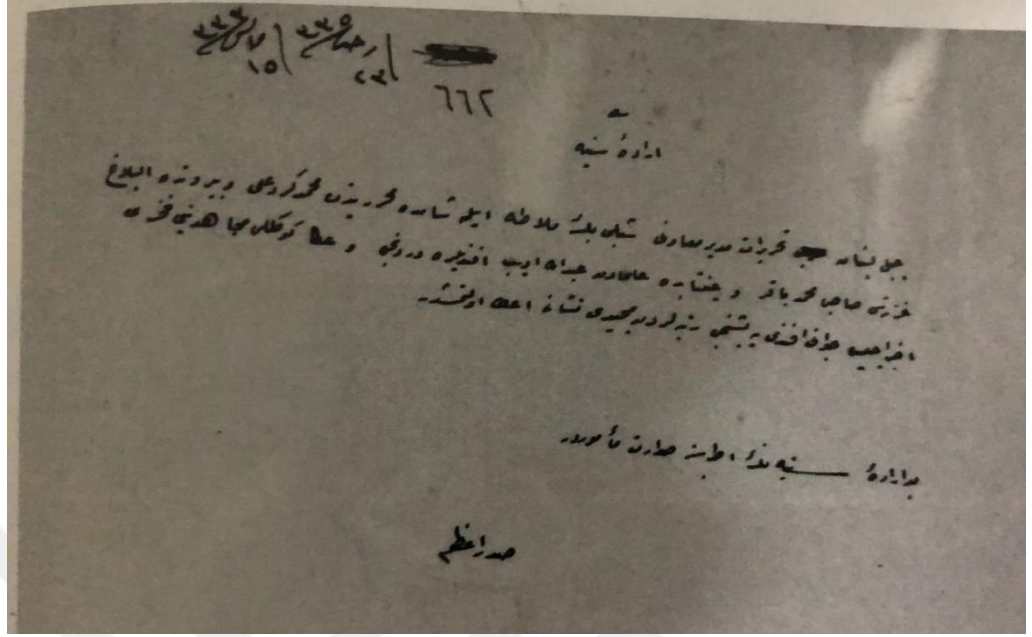
“Çukur Mahallesinden Bayramzade Hacı Mehmet oğlu Hacı Mustafa oğlu Hacı Abdullah Edip Efendi kurduğu vakıfla 600 cildi geçen bir kitaplık tesis edip Zülkadriye Medresesi'nin batı tarafında vakfın boş arazisi üzerine medreseye hakr-i zemin yani, yer hakkı vermek üzere 3 dükkân ve üstüne 1 kütüphane, 1 hafız kütüp odası yaptırdığı , ölünceye kadar kendisi müteveli ve hafız kütüp olmak, kütüphane salı, cuma ve bayram günlerinden maada hergün öğleden ikindiye kadar açık kalmak, dükkânların geliriyle tesisin tamir ve vergi masrafları çıktıktan sonra kalan gelirin 1/3'ü ile mevcut kitapların onarılması ve İslami kitaplar satın almak, 2/3'ü hafız kütüpe kalmak, hesaplara Evkaf Müdürü bakmak ve müftü tarafından tasdik edilmek şart koşulmuştur.” Cemaziyülevvel sonu 1317”

Edip Hoca bunların ardından Mart 1901 (Zilhicce 1319) tarihinde tekrar Mihâliye Medresesi müderrisliğine görevlendirilmiştir. Bu medreselerde bir alanda değil birçok alanda ders okutmuştur: Sarf, nahiv, me'ânî usulü ve fıkıh, hadis ve tefsir. Edip Hoca'nın kurduğu M. Abdullah Edip Efendi aslında müderrisliği uzunca bir süre hiçbir maddi beklentisi olmadan yapmıştır. Bazı dostlarının çok ısrar etmesi üzerine Gaziantep Kaymakamlığı'na başvuruda bulunmuş uzunca bir süre gönüllü çalıştıktan sonra kendisine maaş bağlanmıştır. İlk rütbesi Musula-ı Sahn olarak başlamıştır. Musula-ı sahn; Osmanlı eğitim sisteminde yüksek tahsile hazırlayan medrese derecesi rütbesidir. Daha sonraları kademe kademe ilerleyerek en sonunda Osmanlı'da

⁸⁷ Abdullah Edip Efendi'ye ait Alaüddevle Camii mihrabındaki kitabe tarafımızca okunarak sadeleştirilmiştir.

⁸⁸ Güzelbey, *Gaziantep Evliyalari*, 146.

memuriyete girişte öngörülen “60’lı derece” sınıfındaki en alt kademe olan İbtida-i Altmışlı rütbesine ulaşmıştır.⁸⁹

Şekil 3: Abdullah Edip Efendiye Dördüncü Rütbeden Mecidi Nişanı İtasi⁹⁰

Abdullah Edip Efendi, yurdunu sadece ilmiyle değil vatan sevgisi ile de donatmıştır. 1895 yılında düşmanın yurdu her yandan sardığı dönemde bile bir grup arkadaşıyla beraber Maarif-i Mahalliye Cemiyeti’ni kurmuş ve bu cemiyet aracılığıyla şehrin ilmi, edebi ve manevi hayatına yön verecek nesiller yetiştirmek için çalışmıştır. Bizzat kendisi Anadolu’da örgütlenen ilk teşkilat olan Cemiyet-i İslamiyye’nin hem kurucularından olmuş hem de başkanlık görevini icra etmiştir. Sadece Gaziantep ile sınırlı kalmayıp başta Kahramanmaraş olmak üzere bölgedeki diğer şehirlere de gitmiştir. Bununla birlikte A’mal-i Milliye Gazetesi’nde yazılar yazarak halkın milli şuurunu harekete geçirmiş ve vatan savunmasının önemine değinmiştir. Döneminin savaşlarına katılarak Mustafa Kemal Paşa’ya telgraf çekmiş ve cevaplar almıştır. Bu telgraf metninin bir bölümü ise şöyledir:

Ey name, edibane girip bezm-i Kemal’e,
Ta’zimi tahsilatına arzet o Kemal’e
Yok meclis’i âlisini tacizime kudret,
Takilil-ı eyadi ile hüsnü vekalet.

Telgraf metninin günümüz Türkçesi ile manası şöyledir:

Ey edibane bir şekilde isim yapmış olan,
Kemal’in süslenmiş meclisine gir,
Bilgiye gösterdiğin saygıyı Kemal’e arz et,

⁸⁹ Güzelbey, *Gaziantep Evliyalari*, 147.

⁹⁰ Ergün Özuslu – İbrahim Halil Kocaoğlu, *Gaziantep’li Hafızlar ve İlim Adamları ve İlim Adamları*, Dumat Ofset, Gaziantep 2020, 223; ayrıca bkz. BOA, 1335. MV.257/62, Hicrî 1335 (Milâdî 1917) tarihli belge: Ayıntab ulemâsından Abdullah Edib Efendi’ye dördüncü rütbeden Mecidi Nişanı verilmesine dair resmi kayıt. Bu belge Osmanlı Arşivleri’nde yer almakta olup, BOA kataloğunda MV tasnifi altında sistemlerde kayıtlıdır.

Benim yüksek meclisi rahatsız etmeye gücüm yok,
Bu vekaletin güzelliği ellerin maharetiyle düzenlenmiştir.
Mustafa Kemal Paşa bu kutlamaya bir telgrafla cevap vermiştir.
Maraş'a, Antep Müderrisi Abdullah Edip Efendi Hazretlerine; bilmukabele tebrik-i iyd
ederim.
11 Haziran 1921 Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal⁹¹

Şekil 4: Heyeti Merkeziye Üyeleri⁹²

Bu süreçlerde yaşı ilerlemiş olmasına rağmen müderrisliği bırakmamıştır. Babaları savaşta şehit olan çocukların birçoğunun eğitimi ile yakından alakadar olmuştur. Sürekli camilerde vaazlara devam ederek o zor süreçte halkın moralini yükseltmiş ve halkı bir diriliş çağrısıyla uyandırmıştır.⁹³

Abdullah Edip Efendi, 23 Ocak 1927 tarihinde Cuma günü Şhreküstü'de bulunan Müftüoğlu Sokak'ta kızının evine giderken adı Kılıç Ali olan kiralık bir katil tarafından şehit edilmiştir. Kendisine bu iş için verilen 300 altın da ele geçirilmiştir. Katili bu işi parayla yaptığını açıklasa da kimin yaptırdığını söylememiş ve infaza mahkûm edilmiş olup Bülbülzâde Hoca'nın evinin önünde asılarak idam edilmiştir.

⁹¹ Özuslu-Kocaoğlu, *Gaziantep'te Hafızlar ve İlim Adamları ve İlim Adamları*. 228.

⁹² Bilge Kazzaz, *Antep Savunması, Manzumeler, Fotoğraflar*, Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, Gazikültür AŞ. Yayınları, Gaziantep 2018.

⁹³ İbrahim Kutlu Özmentar, "Bülbülzâde Abdullah Edip Efendi (ö. 1927)," *Gaziantep'te Dini Hayat*, ed. Erol Erkan, Raşit Akpınar, Hacı General (Gaziantep: Gazikültür A.Ş., 2017), 433-440.

Bülbülzâde Edip Efendi'nin cenazesi ilk olarak Saçaklı Mezarlığı'na defnolunmuş, daha sonra şimdiki asri mezarlığa nakledilmiştir.⁹⁴

Şekil 5: Abdullah Edip Efendi'nin Asri Mezarlıkta bulunan mezarı

Şekil 6: Abdullah Edip Efendi'nin Asri Mezarlıkta bulunan mezarı

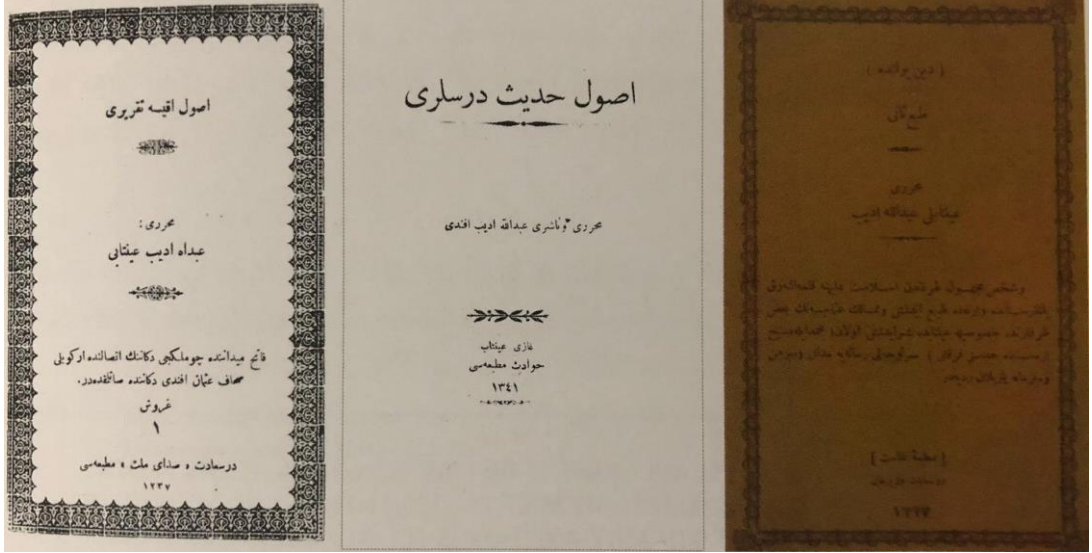
⁹⁴ Özmantar, "Bülbülzâde Abdullah Edip Efendi (ö. 1927), 433-440.

Hacı Abdullah Edip Efendi bu kadar yoğun ve telaşlı bir döneme denk gelmesine rağmen dördü basılmış olan toplam on iki eser kaleme almıştır. Abdullah Edip Efendi'nin kaleme aldığı eserler şunlardır:

- 1- Usul-u Akyise Takriri: Hocası Hocaade Abdullah Efendi'nin Usul-i Akyise'nin 32 sayfalık Türkçe tercümesidir.
- 2- Muhtasar Dimau'n-Nisa: Kadınlara mahsus haller vardır. Bu eser altı bölümden oluşmaktadır.
- 3- Usul-u Hadis Dersleri: İbn Hacer el-Askalani'nin hadis usûlü konusunda kaleme aldığı *Nuhbetü'l -Fiker* adlı eserin Osmanlı tercümesidir. Bu eser 32 sayfadan müteşekkil olup mekteplerde hadis usûlü dersi olarak okutulmak üzere neşredilmiştir.
- 4- Din yolunda -Meçhule Cevap olarak bilinen bu eser bir reddiyedir. Bulgaristan ve Varna'da 1908 tarihinde İslamiyet aleyhine basılan *Muhammed ile Mesih Arasında Hadsiz Farklar* adlı kitaba cevaben yazılmış bir eserdir. Yedi konuya açıklık getiren bu eser toplam 239 sayfadır.
- 5- Sure-i Yusuf Tercüme ve Şerhi: Abdullah Edip'in tefsir ilmiyle meşgul olmasına rağmen bilhassa Yusuf Suresi'nin tercüme ettiği dikkat çekmektedir. Bazı kitaplarında bahsettiği belirtilen bu esere tesadüf edilememiştir.
- 6- Sarf ve Nahiv: Talebelerine az zamanda sarf-nahiv talimi için yazdığı bilinmekte olsa da esere rastlanılamamıştır.
- 7- Şer'i Akaid Tercümesi: Kelam ilmine dair kaleme aldığı eserdir.
- 8- Akise: Mantıklı ilgili olduğu bilinmektedir. el-Kazini'nin eş-Şemsiye adlı mantık eserinin Akise kısmını Arapça olarak topladığı eserdir.
- 9- Fıkıhtan Derleme: Arapça yazılan bu eser Anadolu İmam Hatip Lisesi (Gaziantep) kütüphanesinde kayıtlıdır.
- 10- Fetva: Bizzat kendisinin verdiği fetvaların toplandığı eserdir.
- 11- Şiirleri. 89 tarih, 48 gazel, 36 kaside, 20 muhtelif, 4 terc-i bend, 2 adet tahmis ile 1 de müstezattan oluşmaktadır. El yazma nüshası Necdet Bayram'da bulunmaktadır.⁹⁵
- 12- İstanbul'da bulunduğu yıllarda "Beyan'ul Hak" gazetesinde "Ayıntabî Edib" imzasıyla yazdığı makaleler.⁹⁶

⁹⁵ Adnan Akalın, *Antepli İslam Âlimleri ve Fakihleri I*, (İstanbul: Nida Yayıncılık, 2023), 168.

⁹⁶ Özmantar, "Bülbülzâde Abdullah Edip Efendi (ö. 1927)," 440.

Şekil 7: Abdullah Edip Efendi'nin Telif Eserlerine Ait Kapak Görselleri⁹⁷

Abdullah Edip Efendi, birçok konuda eser telif etmiştir. Hatta burada zikredilmeyen birçok eserinin de var olduğu söylenmekle beraber günümüze ulaşmamıştır. Şahsi kütüphanesinde de Arapça, Farsça ve Osmanlı Türkçesi 1.000 cildi aşkın eser biriktirmiştir. Ölümünden sonra bahsi geçen eserler kendi evinde oğlu Şakir Bey'in gözetiminde belli bir süre muhafaza edilmiştir. Ardından bahsi geçen bu eserlerden 900 cildi 19 Ocak 1969 tarihinde torunları Abdullah Bayram, Talat Bayram ve Necdet Bayram tarafından Gaziantep İmam Hatip Okulu kütüphanesine hediye edilerek okurların istifadesine arz edilmiştir.⁹⁸

Abdullah Edip Hocaefendi'ye Ait “Din Yolunda” Adlı Eseri

Eser, 239 sayfa olup Osmanlı Türkçesi ile yazılmıştır. Abdullah Edip Hoca Hocaefendi eserini, *Muhammed ile İsa Arasında Hadsiz Farklar* isimli esere reddiye olarak telif etmiştir. Söz konusu eser, Hristiyan olduğu anlaşılan bir müellif tarafından 19. yüzyılda Bulgaristan'da Hz. İsa'nın (a.s) Hz. Muhammed'den (s.a.v.) üstünlüğünü ispat etme düşüncesiyle kaleme alınmıştır. Başlıca yedi bölüm ve bir hatimeden oluşmaktadır. Elimizdeki nüsha 2. baskıya ait olup 1327/1909'da İstanbul'da Nefaset Matbaası'nda basılmıştır. İlk olarak ne zaman ve nerede basıldığı bilinmemektedir.⁹⁹

Abdullah Edip Hocaefendi, bu eseri ismi bilinmeyen kişiye karşı reddiye olarak yazdığını tam anlamıyla bilmeyen olarak nitelediği dini ilimlerde derinleşmemiş

⁹⁷ Özusu-Kocaoğlu, *Gaziantep'te Hafızlar ve İlim Adamları*, 259.

⁹⁸ Akalın, *Antep'te İslam Âlimleri ve Fakihleri I*, 169.

⁹⁹ Özusu-Kocaoğlu, *Gaziantep'te Hafızlar ve İlim Adamları ve İlim Adamları*, 259.

kişiler grubunun yanlış yola sapmasını önlemek ve İslam’a yeni giren kitlenin arayış sıkıntısı çekmemesi için yazdığını beyan etmiştir. Abdullah Edip Hocaefendi bu eseri yazarken Tevrat’a da atıflar da bulunmuştur. Edip Hocaefendi bunları yazarken bazen reddiye yazdığı kişinin görüşünü aynen aktarırken bazen de özet halinde anlatıp neden doğru olamayacağını açık sade ve net şekilde izah etmiştir. Eseri özellikle halk Fihrista yönelik olarak yazdığı için İslami literatüre dayansa da âyet ve hadisler dışında pek referans adı belirtmemektedir. Eserini yazarken Hanefi mezhebini baz alarak yorumlamaya tabi tutmuştur.¹⁰⁰

Din Yolunda adlı eserin muhtevası, sonundaki “*Fihrist*”te şu şekilde verilmektedir:

Bahs-i Evvel:

1. Katl ve gâret ile esîrler mi etmek yoksa merhamet ve mahabbet ile ‘atâyâ vermek mi a‘lâdır?
2. Teslîste tevhid,
3. Şeriatımızda hiçbir gün iş tahrîm edilmemesi,
4. Cihâdmücerred keyfi bir talan değildir,
5. ‘Asr-ı sâlisde‘ulûmun terakkisi,
6. İslâmiyet hürriyet, ‘adâlet, müsâvat ve uhuvvet ile emreder,
7. Hilâf-ı vâki‘ olarak İslamiyet bedeviyetemeyyâl gösteriliyor,
8. Yahûd’un katline ‘Îsârâzı mı, değil mi?

Bahs-i Sâni:

1. ‘Afv-ı Nebevî,
2. ŞâmNâsârasının Hazret-i Ömer’e ‘ahidnâmeleri,
3. Kizbinhurmeti,
4. Harpte tedâbirin lüzumu,
5. Hazret-i Ömer’in kerâmeti,
6. Mâlını tamâmen sadaka etmediğinde Petrus’un Hanânya’yı öldürmesi.

Bahs-i Sâlis:

1. Muhammed ile ‘Îsâe’l-Mesîh arasında ‘avrâthusûsunda büyük fark vardır,
2. Nikâhın meşrû‘iyeti,
3. Zevcenin ta‘addüdü,
4. Efendimiz sahâveti ve şecâ‘ati.

Bahs-i Râbi:

1. Muhammed ile Mesîh arasında günâhhusûsunda büyük fark vardır,
2. İncillerde olan tenâkuz,
3. Nesh bahsi.

¹⁰⁰ Cemil Öztürk, *Gaziantep’teki Kur’an Kursları ve Hafızlar: 1923–1950*, Yüksek lisans tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018

Bahs-i Hâmis:

1. Nübüvvet mu‘cize ile sâbit olur,
2. Kur‘ân‘ın mu‘cize olması,
3. Hadîslerin senedlerima‘lûm,
4. Her mu‘cize isteyene mu‘cize göstermek lâzım olmadığı,
5. Kur‘ân‘ın vechii‘câzı,
6. Müseyleme‘nin hezeyânı.

Bahs-i Sâdis:

1. ‘Îtâb Muhammed’e mi ‘Îsâe‘l-Mesîh’e mi?

Bahs-i Sâbi‘:

1. Muhammed mi çok and içer ‘Îsâe‘l-Mesîh mi? Hâtime.

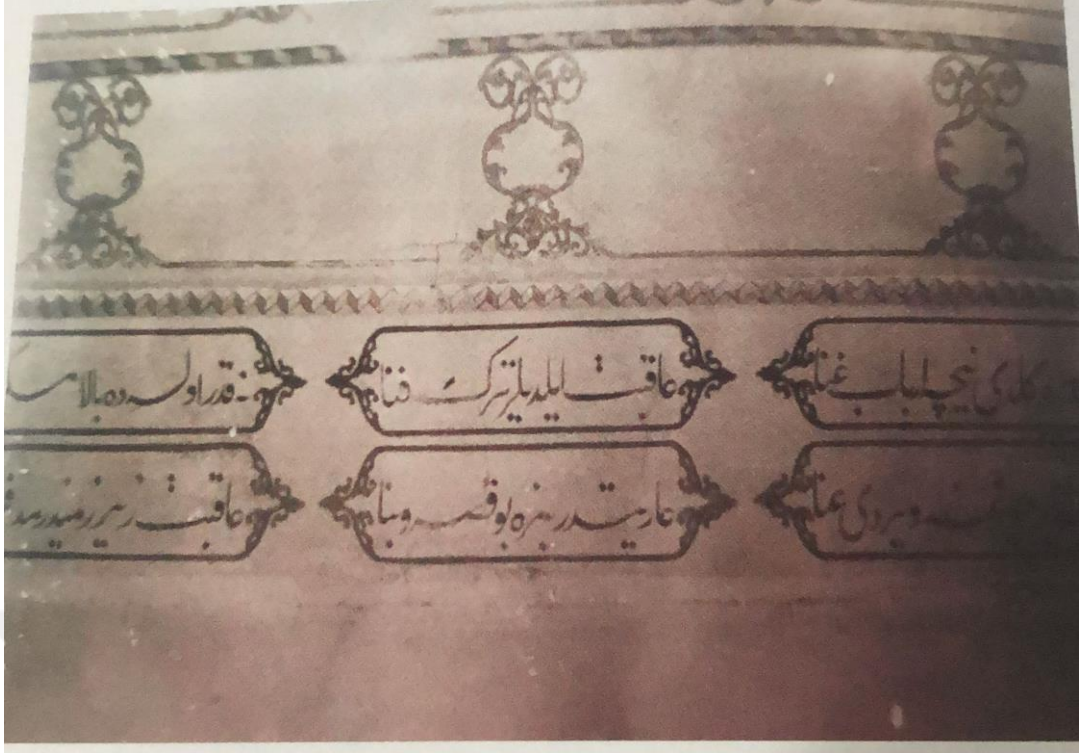
Fihristten de anlaşılacağı üzere eser Kur‘ân ilimleri, tefsir alanıyla ilgilidir.

Abdullah Edip Hocaefendi, çağın en zor anlarında bile ilminden ödün vermeyip tüm çabasıyla ilim yolunda uğraşmıştır. İslam’a birçok faydası bulunmuştur. Birçok öğrenci yetiştirdiği bilinmekle beraber kendisinin yetiştirdiği ilim talebelerinin birçoğuna ismen ulaşılammamakla beraber Gaziantep’in meşhur kurrâsından olan Tevfik Karşılıgil’in hocası olduğu bilinmektedir. Bunun yanı sıra Gaziantep’in bilinen âlimlerinden Bulaşıkzade Müftü Hacı Mehmet Arif Efendi de kendisinin ilminden faydalanmıştır.¹⁰¹

Abdullah Edip Hocaefendi’nin Balıklı’daki evinin bir odasının tavanına bir kitabe kaleme alınmıştır ve o dönem Gaziantep’in meşhur hattatlarından Şimşirzâde Mühürücü Hasan Efendi tarafından talik yazı ile yazılmıştır.¹⁰²

¹⁰¹ Ali Yılmaz, “Gaziantep’te Dinî Hayat ve Hafızlar Üzerine Bir İnceleme,” *Gaziantep Bilim ve Kültür Sempozyumu Bildirileri*, Gaziantep, 2017.

¹⁰² Mustafa Arslan, “Gaziantep’te Dini Eğitim Kurumları ve Hafızlar,” *Turkish Journal of Religious Studies* 6, 2020, 55–79.

Şekil 8: Abdullah Edip Hocaefendi Bayram Efendi Balıklıhı'daki evinin bir odasının tavanında bulunan Şimşirzâde Mühürçü Hasan Efendi'nin yazısı

2.2.2. Kurrâ Hafız Tevfik Karşigil (1865-1968)

Hâfız Tevfik Hocaefendi, 1865 yılında Kars'ta dünyaya gelmiştir. Ailesi Ahıska Türklerindedir. Kendisi soylu bir aileye sahiptir. Öyle ki soyu Osmanlı Paşalarından Yusuf Paşa'ya dayanmaktadır. Yusuf Paşa'nın Sultan Abdulaziz'in iltifatına mazhar olacak derece de başarılı bir Paşa olduğu söylenmektedir. Hâfız Tevfik Hocaefendi'nin babası Hacı İsmail Efendi olup annesi Kars müftüsü Uzun Hüseyin Efendi'nin kız kardeşi Gülizar Hanım'dır.¹⁰³ Hâfız Tevfik Hocaefendi'nin Nuri, Şefik ve Hünkâr olmak üzere 2 erkek ve 1 kız kardeşi vardır.¹⁰⁴ Kurrâ Hâfız Tevfik Karşigil, ömrünü insanlığa ve Kur'an hizmetine adanmış gönül insanı zattır. Rivayetlere göre çok güzel sesi ve Kur'an okumadaki bilgi ve yeteneği ile dinleyen insanları mest eden bir sesi ve ilmi olduğu kaynaklarda geçmektedir. Ahlaklı, iyi huylu, alçak gönüllü, hoşgörülü biri olduğu söylenmektedir. Kendisinin görüşüne göre bu ilimle uğraşınca kalbe çöken uluhiyyet sayesinde davudi bir sesi vardı.¹⁰⁵ Hafız Tevfik, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde dünyaya gelmiş, çocukluk ve gençlik yıllarında Osmanlı Devleti'nin

¹⁰³ Özuslu-Kocaoğlu, *Gaziantepli Hafızlar ve İlim Adamları*, 266.

¹⁰⁴ Güzelbey, *Gaziantep Evliyalrı*, 176.

¹⁰⁵ Güzelbey, *Gaziantep Evliyalrı*, 172.

parçalanıp, dağılmasına tanık olmuş, yaşamının ikinci yarısında da Cumhuriyet'in kuruluşunu yaşamıştır.¹⁰⁶

1876 yılında gerçekleşen Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Kars'ı işgal eden Ruslar, babası Hacı İsmail'in çok geniş olan konağına el koymuş ve askeri süvari birliklerini yerleştirmişlerdir.¹⁰⁷ Bir yandan Rusların zulmü bir yandan Ermenilerin baskıları sonucu göç etmek zorunda kalmışlardır. Sultan Abdülaziz'e yazdıkları mektup sonucunda İstanbul ve Yalova taraflarına göç etmeleri önerilse de kendileri akraba çevrelerinden dolayı Erzurum'a göç etmeyi tercih etmişlerdir. Bütün mal varlıklarını satıp Erzurum'a göç etmişlerdir. Hacı İsmail'in ardından diğer akrabaları da gelerek Erzurum'da 30-40 kişilik bir Kars muhacir grubu oluşturmuşlardır. Erzurum'da iki yıl kaldıktan sonra yaklaşan Rus tehlikesinden uzaklaşmak için Hâfız Tevfik Hocaefendi'nin dayısının bulunduğu Sivas'a göç etmişlerdir.¹⁰⁸ Burada Hacı İsmail Ağa'nın kardeşi Mehmet Ağa doğudan aldığı koyun sürülerini Gaziantep'e getirerek ticaret yaparak geçimlerini sağlamışlardır.¹⁰⁹ Sivas'ta 7-8 yıl kaldıktan sonra Şam'a göçmeye karar vermişlerdir. Bu süre zarfında 4 yaşında Kur'ân okumaya başlayan Tevfik Efendi, 8 yaşında Kur'ân'ı hatmetmiş, Sivas'ta Hâfız Şevket Efendi'nin yanında başladığı hıfzını ikmal etmiş ancak göç nedeniyle icazetini alamamıştır. Babası Hacı İsmail ve dayısı Uzun Hüseyin Efendi hac yolculuğuna çıkmışlar, o zamanlar da Şam yolu üzerinde Halep'e bağlı bir kaza olan Antep'ten geçerken buranın ikliminden ve toprağının bereketinden etkilenip hac dönüşü Antep'e yerleşmeye karar vermişlerdir. Antepliler bu Kars göçmenlerine yakın ilgi göstermişlerdir. Antep'e yerleştiklerinde 10-12 yaşlarında olan Hafız Tevfik Hocaefendi zamanın meşhur âlimlerinden Mersinlizâde Hocaefendi ve Bülbülzâde Hacı Abdullah Edip Hocaefendi'den dersler alarak ilmini geliştirmiştir. Arapça, sarf, nahiv, fıkıh gibi birçok ilmi tahsis ederek icazetini almıştır. Hıfzını da ilerleterek Hafız Attaroğlu Efendi'den hafızlık icazetini almıştır.¹¹⁰

Tevfik Karslıgil Mersinlizâde Hocaefendi'den izin alarak, sahip olduğu hafızlık ilminin bütün inceliklerini öğrenebilmek adına yirmi yaşındayken Mısır el-Ezher Medresesi'ne gitmiştir. Burada dört yıl Kıraat-ı Seba ve Aşere ile diğer ilimler üzerine

¹⁰⁶ Güzelbey, *Gaziantep Evliyalari*, 174.

¹⁰⁷ Güzelbey, *Gaziantep Evliyalari*, 174.

¹⁰⁸ Ünsal, *Hafız Tevfik Efendi*, 1-3.

¹⁰⁹ İbrahim Bulgur, *Kurrâ Hafız Tevfik Karslıgil'in Hayatı (18765-1968)*, (Basım yeri belirtilmemiştir.)

2018

¹¹⁰ Özuslu-Kocaoğlu, *Gaziantep Evliyalari*, 268.

ihhtisas yapmış ve kurrâ hafız olmuştur.¹¹¹ Babasının vefatı üzerine kardeşlerini yalnız bırakmamak için eğitimini yeterli görüp Antep'e dönmüştür. Antep'e döndükten sonra Antep'in seçkin bir camisinde imam-hatip ve vaiz olarak görev yapmıştır. Aynı zamanda Mersinli Hacı Ali Efendi ve Bülbülzâde Hacı Abdullah Hocaefendi'den yeniden dersler alarak tahsilini tamamlamış, kendisine 1905-1906 yıllarında Boyacı Camiisi'nde icazet töreni yapılmıştır. İlmiye sarığı ve cübbesi giydirilmiş müderris unvanı ile Nakıp Medresesi'ne geçmiştir. Eğittiği öğrenciler genel olarak komşu illerden gelen 25-40 yaşları arasında değişen gençlerden oluşmuştur. Tevfik Karslıgil hocalarından aldığı gibi kıraat, Arap Edebiyatı, mantık, nahiv ve akaid dersleri vermiştir.¹¹² Yatılı olan bu medresede sabah namazından sonra, önceden bilgi derecelerine göre sınıflandırılmış olan öğrenciler gruplar halinde derslerini almışlardır. Eğitim öğle namazına kadar sürer, toplu halde Medrese Cami'nde kılınan öğle namazından sonra derslere tekrar başlanırdı ve bu süreç ikindiye kadar devam ederdi. Talebeler yemeklerini ancak o vakit yiyebilirdi. Tedrisat üç sene sürerdi, başarılı olan talebeler icazetlerini alarak mezun olurlardı. Hafız Tevfik Karslıgil Hocaefendi'in Nakıp Medresesi'ndeki diğer müderris arkadaşları, eskiden milletvekilliği görevini arz etmiş Şahin Hafız, Mamo Hoca, Sofu Hoca, Abdülkadir Hoca ve diğerleriydi.¹¹³

Hafız Tevfik Karslıgil Hocaefendi zamanın önemli eşrafından bakkallar şeyhi Hacı Şeyh Muhammed Ağa'nın kızı Hamide Hanım ile evlenmiştir. Hamide Hanım'dan Cemil, Remzi, Ahmet Fevzi, Abdurrahman isimlerinde dört erkek çocuğu olmuştur. Eşi Hamide Hanım tüberküloz hastalığından vefat etmiştir. Ardından Tevfik Hoca ikinci evliliğini dayısının kızı Feride Hanım ile yapmıştır. Feride Hanım'dan da Nurettin, Necmettin, Mehmet, Mahmut, Mediha, Fatıma isimlerinde dört erkek iki kız çocuğu olmuştur. Ancak Nurettin ve Fatıma henüz çocukken vefat ettiği için birçok kaynak Feride Hanım'dan üç erkek bir kız çocuğu olduğunu yazmıştır.¹¹⁴

¹¹¹ Güzelbey, *Gaziantep Evliyalari*, 176.

¹¹² Güzelbey, *Gaziantep Evliyalari*, 177.

¹¹³ Şih Mehmet Sakioğlu, *Gaziantep'in Ünlü Simaları* (Ankara: Gen Matbaacılık, 1997), 466.

¹¹⁴ Sakioğlu, *Gaziantep'in Ünlü Simaları*, 469.

Şekil 9: Hafız Tevfik Karşıl Hocaefendi ve ailesi¹¹⁵

Hafız Tevfik Hocaefendi birçok camide görev almıştır. Sırasıyla Ömeriye Eyupoğlu ve Hacı Nâsır Camileri. Görev yaptığı her cami de geniş bir kitle toplamıştır. Tevfik Hoca bir süre ailesiyle beraber Adıyaman'da ikamet etmiştir.¹¹⁶ Adıyaman'dan Gaziantep'e döndüğü zaman Cumhuriyet Dönemi'ne tekabül etmesi hasebiyle medreseler kapatılmıştır. Bu dönemden itibaren yeni görevi Gaziantep'te açılmış olan “*Dârul-Hilafeti'l-Aliyye*” mektebinde müdür olmuştur. Kendisi ile bu mektepte görev yapan kişiler zamanın tanınmış bilim adamlarından Bülbülzâde, Müftü Arif Efendi, eski Müftü Rıfat Efendi, Ömer Asım Aksoy gibi önemli isimlerdir. “*Dârul-Hilafeti'l-Aliyye*” mektebi bir süre sonra kapatılarak yerine İmam Hatip Liseleri açılmıştır. Antep Harbi öncesinde Antep'te açılan Dârul-Harîr okulunda dini bilgiler hocalığı görevini üstlenmiştir. 1922 senesinde Sarı Mektep olarak bilinen Rüştîye okulunda ise Kur'ân-ı Kerim öğretmenliği ile tanınmıştır.¹¹⁷ Devlet tarafından Adana'da açılan İmam Hatip Lisesi'ne müdürlük için görevlendirilmiş ancak Antep'ten ayrılmak istemediği için bu

¹¹⁵ Özusu-Kocaoğlu, *Gaziantep'te Hafızlar ve İlim Adamları*, 281.

¹¹⁶ Ayfer Tuzcu Ünsal, “Hafız Tevfik Efendi”, *Gaziantep Sabah*, 24 Mart 1983, sayı 6996, 22.

¹¹⁷ Ünsal, “*Hafız Tevfik Efendi*”, *Gaziantep Sabah*, 24 Mart 1983, sayı 6996, 1-3.

görevi reddetmiştir. Bunun üzerine Antep'te Hacı Nâsır Camisi'ne merkez vaizi olarak atanarak vefat edinceye kadar bu görevi sürdürmüştür.¹¹⁸

Şekil 10: Hacı Nasr Camii

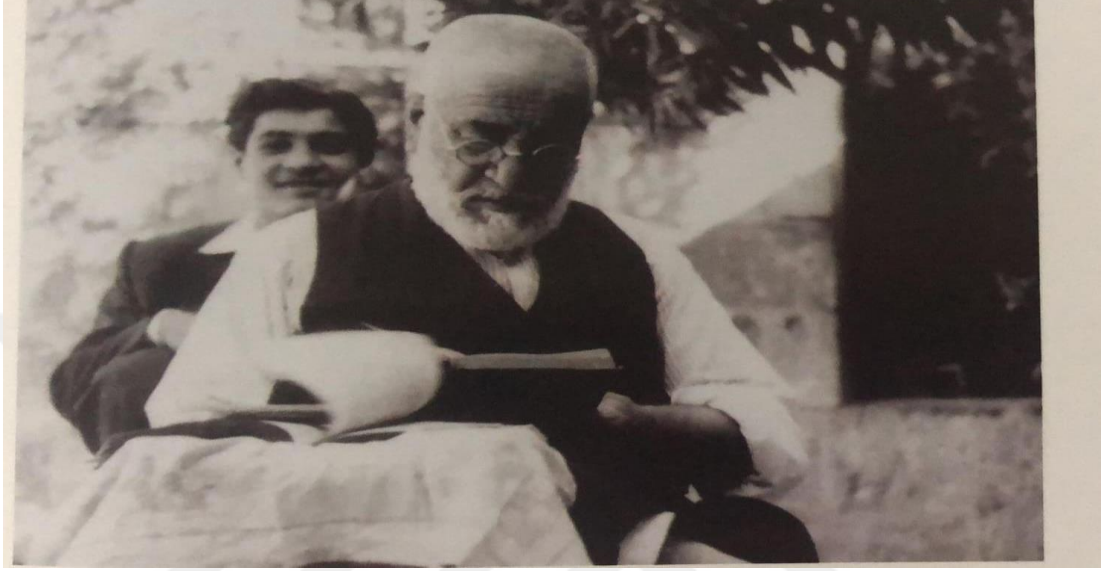
Hafız Tevfik Hocaefendi, Antep müftülüğü görevine gelmesi için yapılan birçok teklifi reddetmiştir. Buna açıklama olarak şu cevabı vermiştir: *“İmamın en büyük vasfı cemaatini takip etmesi ve toplamasıdır. İmamlık mesleğini yapan insanın mesleğine çok büyük sevgi ve saygısı olması lazımdır. Ben kurrâ olmama ve kaç kez müftülük makamına teklif edilmeme rağmen peygamber mesleği olan imamlığı seçtim”* diyerek mesleğine olan sevgisini ve hürmetini dile getirmiştir. Kendisine aynı zamanda Ankara'daki ilk Büyük Millet Meclisi üyeliği için de yapılan ısrarları naif ve net şekilde geri çevirmiştir. Gittiği her yere ilmini taşımaktan geri durmamıştır. Zira bir ara Besni'ye akrabalarının yanına gitmiş, oradan da Hüsnü Mansur denen medreseye geçerek orada iki yıl kalmıştır. Bu süre zarfında Hafız Gani Hoca'yı bizatihi kendisi yetiştirmiştir. Tevfik Karslıgil Hafız Ali Bilicioğlu, Cahit Özberk ve Beyim Hâfız gibi önemli isimlerin yetişmesini sağlamıştır. Bu isimler Tevfik Karslıgil'in rahle-i tedrisinden geçmiştir.¹¹⁹

Tevfik Karslıgil görev yaptığı tüm camilerde cemaat camiye sığmaz bahçeleri bile doldurur, üstelik sokaklara taşarmış. Sesi ve kıraatinin güzel olması hasebiyle her zaman geniş cemaat kitlesinin sevgisine mazhar olmuştur. Görevine ciddiyetle bağlı

¹¹⁸ Sakioğlu, *Gaziantep'in Ünlü Simaları*, 469.

¹¹⁹ Özusu-Kocaoğlu, *Gaziantep'te Hafızlar ve İlim Adamları*, 272.

olan Tevfik Karslıgil, görevde bulunduğu süre zarfında önemli bir rahatsızlığı olmadığı sürece görevine devam etmiştir. Tüm yaşamı boyunca hiçbir siyasi ve idari makama yönelimi olmamış, mesleğinin vakarına uygun şekilde mütevazı bir hoca olarak kalmayı hedefleyen biri olmuştur. Cuma vaazlarını özenle hazırlayıp halkın anlayabileceği şekilde aktarmıştır.¹²⁰

Şekil 11: Hafız Tevfik Karslıgil Hocaefendi'in İmi Şahsiyeti¹²¹

Hafız Tevfik Karslıgil Hocaefendi, sakin bir mizaca sahip bir kişi olarak bilinmektedir. Çocukları çok sevdiği, onlarla daima büyük insanlar gibi konuştuğu ve hatırlarını sormayı ihmal etmediği söylenmektedir. Karslıgil, Arapça ve Farsça konuşabilecek derecede dil hakimiyetine sahip, ileri görüşlü bir ilim adamı olarak bilinmektedir. Üç kez hacca gittiği aktarılmaktadır.¹²²

Zamanın imkânlarından yararlanılması gerektiğini savunan Karslıgil'in hatıralarına göre;

1953-1960 yıllarında her hafta bir esnafın evinde toplanarak istişare yapılmış.¹²³ Esnaf mevzuları gündeme getirilir hoş sohbetler edilir ve ardından güzel sesli hafızlar ve Kur'ân-ı güzel okuyan hocalar dinlenirmiş. Sene 1954-1955 yılları arasında içlerinde Hafız Tevfik Hocaefendi, Altuncu Hoca, Ali Hoca, Kanalcı Hafız Hoca gibi dönemin önemli âlimlerinin de bulunduğu bir ziyafet esnasında Hafız

¹²⁰ Güzelbey, *Gaziantep Evliyalari*, 177.

¹²¹ Özuslu-Kocaoğlu, *Gaziantep'te Hafızlar ve İlim Adamlari*, 267.

¹²² Güzelbey, *Gaziantep Evliyalari*, 177.

¹²³ Sakioğlu, *Gaziantep'in Ünlü Simalari*, 460.

Tevfik’e şöyle bir soru yöneltmiştir: “*Madeni aksam ile (hoparlör) ezan okumak İslam dinine aykırıdır mekruhtur diyorlar bunun aslı nedir?*” Hafız Tevfik Hocaefendi soruya şöyle yanıt vermiştir: “*Ezan camiye ve namaza davettir. İslam cemaatine duyurudur. Bu davet sesle de olur hoparlörle de olur megafonla da olur. Bunun mekruhluk neresinde? Eğer İslamiyet’in yayılış yıllarında bu hoparlör olsaydı elbet onlarda elbet bunu tercih ederlerdi.*” diyerek yeniliğe açık olduğunu belirtmiştir.¹²⁴ Kendisinin ilminden sadece erkek talebeler değil kız talebeler de yararlanmış. Erkek kız ayrımı yapmadan ilim öğrenmek isteyen her talebeye destek olmuş ilminden yararlanılmasına müsaade edermiş. Merhumun torunu dış uzmanı Nejdî Karşılıgil’in anlattığına göre Tevfik Hoca’nın kız torunlarından birinin Amerikan Koleji’ne gitmesi söz konusu olmuştur. Akrabalar başta olmak üzere insanlar “*Hocanın torunu gavur memleketinde okur mu hiç hele ki bir de kız torunu*” diyerek eleştiriye maruz bırakmışlardır. Mevzu genişleyerek Tevfik Hoca’ya kadar gelince itina ile şu cevabı vermiştir:

“*Hazreti Ali kız ve erkek çocuklarınızı bugünün değil yarının ihtiyaçlarına göre yetiştirin*” diyerek kız ve erkek ayrımı yapmadığını vurgulamıştır.¹²⁵ “*Peygamberimiz ilim Çin’de bile olsa öğrenmek için oraya gidiniz*” hadisi şerifi ile çocukların en iyi şekilde eğitilmesi, nerede mümkünse, ilim elde etmek için şartlara ve imkânlarla uygun hareket edilmesi gerektiğini vurgulayarak, dönemin eğitim anlayışına dair eleştirileri bertaraf etmiştir.

Tevfik Hocaefendi giyinmeye özen gösterir ve elbiselerini özel diktirtirmiş. Sebebini sorduklarında “*bizler örnek insanlarız örnek olmalıyız.*” diye cevap vermiştir. Vaaz verirken izlediği metot oğlu tarafından aktarılmaktadır.

O, ilk önce Kur’ân’daki ayetleri okur, ardından onların manalarını verirmiş. Hikayeleri hadislerle dayanırmış. Hz. Yusuf kıssasını anlatırken, cemaati sonraki derse teşvik etmek amacıyla kıssayı bir noktada bırakarak ertesi gün devam edeceğini bildirmiş. Nâtıkası güzel olmakla beraber duygusal bir insanmış. Yine bunu vaazlarında görmek mümkünmüş, mesela gazap ayetlerini okuduğu zaman ağlamış ve ardından rahmet ayetlerinden ve hadislerden bahsedermiş. Bazen görev yaptığı camilerde namaz müteakibinde kendinden müsaade alınmadan Kur’ân okuyanları

¹²⁴ Sakioğlu, *Gaziantep’in Ünlü Simaları*, 461.

¹²⁵ Sakioğlu, *Gaziantep’in Ünlü Simaları*, 471.

biraz dinler doğru okuyorsa bir şey demez, yok eğer hakkıyla okuyamıyorsa *sadakallahulazîm* (Yüce Allah doğru söyledi) der ve kalkar gidermiş. Niye böyle yapıyorsunuz diye sorulduğunda ise “*Baksanıza lafızları telaffuz edemiyor, mana kalmıyor, bunu orda dinlersem ben suçlu olurum. Onun orada izzeti nefsi de kıramam, yine ben bunlara gelin öğreteyim derim üşenir gelmezler.*” dermiş.¹²⁶ Hafız Tevfik Hocaefendi’nin yıllarca kıraat-ı aşere ilmine emek verdim öğrendim, icazet aldım ama bunu kimseye öğretemedim” diye ağladığı ve içlendiği söylenmektedir. Bir rivayete göre o sıralarda hevesle kıraat ilmine başlayan Alaüddevle Cami imamı Şerif Hoca ondan eğitim almaya başlamış ancak gözlerini kaybettiğinden eğitimi yarım kalmıştır. Hafız Tevfik Hocaefendi’nin bu meseleye de ayrı üzüldüğü birinci derece yakınları tarafından aktarılmaktadır. Bunun böyle olmasının sebeplerinden biri de yaşadığı dönemde bir vakitler Kur’ân-ı Kerim’in okutulmasının yasak olmasına dayandığı ifade edilmektedir. Bu konuda şu hatırasına yer vermek uygun olacaktır:

Kur’ân-ı Kerim okutmanın yasak olduğu dönemlerde, Ahmet Muhtar Büyükçınar, Tevfik Karslıgil’den ders almak istemiştir. Karslıgil, yasaklar sebebiyle başlangıçta bu talebi kabul etmemişse de, Büyükçınar’ın ilmî gayreti ve Karslıgil’in öğretme arzusunun ağır basması üzerine bu karardan vazgeçmiş ve ona ders vermeye başlamıştır. Talebesine bu süreçte bazı tedbirler alması gerektiğini telkin etmiştir:

Her türlü tehlikeyi göze alarak seni okutacağım. Hatta bununla kalmayıp bunun yanı sıra başka ilimler de okutacağım. Yalnız bunun için üç şartım var. Eğer ki bunları kabul eder yerine getireceğine dair söz verirken seni okuturum, aksi takdirde boşuna ısrar etme. Ayrıca benden ders alacağın, ikimizin arasında kalacak, bundan kimseye söz etmeyeceksin. Şartlarımdan ilki ben seni ücret almadan herhangi bir karşılık beklemeden yalnızca Allah rızası için okutacağım. Sende senden ilim öğrenmek isteyenlere hiçbir karşılık beklemeden, muhtaç bile olsan bir ücret talep etmeden okutacaksın; çünkü Kur’ân-ı Kerim’i okumak ibadet olduğu gibi okutmak da bir ibadettir. İbadet ise para ile alınamaz satılamaz. Sırf Allah rızası için karşılık beklemeden yapılır. Senden ikinci isteğim ise okuyup anladıklarını mutlaka uygulayacaksın. Okuduklarını sadece öğrenmek için değil, uygulamak ve yaşamak için okuyacaksın. Yaşanmayan kuru bilgi çürük ceviz gibi ya da sofraya koyup yemediğin yemek gibidir. Hiçbir yararı olmaz ne sana ne etrafına. Üçüncü şartım ise ömrünün sonuna kadar namahremden sakınacaksın. Hiçbir kadına ve kıza kem gözle bakmayacaksın demiştir.¹²⁷

¹²⁶ Özuslu-Kocaoğlu, *Gaziantep’li Hafızlar ve İlim Adamları*, 274.

¹²⁷ Abdülkadir Macit, “Zor Zamanda Âlim Olma: Ahmet Muhtar Büyükçınar’ın Kaleminden Hayatı ve Eserleri Üzerinden Din Anlayışı”, *Kocaeli İlahiyat Dergisi* 1, 2017, 71–89.

Kendisinin ilmi öğretme şekli talebelerine her zaman yol haritası olmuştur. Ahmet Büyükçınar talebelerine nasıl davranacağı konusunda kendini hazırlarken hocasının yolunu şu şekilde arz etmiştir:

Talebelerim gidince, okuturken nasıl bir yol takip edeceğimi düşünmeye başladım. Bir ara gözümü kapatıp geçmişe daldım, çocukken gittiğim hocalarda gördüğüm ve yaşadığım, körpe çocuklara verilen ceza türlerini hatırladım. Falaka, dayak, sille, tekme, tokat. Hocanın sağ yanına uzatılmış ucu iğneli çubuklar, ders odasının köşesinde dayalı sopalar. Tek ayaküstünde durmalar. Korkutucu, hışımlı (öfkeli) bakışlar, ürkütücü, kırıcı azarlamalar. Çocuk hocasından şikâyetçi olunca da babasından ve ailesinden yiyeceği dayak veya papara

Bunları düşününce kendi kendime diyordum ki: *Bu ceza türleri, çocukların terbiyesi ve daha iyi çalışmaları için uygulanıyordu. Bir yandan da yıldırıcı ve ürkütücü oluyor ve yeni yetişen nesle kötü örnek oluyordu. Belki de Peygamberimiz, Müslüman olmak için ve Müslümanlığı öğrenmek için gelenlere böyle davransaydı, Müslümanlıktan kaçır ve başından dağılırlardı. Ya bir de Müslümanlığı para karşılığın da öğretseydi. Hayır, böyle yapmamıştır. İnsanları terbiye ederek daha üstün, faziletli ve Allah'ın huzuruna layık bir insan yapmak için gelen tertemiz Müslümanlık, masum çocuklara ve Müslümanlığı öğrenmek için gelenlere asla bu şekilde davranılmasına razı olmaz. Madem ki dini ve Kur'an'ı öğretmek ibadettir. İbadet esnasında dayak, kötek, azar, kötü söz, sille, tokat olur mu? Hem de ibadet Allah'ın huzurunda olur. Bunlar Allah'ın huzurunda nasıl yapılır? O hâlde Müslümanlığı ve müslümanlıkla ilgili ilimleri öğretirken, insanlığa ve Müslümanlığa yakışır bir üslup seçeceğim. Tıpkı Hafız Tevfik Hocaefendi gibi. O, karşısında istediği gibi okumasam, yanlış da okusam, hiç surat asmaz, hep gülümser. Değil dayak atmak, kırıcı bir kelime bile söylemez, okutmasına karşılık ücret almaz. Beni okutmak için hapsedilmeyi bile göze almamış mıydı? İşte örnek bir hoca¹²⁸*

Hafız Tevfik Hocaefendi'nin yaşadığı dönem, dinî ilimlerin tedrisi açısından oldukça sıkıntılı bir zaman dilimine tekabül etmektedir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında medreselerin kapatılması ve dinî eğitim kurumlarının faaliyetlerine son verilmesi, bu alanda hizmet veren birçok âlimi derinden etkilemiştir. “Mersinli Hoca” olarak bilinen ve devrinin tanınmış âlimlerinden olan zatın, bu durum karşısında büyük bir üzüntü duyduğu ve bir süre sonra vefat ettiği kaynaklarda ifade edilmektedir. Öte yandan, Bülbülzâde Abdullah Efendi gibi bazı kıymetli âlimlerin ise şüpheli şekilde hayatlarını kaybettikleri rivayet edilmektedir. Dönemin baskıcı uygulamaları neticesinde, camilerde Kur'an-ı Kerim okutmaya devam eden bazı hoca ve talebelerin gözaltına alınıp hapse atıldıkları da çeşitli hatırat ve anlatımlarda yer almaktadır. Bundan ötürü olsa gerek ki hapse girmeyi göze alarak talebe okutmuş. Bunun en net örneği talebesi

¹²⁸ Büyükçınar, Ahmet Muhtar, *Hayatım İbret Aynası*, (İstanbul: Bilge Yayınevi, 2002), 224.

ile arasında geçen şu diyalog olmuştur: Talebesinin ilimde ne kadar istekli olduğunu görünce Hafız Tevfik Hocaefendi ona dönüp şöyle demiştir:

Muhtar, seni çok zeki ve kabiliyetli görüyorum. Okumaya devam edersen büyük bir âlim olursun. Seni okutacak büyük âlim bulabilir ve engelleyenlerin şerrinden korunabilirsen. Ne yazık ki gün günden kötü geliyor.

–Hocam, dediğin doğru ise, bu bana Allah’ın büyük bir lütfu ve ihsanıdır. İnşallah sen beni okutur, âlim yaparsın.

–Yok evladım, gerçekçi olmalıyız. Seni iyi bir hoca yapacak kadar ilmimiz yok. İstersen seni hafız yapayım. Kur’ân’ın tamamını ezberler, iyi bir hafız olursun. Sana önce biraz Arapça okutayım, sonra da vücuh okuturum. Daha sonra da hafızlığa çalıştırırım. O zaman iyi bir hafız olursun. Hem de memleketimizde benden başka vücuh ilmi bilen yok. Ölürsem, o da benimle birlikte yok olur. Hiç olmazsa bu mukaddes emaneti sana öğretir, emanet eder, bu ilmin memleketimizde yok olmasını önlemiş olurum.

–Hocam, vücuh ilmi nedir? Ben bu kelimeden bir şey anlayamadım.

–Evladım, Kur’ân-ı Kerim, Allah tarafından yedi harf üzerine; yani çeşitli Arap kabilelerinin lehçeleri üzerine, başka türlü okunabilecek şekilde inmiştir. Memleketimizde okunan, bunlardan sadece biridir. Böylece, önce biraz Arapça okuyacaksın, bu ilmin kitapları da Arapça olduğu için, Kur’ân-ı Kerim’i biraz olsun anlayarak okursun. Sana şunu da hatırlatayım ki bu ilmi öğrenmen için bütün dikkatini vererek, azimle ve gayretle en az iki üç sene çalışman gerekir. Bilmem bunu göze alabilir misin?¹²⁹

Kıraat ilmini öğrenmenin meşaketli bir süreç olduğunu dile getirerek bunu göze alanın bu yola çıkması gerektiğini beyan etmektedir. Buradaki amacı bu yolun yarım bırakılmaması konusunda hassas olduğunu belirtmektir.

Bilhassa talebesinin ilminin yarım kalmasına razı olmayan ve kendini her daim ilme adayan Hafız Tevfik Karşılıgil Hocaefendi özellikle çocukları geleceğin umutları olarak gördüğünden onları ses dahi yapsalar camiden kovmaz sabırla susmalarını beklermiş. Hacı Nasır Camisi’nde görev yaparken caminin müezzini Koçum Ali, Hafız Tevfik Hocaefendi’nin çocuklara muhabbetini şu şekilde dile getirmiştir:

“Bir gün öğle namazı zamanıydı. Camiye birkaç tane çocuk gelmiş ve içeride koşuşturmaya ve bağırışmaya başladı. Bir yandan oyun oynuyorlar bir yandan da yüksek sesle bağırışıp konuşup cemaati rahatsız ediyorlardı. Ben de dayanamayıp kalktım çocuklara müdahale etmek istedim. Öfkeyle çocuklara doğru giderken Hafız Tevfik Hocaefendi hemen bana müdahale ederek şöyle dedi: “Aman evladım Ali. Benim esas cemaatim onlardır. Sen sakın onlara karışmayasın. Biz şimdi bunlara müdahale edersek, kızarsak, vurup, kırıp, incitirsek yarın bunlar abdesti, namazı,

¹²⁹ Büyükçınar, *Hayatım İbret Aynası*, 219.

camiyi, cemaati nasıl öğrenecekler nasıl buralara alışacaklar.” dedi. Ben de hocamın bu sözleri üzerine bir daha hiçbir çocuğa müdahale etmedim.”¹³⁰

Tevfik Karslıgil’in hanımından bir hatırası da şöyle nakledilmektedir: “Karlı bir kış günü, soğuk ve dışarıda diz boyu kar varken Hâfız Tevfik Efendi sabah namazına gitmek için kalkar ve hazırlık yapar. Onu gören hanımı;

“Hocaefendi, bugün hava çok soğuk ve çok karlı, bugün cemaate gelmez zaten, yaşlısın da gel gitme, der.” Hocaefendi de;

-Hatun, benim cemaatim benim okuyacağım iki sayfa Kur’ân için geliyorlar. Ben onları nasıl bırakırım, kimse gelmese dahi benim gitmem lazım gidelim görelim der. Oğlu Mahmud’u cübbesinin altına alır, yola koyulur. Mahmut Karslıgil’in anlattığına göre; Camiye gittiklerinde cemaatin Hacı Nâsır Camisi’nin kapısının önüne kadar dolu olduğunu gören Hafız Tevfik Hocaefendi çok duygulanır.”

Bir rivayete göre Hafız Tevfik Hocaefendi 90-95 yaşlarındayken ayağındaki rahatsızlık sebebiyle ayağına kramp girer ve yürümekte zorlanırmış. Ancak ne zaman cami de namaz kıldırmak için caminin mihrabına geçse ne hikmetse bir şeyi kalmaz rahat bir şekilde namazı kıldırırmış. Maneviyatı güçlü hisleri kuvvetliymiş. Öyle ki 90-95 yaşlarında iken, yapılan tahlil neticesinde kan şekerinin 650 civarlarında olduğu görülmüş. Kendisi de şekeri düşüreyim derken daha da şeker komasına girmiş. Hastaneye götürülmüş gereken işlemler yapıldıktan sonra eve gönderilmiş. Halsizliğine ve haline bakınca sekerat anlarının geldiğini düşünerek ailesi kefenini almış ve mezarını hazırlamış. Durumun ciddiyetinden şehir dışındaki çocukları ve akrabaları bile memlekete çağırılmış. Üç gün süre zarfında ne bir lokma yemiş ne de tek kelime etmiş. Üç günün sonunda hanımının zorlaması ile şekerli bir sütlaç yemiş. Sonra odasına yanına gelen en küçük oğlu Mahmut Karslıgil, onun oturmuş ve Rahman Suresini okuduğunu görmüştür. Okuması bittikten sonra oğlu ile aralarında şu diyalog geçmiştir:¹³¹

“Evladım ben farz-ı kifâyeyim bana emr-i hak vaki olduğunda muhakkak bu memlekete bir Kurrâ Hafız gelir. Onun için korkmayın ben şimdilik daha ölmem”

¹³⁰ İbrahim Bulgur, *Kurrâ Hâfız Tevfik Karslıgil’in Hayatı (1887–1968)*, (yayınevi ve basım yeri belirtilmemiş, 2018), 20.

¹³¹ Özuslu-Kocaoğlu, *Gaziantep’li Hafızlar ve İlim Adamları*, 282.

demıştır.¹³² Bu olayın üzerine Hocaefendi sekiz sene daha yaşamıştır. Tevfik Karşılıgil'in vefat ettiği sene Kilis'ten Kurrâ Hafız Kâmil Kıdeyş Gaziantep'e gelmiştir. Boyacı Cami'nin yanına Kiraat-ı Aşere kursu açmıştır.

Hafız Tevfik Hocaefendi birçok insanın hayatına dokunmuştur. Onunla yan yana gelen her insana mutlak bir faydası olmuştur. Bunlardan birisi de Cemil Cahit Güzelbey'dir. Kendisi Hafız Tevfik Hocaefendi ile alakalı bir hatırasını şöyle aktarmaktadır:

Hafız Tevfik Hocaefendi Karşılıgil'i ilk defa 1922 yılı ortalarında henüz Dumlupınar Zaferi'nin kazanılmamış olduğu günlerde bir tören dolayısıyla tanıdım. Sarı Mektep denilen okulda 'o zaman Rüştîye' öğretmen kadrosundaydı. Geniş avluda yapılan tören ulusal ve dinsel nitelikteydi. Dr. Cemil Özbal'ın piyanosu ve güzel sesiyle katıldığı müzik programından sonra Kur'ân-ı Kerim ve mevlid okundu. Merhum Hafız Tevfik Hocaefendi Efendi, Kur'ân-ı Kerim okumuştur. Bu törende müzik korosundaydım. Sesim çok beğenilirdi. Hafız Tevfik Hocaefendi Hocamın dikkatini çekmiş, benimle özel olarak meşgul oldu. Tecvit dersi verdi. 1924-1925 yılı okulu bitirmemiz nedeniyle yapılan diploma töreni benim kürsüde bir aşr okumamla sonuçlandı. Hiç unutmam, hocam burada okumam için Venneccmi suresinin başından bir bölüm seçmiş ve beni törenden önce hazırlamıştı.¹³³

Hafız Tevfik Hocaefendi, 9 Aralık 1968 tarihinde Ramazan ayında 103 yaşında vefat etmiştir. Cenaze namazı görev yaptığı Hacı Nasır Cami'sinde kalabalık bir cemaatin katılımıyla kılınmıştır. Cenaze namazını Kilis Müftüsü Mahmut Ögütçü Hoca kıldırmıştır. Hafız Tevfik Karşılıgil Hocaefendi'ye ait olan 360 cilt kitabı 1992 yılında çocukları tarafından Gaziantep Müftülüğü Kütüphanesi'ne bağışlanmıştır. Mezarı Gaziantep asri mezarlığında bulunmaktadır. Mezar taşında: *"Yüz yılı aşan ömrünü din yoluna adayan ulemadan müderris, Kur'ân ilminin üstadı vaiz ve imam Hacı Hafız Tevfik Karşılıgil Hocaefendi"* yazılıdır. Bu ünlü ve erdemli, yüksek kabiliyetli din adamının 1968 yılında vefatı üzerine Ömer Asım Aksoy, oğlu Cemil Karşılıgil'e şöyle bir başsağlığı mektubu göndermiştir:

Ankara:24.12.1968 KARDAŞIM

Gaziantep'imizin Medar-ı İftiharı Şeyh-ul Kurrâ sayın babanızın "İRCİİ" emri daveti celilesine icabet ettiğini işitmiştim. Allah'ın emriyle vefat ettiğini duymuştum. Ben rahmetliye yalnız en sevgili arkadaşımın babası ve hemşerilerimizin en büyük saygı ile kendisine bağlı bulunduğu bir insan olarak bağlı değildim. O bana rüştiyede hocalık etmiştir. Sonra Darül-Hilafeti Aliye Medresesi'nde o müdür ben öğretmen olarak çalıştık. Faziletine hayran olduğum bir insanı kâmil idi. Böyle insanları cemiyet nadiren yetiştiriyor. Ölüm Allah'ın emridir. Ama böyle değerlerden mahrum kalmak bizde

¹³² Özusu-Kocaoğlu, *Gaziantep'te Hafızlar ve İlim Adamları*, 282.

¹³³ Ercüment Asaf Yarıç, *Dardaneli Hüseyin Paşa Vakfıyesi ve Sarı Mektep*, Ankara: Zemge Yayınları, 2013, 62-63.

onulmaz bir yara açıyor. Kendisine rahmet ve sizlere sabır, metanet dilerim. Cemilciğim. Saygılar.¹³⁴

Şekil 12:Hafız Tefvik Karşılıgil Hocaefendi'nin Mezarı

2.2.3. Bulaşıkzâde Müftü Hacı Mehmet Arif (1871-1958)

Lakabı “*Bilge*” olduğundan genelde “*Bilge*” olarak bilinen, Bulaşıkzade ailesine mensup Müftü Hacı Mehmet Arif Hocaefendi 1871 senesinde Gaziantep’in Şehreküstü semtinde şu an kendi adıyla anılan Müftü Arif Efendi semtinde dünyaya gelmiştir.¹³⁵ Babası Hacı Arif Hoca annesi ise Emine Hatun’dur. Hacı Arif Hoca ve Emine Hatun’un dört çocukları olmuştur. Bunlar: Hacı Arif Hoca, Emin, Hasib ve Zâhide. Hacı Mehmet Arif hocanın babası Hacı Arif ve dedesi Emin Efendi Şehreküstü semtinde suyabatmaz mahallesinde bulunan Ağa Camii’nde imamlık yapmışlardır. Bundan mütevellit Arif Hocaefendi’nin ve babası Emin Efendi’nin mezarları Ağa Camii’nin arkasında bulunan hazirededir (camilerin arkasındaki mezarlık).¹³⁶ Hacı Mehmet Arif Hocaefendi Kur’ân-ı Kerim’i hıfz ettikten sonra ilk tahsilini Mekteb-i Rüştîye’de birincilikle bitirmiştir. Bülbulzâde Abdullah Edip Hocaefendi’nin Zulkadriye ve Fethiye Medreselerinde tahsiline devam ederek burada hocası Hacı Abdullah’tan Arapça ve Farsça dillerini ana dili gibi öğrenmiş ve hemen ardından feraiz dersleri alarak bu ilme de hâkim olmuştur. 1903 senesinde icazet alarak tahsilini tamamlamıştır. 1907 yılında devlet hizmetlerine girerek Antep Eytam Müdürlüğü’ne tayin olmuştur.¹³⁷ Buradaki görevinden sonra kendisinden önce babasının imamlık

¹³⁴ Sakioğlu, *Gaziantep’in Ünlü Simaları*, 466.

¹³⁵ Güzelbey, *Gaziantep Evliyalari*, 167-169.

¹³⁶ Meliha Yılan, “Gaziantep’teki Cami Hazirelerinde Bulunan Mezar ve Taşları,” *Kalemişi Dergisi* 20 (2022): 79–101.

¹³⁷ Recep Dikici, “Osmanlı Dönemi Gaziantep’li Âlimler”, *Uluslararası Gaziantep Âlimleri ve Gaziantep’te Dini Hayat Sempozyumu: Bildiri Metinleri*, ed. Erol Erkan, Raşit Akpınar ve Hacer General (Gaziantep, 2017), 236.

yaptığı Ağa Cami'sine görevlendirilmiştir. Bu zaman aralığı esnasında Ömeriye Cami'sinin İmamı Hafız Mehmet Efendi'nin kızı Hatice hanımla evlenmiştir. Hacı Mehmet Arif Efendi'nin bu evlilikten Rasih, Abdullah, Settar ve Asiye isimli dört çocuğu dünyaya gelmiştir. İlimle fazlasıyla ilgili bir aile olmalarından dolayı onlara ilme bulaşık anlamında Bulaşıkzade denilmiştir.¹³⁸ 1923 senesinde Mahkeme-i Şer'iyye Başkatipliği'ne tayin edilmiş ve bu vazifeyi dört yıl boyunca yerine getirerek devlete hizmet etmiştir. Gaziantep müftüsünün vefatı üzerine 1927 senesinde Gaziantep'e müftü olarak tayin edilmiştir. Bu görevi yerine getirirken fetvahanesi bulunan Osmaniye Medresesi'nin müderrisliği görevi de kendisine verilmiştir. Burada uzunca süre görev almış ve birçok talebe ve memlekete oldukça ilim adamı yetiştirmiştir. Yetiştirdiği talebeler arasında birçok din âlimi ve Müslüman topluluğu için önde gelen isimler bulunsada tarihi kaynaklarda ayrıntılı bilgi sunulan isimler hakkında bilgi verilmemiştir. Osmaniye medresesinde müderrisliğine devam edip ve Gaziantep Eytam Müdürlüğü görevini ifa ederken Antep Müftülüğü için yapılan seçimde birinciliği Hacı Abdullah Edip Hocaefendi kazandığı halde, ikinci gelen Mehmet Arif Efendi Meşihat yani Şeyhülislamlik makamı tarafından 1912-1913 yıllarında müftülüğe atanmıştır.¹³⁹ Abdullah Edip Hocaefendi'nin birinci gelmesine rağmen neden kabul etmediği bilinmemektedir. 1914 yılında başlayan 1. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin o zamanki padişahı Sultan Mehmet Reşat tarafından Suriye Heyeti İlmiyesi unvanı altında 35 müftü ile Gaziantep'i temsilen hem Çanakkale Harbini ziyaret hem de askerlere motivasyon amacıyla Çanakkale'ye çağırılmıştır. Çanakkale Harbi ziyareti ve İstanbul ziyareti sırasında tek Türkçe bilen hoca olmasından ötürü kendisi adına verilen programlarda söz almış ve uzun konferanslar vererek halkın moralini diri ve ayakta tutmuştur. O dönemlerde bilhassa Mustafa Kemal Paşa ile harp esnasında uzun görüşmeler yapmıştır. İstanbul'da Sultan Reşad'ın huzuruna kabul edilmiş ve kendisi harp madalyalarıyla ödüllendirilmiştir.¹⁴⁰

O dönemde Harbiye Nazırı olan Enver Paşa tarafından üzerinde kendi isimleri bulunan bir altın cep saati hediye edilmiştir. Hatta yine aynı dönemde o zamanın

Osmanlı döneminde "Eytam Müdürlükleri", yetimlerin mallarının korunması, vasiyetlerinin yerine getirilmesi ve haklarının gözetilmesi amacıyla kurulan resmî kurumlardı. Bu konuda bkz. Halil Cin, *Osmanlı Hukuku* (Konya: MÜSAV Yay. 1994), 212.

¹³⁸ Özusu-Kocaoğlu, *Gaziantep'te Hafızlar ve İlim Adamları*, 293.

¹³⁹ Dikici, *Osmanlı Dönemi Gaziantep'te Âlimler*, *Uluslararası Gaziantep Âlimleri ve Gaziantep'te Dini Hayat Sempozyumu: Bildiri Metinleri*, 236.

¹⁴⁰ Güzelbey, *Gaziantep Evliyaları*, 168.

Şeyhülislam'ı Musa Kazım Efendi tarafından altın yaldızlı bir Kur'ân-ı Kerim hediye edilmiştir. Kendisine layık görülen bu ilgi yaptığı konferanslarda ne kadar etkili olduğunun en bariz kanıtıdır. Antep'e geri döndüğünde İttihat Terakki Fırkası'nın Gaziantep'te kâtibi umumisi olmuş, uzun zaman bu görevi üstlenmiştir. Osmanlı padişahı Sultan Reşad tarafından Edirne Paya-i Mücerredesi unvanı tam bu sıralarda verilmiştir.¹⁴¹

İngilizlerin Gaziantep'i işgali esnasında İngilizler halkı silahları toplamak için sıkıştırmış, ancak Gaziantep halkı kolay kolay teslim olmamış ve silahlarını teslim etmemişlerdir. Bunun üzerine İngiliz Generali memleketin reis-i ruhanisi olmasından dolayı Müftü Hacı Mehmet Arif Efendi'yi esir almış ve kolej binasına götürmüştür. İngiliz Generali “*Siz memleketin reis-i ruhanisisiniz. Başlarında bulunduğun Müslümanlara haber gönder. Sana acıyorlarsa silahlarını teslim etsinler.*” demiştir. Canı pahasına bile olsa müslümanlara böyle bir çağrı yapmayacağını söyleyen Mehmet Arif Hoca İngilizler tarafından esir olarak Halep'e gönderilmiştir.¹⁴²

İngilizlerin memleketi terk etmesi üzerine esaretten kurtulsa da Fransızların işgale gelişi Mehmet Arif Hoca'ya ağır vazifeler yüklemiştir. O zaman kurulan heyet-i merkeziye de önemli vazifeler görmüştür. Kendisi Hafız Abdullah Kocaoğlu'nın cenaze namazını kıldırmıştır.¹⁴³

Gözlerine karasu gelmiş, bu rahatsızlığından dolayı ameliyat olmuş, belirli bir süre açılan gözleri maalesef daha sonra tekrar kapanmıştır. Büyük bir şevkle yaptığı işinden bu nedenle emekli olmuştur. Hayatının sonunu hep evinde geçirmiş ve 1958 yılında vefat etmiştir.¹⁴⁴ Mezarı Gaziantep'te bulunan Boyacı Mahallesi'nde yer almaktadır. Mezar taşında “*Ey fani burada yatan ömrü boyunca haktan başka hiçbir şeyin önünde eğilmeyen Müftü Hacı Arif Efendidir. Ruhuna bir Fatiha lütfeyle affeden affolunur. Ölümü: 1.1.1958*” yazmaktadır.

¹⁴¹ Güzelbey, Gaziantep Evliyalari, 168.

¹⁴² Güzelbey, Gaziantep Evliyalari, 168.

¹⁴³ Özuslu-Kocaoğlu, *Gaziantep'te Hafızlar ve İlim Adamlari*, 300.

¹⁴⁴ Güzelbey, *Gaziantep Evliyalari*, 167-169.

Şekil 13: Bulaşıkzade Müftü Hacı Mehmet Arif Efendi'nin Mezarı

Şekil 14: Bulaşıkzade Müftü Hacı Mehmet Arif Efendi'nin Babası ve Dedesinin Mezarı

2.2.4. Hafız Abdullah Kocaoğlu (1872-1949)

Hafız Abdullah Kocaoğlu 1872 senesinde Gaziantep'in Tişlaki mahallesinde dünyaya gelmiştir. Ailesi Cabizade¹⁴⁵ olarak bilinmektedir. Cabi, cizye ve haraç toplayan tahsildarlara verilen isimdir. Soyuları Osmanlıda Evkaf Müdürlüğü'nden sorumlu Hafhafzâde Hacı Mustafa Efendi'ye dayanmaktadır. Babasının ismi Şerif annesinin ismi Asiye'dir. Hafız Abdullah Hocaefendi iki evlilik yapmıştır. Çocuklarının hepsi birinci hanımı Fatma hanımdan olmuştur. Fatma Hanım ile evliliklerinden üç oğlu ve üç kızı dünyaya gelmiştir. Erkek çocuklarının ismi Mehmet Şerif, Abdulbasir, Abdülaziz; kız çocuklarının ismi Şakire, Asiye ve Hayriye'dir. Oğlu Şerif Kocaoğlu aruz ve hece ile şiirler yazmış bir şairdir.¹⁴⁶

Hafız Abdullah Hocaefendi, küçük yaşta Kur'ân-ı Kerim'i hıfz etmiştir. Hafız olmuştur. Henüz 14 yaşındayken şu anda Gaziantep ilinin Şahinbey ilçesinde Şekeroğlu mahallesinde bulunan Tahtani Cami'nin mütevelli heyeti orda müezzinlik görevine başlatmışlardır. Müezzinlik görevini muazzam bir şekilde yerine getirdiği görülünce orada imamlik vazifesine getirilmiştir. Bunun üzerine Tahtani Cami'nde 53 yıllık imamlik ve vaizlik yapmıştır.

Şekil 15: Hafız Abdullah Hocaefendi'nin Görev Yaptığı Tahtani Cami ve Çevresi Eski Hali¹⁴⁷

¹⁴⁵ Halil İbrahim Yakar, *Gaziantep'e Adanmış Bir Ömür: Cemil Cahit Külliyesi*, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep 2016, 152.

¹⁴⁶ Güzelbey, *Gaziantep Evliyalari*, 171.

¹⁴⁷ Özusu-Kocaoğlu, *Gaziantep'te Hafızlar ve İlim Adamlari*, 298.

Şekil 16: Hafız Abdullah Kocaoğlu'nın Görev Yaptığı Tahtani Cami Günümüzdeki Hali

Hafız Abdullah, Rüştîye okulunu bitirdikten sonra çağının ünlü bilginlerinden Mersinlîzade Hacı Ali Efendi'den (Hafız Tefvîk Karşılıgil Hocaefendi'ye de hocalık yapan âlim)¹⁴⁸ Nakıp Medresesi'nde ilim öğrenmiştir. Zaten kendisi Arapçaya fazlasıyla vakıf olduğundan sarf ve nahiv ilminde çok başarılı olmuştur. Nakıp Medresesi'ndeki bu öğreniminden sonra müderrislik icazeti almıştır. Daha sonra İstanbul'a giderek Arapça ve din derslerindeki bilgisini artırmıştır. Bununla kalmayıp burada da sınava girip ikinci kez icazet almıştır. Birinci Dünya Savaşı sonunda Gaziantep'te açılan Dârü'l-hilâfeti'l-Âliyye okulunda Arapça öğretmenliği yapmıştır. Derin dini bilgisi ve güçlü bir vaizlik niteliği şehir dışına da taşmış birçok yerde ün yapmıştır. Erzin'deki dostlarının ısrarlı davetlerinin üzerine oraya giderek bir süre vaaz vermiştir.¹⁴⁹ Hafız Abdullah Hocaefendi Zülkadriye ve Mihaliye medreselerinde de müderrislik yapmıştır.¹⁵⁰ Abdullah Edip Hocaefendi'nin ölümünden sonra herkes ona Gaziantep'in en yetenekli din adamı olarak bakmıştır. Hafız Abdullah Kocaoğlu Efendi gerek devlet bünyesinde gerek gayr-i resmi birçok yerde ders vererek değerli ilim insanları yetiştirmiştir. Hepsinin ismi bilinmemekle beraber ismi bilinen kayda geçenler şunlardır: Yazar ve araştırmacı Ahmet Muhtar Göğüş ve tercüme ve telif eserleri ile çok sayıda talebesi ile tanınan Ahmet Muhtar Büyükcınar'dır.¹⁵¹ Hafız Abdullah Hocaefendi "*Sabah*" adlı bir kitabı Türkçeye çevirme girişiminde

¹⁴⁸ Güzelbey, *Gaziantep Evliyalari*, 177.

¹⁴⁹ Güzelbey, *Gaziantep Evliyalari*, 171.

¹⁵⁰ Özusu-Kocaoğlu, *Gaziantep'te Hafızlar ve İlim Adamlari*, 299.

¹⁵¹ Güzelbey, *Gaziantep Evliyalari*, 171.

bulunmuştur; ancak hastalığı sebebiyle yarıda kalmıştır. Dünyalık menfaatlerle işi olmayan Hafız Abdullah Hocaefendi'nin bütün gayreti Cami'nin hüccesinde ilim için çalışmak ve ilim öğretmek olmuştur. Tüm ilmiyle talebe yetiştirmeye kendini adanmıştır. Mütevazı biri olduğundan ve kendisini bu yolun hizmetkârı olarak gördüğünden namazından saatler önce camiye gelir, caminin temizliğini yapmıştır. Görev yaptığı camiye kışın en soğuklarında bile soba koydurmamıştır. Sebebini soranlara “İki cemaat ısınırken karşı karşıya gelir dünya kelamı konuşurlar” dermiş. Konyalı Âlim Vehbi Efendi'ni kaleme aldığı *Hulâsatü'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân* adlı tefsir kitabı yeni basıldığı senelerde Hafız Abdullah Hocaefendi ile aralarında geçen diyalogu ilminin derinliğini göstermesi açısından aktarmak yerinde olacaktır:

“Vehbi Efendi'nin kitabının bir nüshası Hafız Abdullah Hocaefendi'de varmış. Bir ayetin tefsirinde ilmi bir hatayı belirlemiş ve itirazname şeklinde bir mektup yazarak Vehbi Hoca'ya göndermiş. Mektubunda, “Muhterem hocam tefsirinizi aldım okudum ve hayran kaldım, yalnız bir yeri anlayamadım, namaz vakitlerini tefsir ederken, Hz. İbrahim'in (a.s.), atlarını tımar ederken, ikinci namazının vaktini kaçırdığını tefsir etmişsiniz. Beş vakit namazı ve namazların vakitlerini ve dahi ikinci namazının vaktini, Allah Zülcelal, Muhammed Aleyhisselam'a Mıraç'ta emretti. Hz. İbrahim (a.s.) döneminde, ikinci namazı vakti bizimki gibi değil mi onu anlayamadım” diye yazmış. Konyalı âlim Vehbi Efendi kalkıp Konya'dan Gaziantep'e gelmiş, ilmi meclis kurulmuş, Hafız Abdullah Hocaefendi de o meclise çağırılmış. Konyalı âlim Muhammed Vehbi Efendi sormuş:

-Kitabımdaki ayetin tefsirine itiraz eden Hocaefendi'yi tanımak isterim kimdir?

Hafız Abdullah Hocaefendi: - Bendeniz Hocam, der ve kendini tanıtır. Konyalı âlim Muhammed Vehbi Efendi şu açıklamayı yapar: Muhterem hocam, çok iyi bir yere dikkat çekmişsiniz. Belirttiğiniz gibi beş vakit namaz ve vakitleri ve dahi ikinci namazının vakti, Muhammed Aleyhisselam'a miraçta emredildi. İbrahim Aleyhisselam dönemindeki namaz ve vakitleri malumumuz değildir. Oradaki ifadem sanki beş vakit namaz ve namaz vakitleri, İbrahim Aleyhisselam döneminde emredilmiş gibi kalmış, ikinci namazının önemini zikretmeye çalışmışım. Vakitte aldanabileceğini zikretmeye çalışmışım. Lakin maksadımı aşan bir ifade olarak kalmıştır. Dikkatiniz üzere ve Muhammed Aleyhisselam'a miraçta emredilen beş vakit namaz ve namaz vakitleri ile çelişki doğabilir endişesiyle, o ifadelerimin tefsirim bir daha ki neşriyatlarından çıkarılmasını istedim demiştir.

Konyalı âlim Muhammed Vehbi Efendi, kitabın yeni bir baskısı yapıldığında Gaziantep'te Nakıp Medresesinde müderrislik yaptığı sürelerde Hafız Abdullah Kocaoğlu'na bir nüshasını hediye göndermiştir.

Hafız Abdullah, insanları kırmamaya ciddi önem gösterirmiş. Camide tartışılmasından hoşlanmazmış. Derin ilmi ile güncel fıkhi konuları çözülmüş. Buna örnek teşkil etmesi açısından bir hatırasını sunmayı uygun gördük:

Adamın biri bir yangın esnasında panik halinde iken ani bir dua etmiş “*Bu yangından kurtulursam, gücümün yettiği ard arda oruç tutacağım*” diyerek adak adanmış. Bazıları ona ömür boyu oruç tutması gerektiğini söyleyince o da kalkmış Hafız Abdullah’tan fetva almaya gelmiş. Olayı olduğu gibi anlatmış.

Hafız Abdullah:

Gücün yettiğinde bıkmadan, usanmadan, caymadan ve ard arda tutabileceğin oruç bir aydır. Zira Allah Zülcelal ard arda tutulacak orucu, sadece ramazan ayında ve bir ay olarak emretmiştir. Yine gücün yetebiliyorsa, ramazanda kasten oruç yeme cezası olan ard arda iki ay orucu da tutabilirsin. Bunlardan birini seçip yaptığında, adağını yerine getirmiş olursun. Ömür boyu oruç tutmak diye bir şey adanmış olamaz, zira Allah daha fazlasını yüklememiştir şeklinde cevap vermiştir.¹⁵²

Abdullah Kocaoğlu’nın bulunduğu dönem bilhassa dini ilimlerin kısıtlandığı ve engellendiği bir dönemde gayret ve çabalarıyla hem kendilerini hem de talebelerini yetiştirerek zor zamanda âlim olmanın hakkını vermiştir. Büyük bir âlim olmak isteyen Ahmet Muhtar Büyükçınar’a kendisini eğiten hocaları tarafından öğrendiği ilmin tamamlanması için Hafız Abdullah’a yönelmesi gerektiğini söylemişlerdir. Bu olay Büyükçınar’ın kaleminden şu şekilde aktarılmıştır:

“Bir gün kendimi ömrümün sonuna kadar İslam dinine adadığımı ve talebe yetiştirmekle ömrümü geçirmek istediğimi yalnız aldığım ilmin buna henüz yeterli olmadığını ve hangi hocanın rahle-i tedrisinden geçmem gerektiğini söyleyince hocalarımdan Hafız Mehmed Ali biri aramızda şu sohbet hâsıl oldu:

Evladım, memleketimizde seni okutup âlim yapacak bir hoca var. Gönlünü yapabilmen yıldızdan uzak.

– Kimdir bu mübarek hoca?

– Tahtâni Camii’nin İmamı Câbizâde Hafız Abdullah Efendi. Sana daha önce de söylediğim gibi medresede hocam olduğu hâlde, medreseler kapatılınca tahsilimi bitirmesi için aylarca, yıllarca yalvardım, beni okutmadı. Şimdi daha da yaşlandı, bilmem seni okutur mu? Sana son sözüm ya bu davadan vazgeç ya da Hafız Abdullah Efendi’nin gönlünü yapmaya çalış. Yoksa beyhude yere ömrünü zayi etme. Gerçekçi ol, hayal peşinde koşma. Ömür su gibi akıp gidiyor. Onu boşuna akıtma. Bu sözler üzerine uzun uzadıya düşünüp ne pahasına olursa olsun gerekirse ömrüm boyunca yalvaracak ama Hafız Abdullah’tan bu ilmi alacaktım. Ertesi gün talebelerimden Vahap’ı da

¹⁵² Özusu-Kocaoğlu, *Gaziantep’li Hafızlar ve İlim Adamları*, 308.

alarak ikinci namazına Tahtâni Camii'ne gittik. İmamı; uzun boylu, büyük sarıklı, aksakallı, nur yüzlü, ilim yüklü pir ihtiyar Hafız Abdullah Efendi'yi görünce, henüz hocam olmadan sevgisi kalbime düştü. Namazdan sonra odasına girerken ben de peşinden girdim. Selam verdim, selamımı aldıktan sonra bize döndü, kaşlarını çatarak tok sesle “Ne istiyorsunuz?” deyince, tartışmamız başladı.

– Hocaefendi! Sende okumak istiyorum.

– Ne okuyacakmışsın?

– Arapça okuyacağım.

– Çocuk sen şaşırдың mı? Arapça tarihe gömüleli on beş sene oldu. Bugüne kadar biri gelip de Arapça okuyacağım demedi. Sen nereden çıktın? Arapçanın ne denli zor olduğunu, başlangıcı olup sonu olmadığını biliyor musun? Ömrünü verip okusan bile ne yapacaksın, okuduğunu nerede uygulayacaksın? Biz ömrümüzün çoğunu vererek okuduk; ama neye yaradı? Beyhude yere ömrümüzü çürüttük. Güya okuduk, âlim olduk, müderris olduk, dersiam olduk, neye yaradı? Yasaklar zinciriyle elimizi kolumuzu bağladılar. Allah'ın hükümlerini, emir ve yasaklarını okutarak, yazarak dinimizi halkımıza tanıtmadık. Dilimizi bağladılar, okuduklarımızı cemaatimize söyleyemez olduk. Allah'ın haram kıldığı, insanın aklını alıp, insanlıktan çıkaran, kardeşi kardeşe, ahababı ahababa öldürten, insan dışkısından daha kötü kokan, birçok hastalıklara yol açıp ölüm saçan içki hakkında konuşamayız. Neymiş, kanunun serbest kıldıklarının haram olduğunu söyleyemez, zararlarından söz edemezmişiz. Geçenlerde bir vaizimiz “*Törene genç kızlarınızı bacakları açık göndermeyin. Günaha girer, Allah'ın lanetine uğrarsınız.*” demiş, vaaz vesikasını alarak hocayı mahkemeye vermişler. Daha geçenler de Ahmet Çelebi Camii'nin imamı Mehmed Ali Temiroğlu, cemaatinden beş altı gence Kur'ân okuturken polisler camiye basarak hocayı suçüstü yakalamışlar, zavallı hocayı ve talebelerini karakola götürmüşler, olmaz hakareti etmişler. O da bir daha kimseyi okutmamış. Bak ne hâle düştük. Dinine bağlı gaziler ve şehitler yurdu olan koca Gaziantep'te kimse kimseye dinini okutamaz oldu. Sen de gelmiş “Hocaefendi, bana Arapça okut.” diyorsun. Bunu diyorsun da hocaefendinin hakarete uğrayacağını, hapse atılacağını ve öğreneceğin Arapça ve dinî ilimlerin bir işe yarayıp yaramayacağını düşünmüyorsun. Bu kuru sevdadan vazgeç de git kendine uygun bir iş bul. Beyhude yere ömrünü tüketme.

– Hocaefendi, bütün bu dediklerinin daha da kötüsü olsa beni hedefimden caydıramaz, emelimden vazgeçiremez. Ne pahasına olursa olsun, mutlaka okuyacağım. Sen de her tehlikeyi göze alıp beni okutacaksın.

– Şuna bak hele, konuştuklarımdan ders ve ibret alacağı yerde, ille de okuyacağım diye direniyor. Bir de bana emir veriyor. Ayıya kaval çalar gibi, bir saattir boşuna konuşmuşum. Çocuk sen delirdin mi? Çekil git işine. Bana daha kötüsünü söyletme. Bir daha da karşıma gelme. Duymuyor musun? Yoksa aklından olduğun gibi kulağında mı sağır oldu? Gitsene, ne duruyorsun?

– Peki hocam gidiyorum; ama gene geleceğim.”¹⁵³

Bizzat hocamızın kendi cümleleri ile bulundukları dönemin zorluğu aksettirilmiştir. Bunun üzerine Ahmet Muhtar defalarca tekrar gitmiştir. Hafız Abdullah onun bir polis olduğunu ve kendisini tuzağa düşürmek için uğraştığını düşünmüş ama Ahmet Muhtar'ın azmini ve çabasını görünce istihareye yatmıştır. Ahmet Muhtar'ı talebeliğe kabul etmiştir. Talebesi başka hocalardan iki üç ayda öğrendiği ilmi hocasının bir derste özetlediğini anlatmıştır. İlminin derinliğinin en

¹⁵³ Büyükçınar, *Hayatım İbret Aynası*, 232.

güzel delaletlerinden biri de bu mevzudur. Hatta talebesi anlattıklarının yüzde doksanını ezberinden anlattığını kitaplarda yazmadığını da belirtmiştir.¹⁵⁴

Ahmet Muhtar Büyükçınar Hocaefendi hocası Hafız Abdullah Hocaefendi'yle hatıralarını “*Hayatımın İbret Aynası*” isimli kitabında ele almıştır. Eseri incelediğimizde Hafız Abdullah Hoca'nın tasavvufi yönünün ne kadar ağır bastığına şahit oluyoruz. Ahmet Büyükçınar'a icazet verememiş ve son nefesini vermeden önce içinde kalan bu ukteyi şu sözlerle dile getirmiştir:

Biraz sonra yolcuyum. Talebem Muhtar'ın da burada olmasını isterdim. Ama o gönlümdedir. Hepinizin Kur'an'ını, ilmihalini okuttum, evlendirdim. Torunlarım oldu. Hiçbirinizi düşünmüyorum. Gönül rahatlığıyla gideceğim. Düşündüğüm tek bir şey var: Talebem Muhtar'a icazet veremedim. Biraz daha ömrüm olsaydı, o muradına da ererdim. Ama ne çare... Fakat evelallah ona güveniyorum. Yarım kalmayacak. Onda, ilme doymayan bir hırs var. O nerede ilim varsa oraya koşacak, okuyacak âlim olacak. Ona icazet veremedimse de, bu ruhu verdim. Ona bunları aynen söyleyin. Beni yalan çıkarmasın tahsilini tamamlasın. Yoksa ruz-i mahşerde yakasına yapışırım... Size söyleyecek sözüm kalmadı. Hep beraber kelime-i şehadet getirelim: Eşhedü en lâ ilâhe illallah ve eşhedü en muhammedenabduhu ve resûluh. Demiş ve son kelimeyi söylerken gözleri kapanmıştır.¹⁵⁵

Talebesi Ahmet Muhtar Büyükçınar rüyasında Hafız Abdullah'ı ölmezden birkaç gün önce görmüş ve artık onu okutmayacağını söylemiştir. Bu da hocamızın ilmini aktarırken ne derece kuvvetli bir bağ aksettirdiğinin en büyük delilidir. İlmi ile hiç övünmediği gibi övünen hocaları da tasdik etmemiştir. Bundan mütevellit talebesi Ahmet Muhtar hocası ile arasında geçen şu diyalogu aktarmıştır:

Hocam beni yanına çağırdı ve bana şöyle dedi: Oğul, biz de 80 yıldır imtihan dünyasındayız. Artık mükafatımızı almaya gideceğiz. Bugüne kadar yapabildiğim kadar sana karşı görevimi yaptım. İcazet veremedimse de eline aldığım kitabı anlayacak ve isteyenleri okutacak duruma geldin. Sakın bıraktığım yerde kalıpta yerinde sayma. Bir yandan talebelerini okuturken, bir yandan da bıraktığım yerden devam et. Dünyanın neresine gidersen git muhakkak talebede bulursun hoca da bulursun. Yeter ki sen istekli ol. Zamanında sana talebe her çiçekten bal alan oğul arısı gibi olmalı dememiş miydin? İşte o sözü bugün için söylemiştim. Arı bal aldığı çiçek kurursa bal almayı bırakır mı? Başka çiçeklere gider. Hiçbir şey yarım kalmamalı. Birinin bıraktığı yerden başka biri alıp bitirmeli. Okuyan bir talebenin hocasının ömrü tükenince başka hocalara gitmesi gerekir. İsmi tarihe geçen büyük âlimlerin çoğu, memleketinden uzak başka başka hocalardan okumuşlardır. Onun için ilim Çin'de bile olsa gidin öğrenin denilmiştir. Sakın yarım kalma ki insanları dinden etmeyisin.

Bende hocama dönüp: Hocam! Bugün bana verdiğin ders, dokuz senelik derse bedel oldu Allah senden razı olsun. Sana acil şifalar versin. dedim.

¹⁵⁴ Ahmet Muhtar Büyükçınar, *Hayatım İbret Aynası*, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2012), 237.

¹⁵⁵ Büyükçınar, *Hayatım İbret Aynası*, 232.

Yarına tekrar çağırarak beni uğurladı. Ertesi gün tekrar gittim elini öptüm yanına oturdum. Yastığının altından iki tarafı yazılı bir yaprak çıkardı, bana uzattı. Ne olduğunu sorunca şöyle dedi: “Evladım! Kimi kendini beğenmiş hocalar, karşılaştığı talebe okunması ve anlaşılması zor, bilmece kabilinden yazılar gösterir, talebe bunu okuyamayınca ve anlayamayınca, kendini büyük göstermek için karşısındakini küçük düşürür. Şimdi bu yazdıklarımı oku, anlayamadıkların varsa anlatayım. Bu fırsatı kaçırmayalım ben bugün varım yarın yokum.”¹⁵⁶

Kendisi hiçbir vakit ilmi ile övünmemiş övünenlerden de hazzetmemiştir. Bununla alakalı da şöyle bir hatırası bulunmaktadır:

“Hafız Abdullah Hocaefendi, bir gün hacdan gelen birinin ziyaretine gitmiştir. O adam biraz hali vakti yerinde biri olsa gerek ki Hocaefendi’nin yanında içeri “*Hanım geçen seneki Hac’dan getirdiğim hurma ve zemberekten getir*” şeklinde seslenmiştir. Bunu duyan Hocaefendi derhal oradan kalkmış ve adamın ısrarı üzerine dönüp “*Haccını berbat ettin. Makbuliyetini koymadın*” deyip mekândan ayrılmıştır.”¹⁵⁷

Kendisi için birçok şiir beyit yazılmıştır. Bunlardan birisi Gaziantep’in kanaat önderlerinden şu an Gaziantep’te yaşayan Mahmut Nedim Aysoy Hocaefendi de Hafız Abdullah Hocaefendi hakkında şu şiiri yazmıştır:

Simadan belli ki Pir-i âgâh

Sinesini kılmış me’vâ-yı penâh

Asri umar şefa’at ey koca hâce

Ya hazreti hacı Hafız Abdullah (kısaltılmıştır)¹⁵⁸

Hafız Abdullah Kocaoğlu Efendi hac vazifesinden döndükten üç sene sonra 22 Şubat 1949 tarihinde Salı günü vefat etmiştir.¹⁵⁹ Cenazesi kalabalık bir cemaatin katılımıyla şu an yıkılan yeni hal civarında Karakabir musallasında kılınmıştır. Namazını o zamanın müftüsü olan Müderris Bulaşıkzade Hacı Arif Efendi kıldırılmıştır.¹⁶⁰ Mezarı Gaziantep Asri Mezarlığında bulunmaktadır.

¹⁵⁶ Büyükçınar, *Hayatım İbret Aynası*, 219.

¹⁵⁷ Özuslu-Kocaoğlu, *Gaziantep’li Hafızlar ve İlim Adamları*, 305.

¹⁵⁸ Özuslu-Kocaoğlu, *Gaziantep’li Hafızlar ve İlim Adamları*, 299.

¹⁵⁹ Güzelbey, *Gaziantep Evliyalari*, 171.

¹⁶⁰ Özuslu-Kocaoğlu, *Gaziantep Evliyalari*, 300.

Şekil 17: Hafız Abdullah Kocaoğlu'nın Mezarı

Şekil 18: Hafız Abdullah Kocaoğlu'nın Cenazesi¹⁶¹

¹⁶¹ Özusu-Kocaoğlu, *Gaziantep'te Hafızlar ve İlim Adamları*, 300.

Şekil 19: Hafız Abdullah Kocaoğlu Efendi'nin Cenaze Namazındaki Kalabalıktan Bir Görüntü¹⁶²

2.2.5. Hafız Mustafa Altıncı (1877-1955)

Asıl adı Mustafa Necib olan Hafız Mustafa Altıncı 1877 yılında Gaziantep'in Düğmecî halk arasındaki adı ile Şıhcan mahallesinde doğmuştur.¹⁶³ Gaziantep'in önemli eşrafından olan Altuncuzade ailesine mensuptur. Cemil Cahit Güzelbey eserinde soyadını Altuncu olarak ele almıştır. Kendisi halk arasında Altıncioğlu olarak tanınır. Babası Altuncuzade Mehmet Ali Efendi, annesi Hamide Hatun'dur. Mustafa Hocaefendi Hatice Hanım ile bir evlilik yapmış ve bu evlilikten Mehmet, Firdevs, Fatma, Habibe ve Zekiye adlarında dört kız bir erkek çocukları dünyaya gelmiştir.¹⁶⁴

Mustafa Altıncı Hocaefendi medrese de eğitim görmüştür. Öğretmenlik ve imamlık yaparak ilmini birçok nesle aktarmıştır. Halep Vilayeti Salnamesi'ne göre 1902 senesinde Balıklı'da bulunan Mahmudiye okulunda Kur'ân-ı Kerim ve din dersi öğretmenliği yapmıştır.¹⁶⁵

¹⁶² Özusu-Kocaoğlu, *Gaziantep'te Hafızlar ve İlim Adamları*, 300.

¹⁶³ Güzelbey, *Gaziantep Evliyalari*, 188.

¹⁶⁴ Güzelbey, *Gaziantep Evliyalari*, 189.

¹⁶⁵ Güzelbey, *Gaziantep Evliyalari*, 189.

Mahmudiye Medresesi, Gaziantep'in kültürel ve tarihî mirasını temsil eden önemli bir yapı olma özelliğini taşımaktadır. Daha sonra altı dershaneli Reşadiye mekteplerinde Kur'ân-ı Kerim ve din dersi öğretmenliği yapmıştır. Sadece bunlarla kalmayıp hemen akabinde öksüzler yurdunda yöneticilik yapmış daha sonra Şirvani ve Eyüpoğlu Cami'lerinde imamlık ve müftü kâtipliği ve 19 Ocak 1955'ten 18 Mart 1955 tarihine kadar da müftülük yapmıştır.¹⁶⁶

Eyüpoğlu Camii, Gaziantep'in Şahinbey ilçesinin Eyüpoğlu Mahallesi'nde bulunan ve bölgenin mahalleleşmesinde önemli bir rol oynayan tarihi bir camiidir. Mustafa Altıncı Hocaefendi'nin Eyüpoğlu Camisi'nin restore edilmesinde çok büyük gayretleri olmuştur. Gaziantep'te birçok genç talebe yetiştirmiş ve yeniliğe açık bir âlimdir. Hatta camide ilk defa hoparlörü kullanmış bundan dolayı da bazı meslektaşlarının eleştirisine maruz kalmıştır. Çok alçak gönüllü bir insan olup yakınlarının meclisinde şen, şakacı ve nükteci olarak bilinmektedir. Gaziantep'te birçok talebenin hayatına dokunmuştur. Hafız Mustafa Candemir Hocaefendi bunun en güzel örneklerinden biridir. Yetiştirdiği her talebe kayda geçmese de yetiştirdiği din görevlileri ve hafızlar Türkiye'nin farklı bölgelerinde din eğitimi vermiştir. Bu sayede, onun öğretisi ve bilgi birikimi, nesilden nesle ve bölgeden bölgeye aktarılmıştır. Dini ilminin yanı sıra sanatla da alakadar olmuştur. Mustafa Altıncı iyi bir şair ve yetenekli bir hattattır. İyi bir hattat olduğu halde bunu bir geçim kapısı olarak kullanmamıştır. Bir hobi ve bir sanat olarak yapmıştır. Ta'lik, ince talik ve ri'ka türlerinde yazılar yazmıştır.¹⁶⁷

Hece ile yazdığı şiirleri bulunsa da genelde aruzla yazmıştır. 81 şiirden oluşan çoğu aruz ölçüsüyle yazılmış bir şiir defteri de vardır. Şiirlerinde Necib mahlasını kullanmıştır. Mustafa Altıncı Hocaefendi şiir defterinin ilk sayfasında kendi şiirleri hakkında şöyle değerlendirme yapmıştır:

İfadeyi meram, esasen şiire merakım olmamakla beraber onunla uğraşmaya vaktim olmadığından bu hususta heveskar olamadım. Fakat şiir okumayı pek sever ve büyük bir haz duyarım. İşte bu sevgi bazen beni şiir gibi söz söylemeye heveslendirir. Bazen birkaç kelime uydurmaya gönlümde bir arzu uyanır. O arzunun sevki ile yalan yanlış birkaç beyte benzer şeyler söyleyince zayi olmamak için şu deftere yazmaya karar verdim. Okuyan bir zat doğal olarak beğenmeyecek. Çünkü bu sabaha kadar edipler yetişmiş ki onların yanında bu sözler pek kaba ve biçimsiz kalır. Ancak beni tayip etmez ve

¹⁶⁶ Güzelbey, *Gaziantep Evliyaları*, 310.

¹⁶⁷ Güzelbey, *Gaziantep Evliyaları* 41.

kusuruma bakmazlarsa çok minnettar kalırım. Herkes iyi şair olsa kötü kalmaz.
Biz de onlara revaç vermiş oluruz.¹⁶⁸ Mustafa Altıncı

Hafız Mustafa ülkenin o dönemdeki durumunu da gazellerine yansıtmıştır. Buna örnek olarak şu gazelini paylaşabiliriz:

Üzüm evsafı saymakla tükenmez başka nimettir.

Yolunda bezl-i can etmek değer esbab-ı servettir.

Onu medheyleyen artık olursa Hazreti Kur'ân

Tenavül eyleyen ferda yine hep ehl-i Cennettir.

Yanarken memleket halkı sıcakla fasl-ı kermada

Sefa aver olan bağ evleri bilmem ne devlettir

Tedaviden de müstağni bulursun bağcıyı elhak

*Nesim-i nevbaharından teneffüs ayn-i sıhhattir.*¹⁶⁹

Hocaefendi tarafından 1942 yılında II. Dünya Savaşı sırasında yazılan aslı 400 dize olan bu şiirde o zamanın pahalılığı ve karaborsası anlatılmaktadır.

Mustafa Altıncı Hocaefendi 18.03.1955 tarihinde vefat etmiştir. Ölümüne Tekke Cami Ali Rıza Erhan Hoca tarafından yazılan altı dizelik manzume, mezar taşına yazılmıştır.¹⁷⁰ Mezar taşındaki kitabe şöyledir:

Mustafa Altuncu müftü Efendi
Şu fani dünyadan rızkı tükendi
Çok güzel, çalışkan iyi bir hatip
Dinlenirdi sözü, tatlıydı pendî
Binde bir çıkar bu tarih Feza
Vaazı, sohbeti şen idi kendi.

¹⁶⁸ Özusu-Kocaoğlu, *Gaziantep'te Hafızlar ve İlim Adamları*, 316.

¹⁶⁹ Güzelbey, *Gaziantep Evliyalari*, 192

¹⁷⁰ Güzelbey, *Gaziantep Evliyalari*, 192.

Şekil 20: Mustafa Altıncı'nın Gaziantep Asri Mezarlığında Bulunan Kabri

2.2.6. Hafız Mehmet Şahin (1877-1959)

Hafız Mehmet Şahin Efendi, 1878 yılında Antep'te doğmuştur. Gaziantep'in tanınmış ailelerinden Seyfettinoğullarındandır. Babası Seyfettinzâde Memik Efendi, annesi Ayşe Hanım'dır. Hafız Mehmet Şahin Hocaefendi Gaziantep'te “Şâhin Hafız” adıyla tanınmıştır. Böyle anılmasının ilmi ile herhangi bir alakası olmayıp çevik ve hızlı olmasından dolayı ustası tarafından konulduğu ve öyle kaldığı bilinmektedir. Asıl adı olan Mehmet'in unutulup “Şahin” lakabının kullanılmasını kendisi şöyle anlatmaktadır:

“Küçükken beni bir usta yanına çırak olarak verdiler. Ustamın her emrini çabucak yapardım. Dükkân dışında gönderdiği işleri de hemen yapıp dönerdim. Ustam bana ‘Şahin gibi çocuksun’ derdi. Zamanla bu sıfat bana lakap olarak kaldı. Sonra medreseye devam ettim. Kur’ân’ı hızf ettim. Sesim de güzeldi. Kur’ân okumakta şöhret kazandım. Asıl adım unutuldu. “Şahin Hafız” diye tanındım. Soyadı kanunu çıkınca “Şahin” lakabını soyadı olarak aldım”¹⁷¹ Hafız Mehmet Şahin Hocaefendi sonraları tek adla, yalnız Şahin Bey olarak anılmıştır. Bu adın bazılarınca, Antep savaşlarında şehit düşen “Şahinbey” adıyla karıştırıldığı olurmuş. Kendisi bu yanlışlı hemen düzeltiverir. “O şehit düşmüş, ulu bir mertebeye erişmiştir. Benim

¹⁷¹ Güzelbey, *Gaziantep Evliyalari*, 182.

hizmetim ve adım onunkinin yanında çok küçük kalır.”¹⁷² diyerek yanlışı bertaraf edermiş.¹⁷³

Hafız Şahin Hocaefendi, mülayim tabiatlı, alçak gönüllü bir kişi olup, insanları seven, onların isteklerine zevklerine saygı gösteren, milli mücadele (yaşadığı dönemde Antep, Fransızlar tarafından işgal altındaydı) arkadaşlarına, dostlarına ve akrabalarına çok bağlı, şen ve nükteyi seven biridir. Gösterişten uzak, mütevazı bir hayat sürmüştür.¹⁷⁴ Hafız Hocaefendi’nin altı çocuğu vardır. İsimleri Halise Özdüver, Kâmil Şahin, Abdullah Şahin, Mahmut Şahin, Abdurrahman Şahin ve Cemile Göğüş.

İlk ve orta öğrenimi Antep Rüştîyesi’nde 1892’de tamamladıktan sonra ayrıca Nakıp Medresesinde öğrenim ve eğitim gören Hafız Mehmet Şahin Hocaefendi, Elhac Mersinli Hocaefendi’den icazet alarak aynı medreseye müderris olarak atanmıştır.¹⁷⁵ Gaziantep’in Fransızlar tarafından işgali sırasında Boyacı Camii’ne imam olarak atanmıştır. 1914’te Antep Eytam Müdürü olmuştur. Bu görevini ifa ettiği sırada Fransızlara ve Ermenilere karşı halkın direnişinin yanında olmuş ve milli mücadeleye katılmıştır. Antep savunmasında yararlı hizmetlerde bulunmuştur. Bilek gücü ile savaşmasının yanı sıra milli mücadele arkadaşlarına dini sohbetler ve vaazlar vererek onları duygusal yönden de ayakta tutmuştur.¹⁷⁶

Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra Antep’in önemli eşrafı ve Hafız Şahin Hocaefendi ‘Cemiyet-i İslamiye’ adında bir dernek kurmuşlardır. Derneğin amacı; savaş bitiminde evine dönen askerlere ve işgal edilen Osmanlı topraklarından Antep’e sığınan muhacirlere yardım etmektir. Bu dernek başta siyasi bir amaç taşımamasına rağmen 29 Ekim 1919’da Antep’e Fransız askerinin girişine Osmanlı Hükümeti’nin ilgisizliği karşısında bir beyanname yayınlaması sonucunda siyasi özellik kazandırmıştır. “*Reddi İlhak Beyannamesi*” olarak bilinen bu beyannamede Mehmet Şahin’in de payı olduğu söylenir. Sivas Kongresi’nde alınan kararlar üzerine bütün vilayet ve sancaklarda olduğu gibi Antep’te de “Müdafa-yi Hukuk-u Milliye Cemiyeti” kurulmuştur. Bu dernek kendi üyeleri arasından Heyet-i Merkeziye ile

¹⁷² Güzelbey, *Gaziantep Evliyalari*, 182.

¹⁷³ Güzelbey, *Gaziantep Evliyalari*, 183.

¹⁷⁴ Bu bilgiler yakın akrabaları ile yapılan röportajdan alınmıştır. Büyüklerinden duydukları kadarıyla bu şekilde bahsetmişlerdir. Sözlü görüşme Sevgi Yağız ile yapılmıştır.

¹⁷⁵ Özuslu-Kocaoğlu, *Gaziantep’li Hafızlar ve İlim Adamları*, 321.

¹⁷⁶ Dağ, Murat, *Ayıntab’dan Antep’e: Gaziantep Milletvekilleri Biyografisi 1920-2015*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep 2015, 16.

muhatap olacak ve sürekli çalışacak bir “Heyet-i Temsiliye” seçmiş, üyelerinden biri de Hafız Şahin olmuştur. Osmanlı Devleti’nin merkezi olan İstanbul, İngilizler tarafından işgal edilince Ankara’da milli bir meclisin toplanması için seçim yapılması kararı alınmış ve genelge yayınlanmıştır. Bunun üzerine yapılan seçim de Hafız Şahin 3 Mart 1920’de Antep’ten mebus seçilmiştir. Millet Meclisi 23 Nisan 1920’de açılmış olmasına rağmen yolların güvensizliği nedeniyle Hafız Şahin ancak 1 Haziran 1920’de katılabilmektedir. Antep-Ankara yolculuğunun 22 gün sürdüğünü at üzerinde gittiğini defalarca ölüm ile burun buruna geldiğini ifade etmiştir.¹⁷⁷ Meclis çalışmalarına katıldıktan sonra Antep’te Fransızlarla süren savaşlar hakkında Mehmet Şahin’e telgraflarla haberler bildirilir, Mehmet Şahin’de bu haberleri telgraf ile İsmet İnönü’ye aktardığı ifade edilmektedir. Burada kaldığı yıllarda Ankara’nın Erzurum Mahallesi’nde Şair Mehmet Akif Ersoy ile bir süre beraber oturmuştur.¹⁷⁸

Hafız Şahin Hocaefendi, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde arzuhal encümeni üyesi ve Şer’iye-i Evkaf Komisyonu’nda da çalışmıştır. En kıdemlileri ve en yaşlıları olduğu için Gaziantep milletvekilleri Hafız Mehmet Şahin’i kendi aralarından başkan seçmişlerdir.¹⁷⁹ Toplamda yedi dönem olmak üzere II, III, IV, V, VI, VII ve VIII. dönemlerde Gaziantep’ten milletvekili seçilerek 14 Mayıs 1950 tarihine kadar parlamentoda görev almıştır.¹⁸⁰

Millî Mücadele’de takdire şayan fedakârca hizmetleri dolayısıyla Başkanlık divanının önerisi üzerine, TBMM Genel Kurulu’nun 10 Şubat 1925 tarihli birleşiminde Yeşil Kırmızı Şeritli İstiklal Madalyası ile ödüllendirilmesi kararı alınmıştır.¹⁸¹

Hafız Şahin Hocaefendi vatana yeri geldiğinde silahıyla yeri geldiğinde ilmi ile hizmet etmiş önemli bir ilim insanıdır. Vatana hizmetten hiç geri durmamıştır. Seçim mazbatası ve II. Dönem hal tercümesi TBMM arşivinde mevcuttur. Hafız Şahin Hocaefendi 13 Temmuz 1959 tarihinde prostat kanserinden vefat etmiştir. Mezarı Ankara Cebeci Asri Mezarlığı’ndadır ve Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından

¹⁷⁷ Güzelbey, *Gaziantep Evliyalari*, 183.

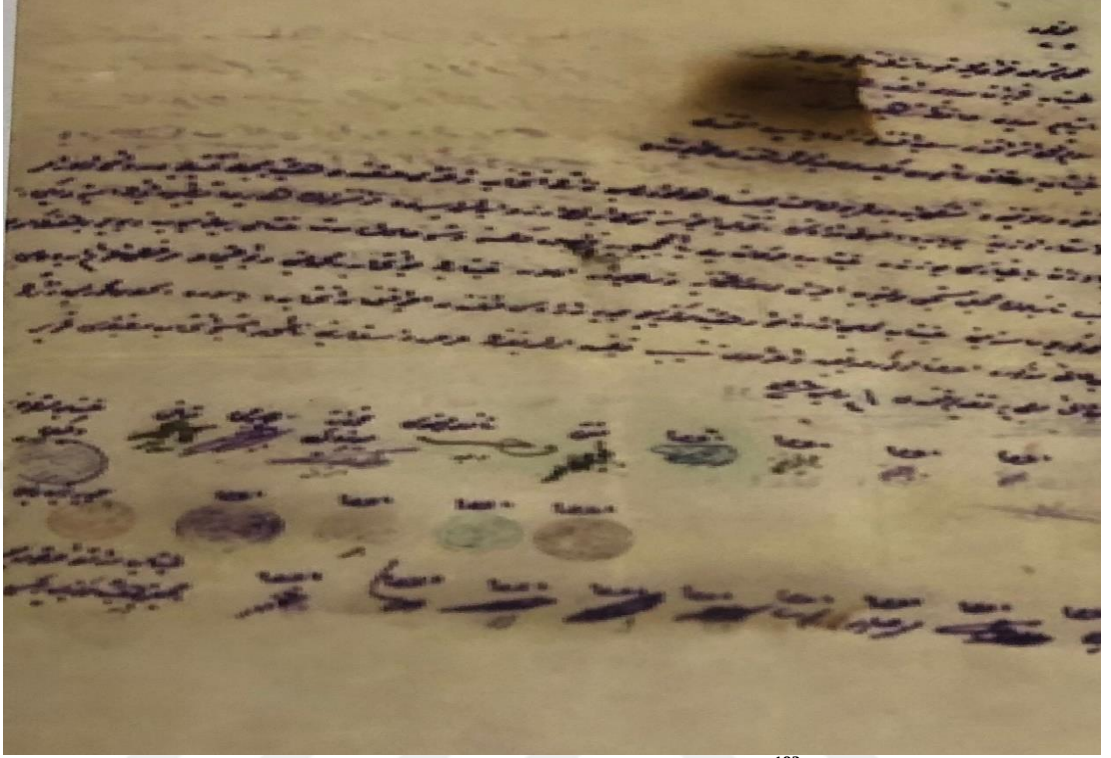
¹⁷⁸ Güzelbey, *Gaziantep Evliyalari*, 183.

¹⁷⁹ Güzelbey, *Gaziantep Evliyalari*, 184.

¹⁸⁰ Güzelbey, *Gaziantep Evliyalari*, 184

¹⁸¹ Murat, *Ayıntab’dan Antep’e: Gaziantep Milletvekilleri Biyografisi 1920-2015*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep 2015, 16.

kendisine layık görülen İstiklal Madalyası, tüfeği ve milletvekili kimliği çocukları tarafından Ankara Kurtuluş Savaşı Müzesi'ne bağışlanmıştır¹⁸².

Şekil 21: Hafız Şahin'in Seçim Mazbatası¹⁸³

2.2.7. Kanalcı Hafız Mehmet (1878-1949)

Hafız Mehmet Kanalcı 1878 senesinde Gaziantep'te gözlerini dünyaya açmıştır. Hafız Mehmet Hocaefendi'nin annesi Fatma Hanım babası Osman Bey'dir.¹⁸⁴ Kendisi iki evlilik yapmıştır. İlk eşinin ismi Hamide'dir. İkinci eşinin ismi ise Zekiye'dir. Yedisi kız üçü erkek on çocuğu olmuştur. Kızlarının isimleri Beşire, Hatice, Naciye, Hayriye, Naciye, Şükriye ve Fatma oğullarının ismi Muhiddin, Kâmil ve Cemil'dir.¹⁸⁵

Hafız Mehmet Hocaefendi medresede tavır ve davranışları ile hocaları tarafından her zaman takdir edilmiş ve diğerleri için her zaman örnek teşkil etmiştir. Fazlasıyla mütevazı ve adab-ı muaşerete özen gösterdiği de belirtilmektedir. Mest eden bir sese sahip olduğu söylenmektedir. Medrese de bulunduğu sırada mecburi dersleri kısa zaman zarfında hıfz etmiş icazetini vaktinden önce almıştır. İmamlık mesleğine layık görülerek göreve getirilmiştir. Önce Alaybey Camisi'nde görev

¹⁸² Güzelbey, *Gaziantep Evliyalari*, 184

¹⁸³ Özuslu-Kocaoğlu, *Gaziantep'te Hafızlar ve İlim Adamları*, 323.

¹⁸⁴ Özuslu-Kocaoğlu, *Gaziantep'te Hafızlar ve İlim Adamları*, 323

¹⁸⁵ Güzelbey, *Gaziantep Evliyalari*, 181.

yapmıştır. Bunun ardından Alaüddevle Camisi'ne atanmış, otuz iki sene boyunca fasılasız Alaüddevle Camisi'nde imamlık görevini ifa etmiştir. Bunun yanı sıra Gaziantep'teki birçok camide de hafızlık yapmıştır.¹⁸⁶

Sesinin güzelliği ilminin kuvvetinden dolayı her mevlitte gözler Kanalıcı Mehmet Hocaefendi'yi ararmış. İnsanların kalbini kırmazmış. Hatta kendisi kimin hangi makamı sevdiğini bilirmiş. O kişi camiye gelince o an gelen kişinin sevdiği makam üzere okurmuş.¹⁸⁷

Yaz aylarında cami avlusunda Kur'ân-ı Kerim okurmuş. Caminin önünden geçenler bir süre durup onu dinlemekten kendini alıkoyamazmış. Asla dünya malında gözü olmamış tek amacı bilgili insan yetiştirmekmiş. Antep harbi zamanına denk geldiği için bu isteğini çok fazla yerine getirememiş. Bunun da içinde ukte olduğunu hep dile getirmiş. Hafızlığı kuvvetli olan Hocaefendi "Hafızlığım boyunca daha hiç Kur'ân-ı Kerim'i açıp da, şurası nasıldı diye baktığımı hatırlamam ancak canım yüzünden Kur'ân-ı Kerim okumak istediği zaman açar okurum" demiştir.¹⁸⁸

Antep savunmasında¹⁸⁹ Hafız'ın evine top mermisi düşmüş ve evi ağır hasar görmüştür. Heyeti Merkeziye tarafından Hafız'a yedi odalı bir ev teklif edilmiş, Hafız, bunu şiddetle reddetmiştir. "Benim evim iki odalı idi. Yedi odalı ev benim hakkım olamaz" diyerek almamıştır.¹⁹⁰

Hafız Kanalıcı Hoca yalnız Gaziantep'te değil Güneydoğu illerinin hemen hemen hepsinde şöhretlenmiş. Gelen ısrarlar üzerine oralara da gidermiş. Sesinin ve kıraatinin güzelliğini şu hatırası destekler niteliktedir: "Sabit Ağanın davetlisi olarak Antep'e gelen birkaç Urfalı misafirine verdiği yemekte Hafız Mehmet Efendi'de bulunmuş. Kendisine okuması için çok ısrar edilmiş. Bunun üzerine Hafız Mehmet Efendi okumuş. Urfa'nın meşhur gazelhanları ona dönerek:

*Sen Kanalıcı değil can alıcıymışsın diyerek sesindeki üstünlüğü belirtmişlerdir.*¹⁹¹

Kanalıcı Hafız Mehmet Hocaefendi, 10 Eylül 1949 tarihinde 71 yaşında vefat etmiştir.¹⁹² Bunun üzerine büyük âlim Kurrâ Hafız Kâmil Kıdeyş manzume yazmıştır.

¹⁸⁶ Sakioğlu, *Gaziantep'in Ünlü Simaları*, 448.

¹⁸⁷ Sakioğlu, *Gaziantep'in Ünlü Simaları*, 447.

¹⁸⁸ Sakioğlu, *Gaziantep'in Ünlü Simaları*, 447.

¹⁸⁹ Antep Savunması, 1. Dünya Savaşı sonrası dönemde İngiliz ve daha sonra Fransız işgaline karşı, 1 Nisan 1920 ile 9 Şubat 1921 tarihleri arasında Antep halkı tarafından gerçekleştirilen yerel direniştir. Sivil halkın öncülüğünde gerçekleşen bu mücadeledir.

¹⁹⁰ Sakioğlu, *Gaziantep'in Ünlü Simaları*, 460.

¹⁹¹ Sakioğlu, *Gaziantep'in Ünlü Simaları*, 447.

¹⁹² Sakioğlu, *Gaziantep'in Ünlü Simaları*, 447.

Cenaze namazı o tarihte Karakabir’de bulunan musallada kılınmış, o gün cenaze namazına büyük bir kalabalık katılmıştır.¹⁹³ O dönemde cenaze arabalarının kullanımı yeni başlamış,¹⁹⁴ cenaze namazının ardından naaşın doğrudan cenaze aracına yerleştirilmesi şart koşulmuş, cenazenin elde taşınması ise kesin bir şekilde yasaklanmıştır. Ancak Kanalicı Hafız Mehmet Hoca’nın vefatında, cenazeye katılan yoğun ve kaynaşmış kalabalığın tabuta olan manevi bağlılığı sebebiyle, görevliler tabutu ellerinden alamamışlardır. Cenazeyi taşımakla görevli memurlar herhangi bir müdahalede bulunmamış; böylece Hafız Mehmet Hoca’nın naaşı, eller üzerinde taşınarak salavatlar ve tekbirler eşliğinde mezarlığa kadar götürülmüştür. Cenazeye katılan bazı kişiler, bu yürüyüşün yaklaşık iki saat sürdüğünü ifade etmişlerdir.¹⁹⁵

2.2.8. Hafız Ahmet Özşentürk (1884-1958)

Küçük Hafız’ın oğlu Hacı Nuh Efendi’nin oğludur. 1884 senesinde Gaziantep’te doğmuştur. 16 Haziran 1958 senesinde ise vefat etmiştir. Mezarı Gaziantep Asri Mezarlığında bulunmaktadır. Yapılan tüm araştırmalara ve literatür taramasına rağmen kendisi hakkında bilgi bulunamamıştır. Onun neslinden kalan insanlara sosyal mecra aracılığı ile ulaşip görüşme talep edip evlerini ziyaret etmemize rağmen kişiliği dışında kayda geçecek bilgiler mevcut değildir.

2.2.9. Hafız Abdülaziz Belli (Kolsuz Hafız) (1885-1961)

Hafız Abdülaziz Hocaefendi 1885 yılında Şanlıurfa’da dünyaya gelmiştir.¹⁹⁶ Abdülaziz Hocaefendi, Diyarbakır’da Hocaşâde isminde bir aileye mensuptur. Babası Çemişgezekli (Tunceli’nin bir ilçesi)¹⁹⁷ Salih Şevki Efendi’dir. Annesi Fatma Pembe Hanım’dır.¹⁹⁸ Rıfat ve Feride isimli iki kardeşi vardır. Hafız Abdülaziz Belli Hocaefendi’nin kardeşi Rıfat Efendi’nin Çanakkale’de şehit düştüğü kayıtlarda belirtilmektedir. Babası vefat edince yetim kalmış, kendisini Urfa’da Hacıkaralar soyadı taşıyan başka bir aile büyütülmüştür. 10-11 yaşlarında arkadaşları ile oyun oynarken havuza düşmüş ve kolu kırılmıştır. Çekiciye bağlatılmış ama kolu iyi

¹⁹³ Sakioğlu, *Gaziantep’in Ünlü Simaları*, 447.

¹⁹⁴ Sakioğlu, *Gaziantep’in Ünlü Simaları*, 447.

¹⁹⁵ Sakioğlu, *Gaziantep’in Ünlü Simaları*, 448.

¹⁹⁶ Özuslu-Kocaoğlu, *Gaziantep’li Hafızlar ve İlim Adamları*, 337.

¹⁹⁷ Çemişgezek, Doğu Anadolu Bölgesi’nde yer alan, Tunceli iline bağlı tarihi bir ilçedir. İlçe, Osmanlı döneminde önemli medrese faaliyetlerine ev sahipliği yapmıştır.

Bkz. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, “Çemişgezek İlçesi”, Tunceli İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Resmî Sitesi, Erişim Tarihi: 22.06.2025, <https://tunceli.ktb.gov.tr>

¹⁹⁸ Özuslu-Kocaoğlu, *Gaziantep’li Hafızlar ve İlim Adamları*, 337.

bağlanmadığından kangren olmuş ve bilekten kesilmiştir.¹⁹⁹ Kangren yine devam edince omuz ile dirsek arasından tekrar kesilmiştir. Bundan dolayı halk arasında Hafız Abdülaziz Belli Efendi Kolsuz (çolak) Hafız diye anılmıştır.²⁰⁰ Oğlu Abdülmecit Belli'nin anlattığına göre; “*Hafız kendisine Çolak Hafız denmesinden hoşlanmazmış. Çünkü çolak eli olmayana denirdi. Önce eli, sonra da dirsekten yukarı kolu kesilmiş. Babam kendisine ‘Kolsuz Hafız’ denmesini severdi*” demiştir.²⁰¹

Hafız Abdülaziz Hocaefendi aslen Diyarbakırlı olmakla beraber daha çok Şanlıurfa ve Gaziantep'te yaşamıştır. Bu sebeple Urfa'dan daha çok Gaziantep'te tanınmıştır. Hafız 1908 yılında Antep'e yerleşmiş ve Antep'te 10-15 yıl kalmıştır. Hafız Abdülaziz Hocaefendi, Antep'te Hacı Nasır Camisi'nde göreve başlamış ve Gaziantep'te çok sevilmiştir. Hafız Abdülaziz Hocaefendi iki evlilik yapmıştır. Birinci eşi Emine Hanım'dır. Urfa'da evlenmişlerdir. Emine Hanım ile geçimsizlik nedeniyle boşanmış ve Antep'e gelmiştir.²⁰² Boşandığı bu eşinden Hafız Şevki Gürses isimli bir oğlu olmuştur. Oğlunun doğum tarihi tam bilinmemekle birlikte 1999 tarihinde öldüğü kayıtlara geçmiştir. İkinci eşi ise Makbule Hanım'dır.²⁰³ Makbule Hanım'ın dedesi Antepli Küçük Hafız Mustafa Efendi, babası Hacı Nuh Efendi'dir. Bu evlilikten ikisi erkek ikisi kız dört çocuğu olmuştur. Kızlarının isimleri Bedriye (Ünalın) ve Bedriye (Akıncı); oğullarının adı Abdülhamit ve Abdülmecit'tir. Kolsuz Hafız Hocaefendi, Kur'an-ı Kerim'i Şekercizade Osman Efendi'den tahsil etmiştir. Urfalı Cürre Mehmed (Muhammed) ve Hacı İbiş ise musikideki üstadıdır. Hafız Abdülaziz Belli Hocaefendi etkili bir sese sahiptir. Kendisi usûl ve makamlara da aşinadır. En sevdiği makamların sabah ve uşşak makamları olduğu söylenmektedir.²⁰⁴

Arkadaşı Şakir Sabri Yener Hafız Abdülaziz Hocaefendi'den şöyle bahsetmiştir: “*İlim öğretmeyi pek seven, hakikatle güzel öğreten ‘ehl-i dil’dir.*” Hafız Abdülaziz Hocaefendi için methiyeler yazılmıştır. Ona methiye yazarlar arasında kendisinin

¹⁹⁹ Gaziantep yöresinde “çekici” veya “kırıkçı” olarak bilinen geleneksel şifahi tedavi uygulayıcıları bulunmaktadır. Bu kişiler, kırık veya çıkıkları elle ovma, sarma ve alçı benzeri bağlama yöntemleriyle tedavi etmeye çalışırlar. Modern tıbbın yaygınlaşmadığı dönemlerde, halk arasında sıkça başvurulmuş bir yöntemdir.

Bkz. Nevin Özkan, *Halk Hekimliği Uygulamaları ve Geleneksel Tedavi Yöntemleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay. 1997, 112.

²⁰⁰ Güzelbey, *Gaziantep Evliyalari*, 155.

²⁰¹ Özuslu-Kocaoğlu, *Gaziantepli Hafızlar ve İlim Adamları*, 337.

²⁰² Güzelbey, *Gaziantep Evliyalari*, 156.

²⁰³ Özuslu-Kocaoğlu, *Gaziantepli Hafızlar ve İlim Adamları*, 337.

²⁰⁴ Güzelbey *Gaziantep Evliyalari*, 155.

yanında Kur'ân tâlimi yapan Sabri Güzelbeyoğlu da bulunmaktadır. Hafız Efendi'ye yazdığı methiye şöyledir:

Hoşgeldiniz ey ayeti Kur'ân-ı terakki
Takdir ediyor şanını cüzhan-ı terakki
Teşrifin ile sentimiz ey şeyh-i kurrâ
Mesteyledi vicdanımı Elhan-ı terakki

Tarih-i Güher geldi üç aylar gecesinde
Tebrik ediyor surunu gübba-ı terakki

Hasip Dürri Efendi'de bu şiiri görmüş ve nazire niteliğinde şu şiiri yazmıştır:²⁰⁵

Seyrabeli âlemi baran-ı terakki
Çok neşvünema buludunihalan-ı terakki

Çâk etti giriban-ı hicabı nice gonca
Oldu ferahından gülü handan-ı terakki

Ezcümle heveskârı hüner Sabri Efendi
Nazmın beğenir nüktesin asan-ı terakki

Asarı güzel, huyu güzel ceddi güzelbey
Olsun bu muhasın ona mizan-ı terakki

Çok ilm-i hüner neşrine hakedemefur
Olsun eseri reşk-i ediban-ı terakki

Abdülaziz Hocaefendi de Tahtani Cami müezzini Abdülbasir Kocaoğlanın mezar taşına şöyle bir manzumesini yazdırmıştır:²⁰⁶

Dudii kalam
Şirin zeban
Fasihil lisan
Cümle meclislere verir nizam
Abdülbasirülüvvi şan efendime
Yüzbin selam

²⁰⁵ Güzelbey, *Gaziantep Evliyalari*, 153.

²⁰⁶ Bu bilgi, Gaziantep camii hazirelerinde yapılan alan araştırmasına dayanmaktadır. (Hazire Kaydı, Yerinde İnceleme, Gaziantep, 2025.)

Hafız Abdülaziz Hocaefendi Gaziantep'e yerleştikten bir süre sonra Şanlıurfa'ya gitmiş ardından tekrar kısa süre içerisinde geri dönmüştür. Urfa şeyhi Hüseyin Efendi vefat ettiğinde mevlidi okuması için Hafız Abdülaziz Hocaefendi davet edilmiştir. Vefat eden şeyhin adı Hüseyin annesinin adı ise Fatıma'dır. Kolsuz Hafız da ehl-i beyt sevgisi olduğundan okuduğu şu beyitte:

"Bu ayda ol şâh-ı Resulun Kurretul ayni

Hak sevgilisi Fatıma'nın nazlı Hüseyin'i" beytini okurken mevtanın annesinin aklına Kerbela Olayı gelmiştir. İntihar etmeye kalkışmış, bu olay üzerine Hafız Abdülaziz Hocaefendi'nin ünü daha da artmıştır.²⁰⁷

1925 yılında Dar'ul-Elhan Heyeti, Urfa'ya gelmiştir. Meşhur söyleyenleri toplamış onlara gazeller okutmuşlardır. Sıra Abdülaziz Hocaefendi'ye gelince o heyetin reisi olan Mehmet Rauf Yekta Bey mendilini gözlerine kapamış ve ağlamıştır.²⁰⁸

Gaziantep'te birçok talebenin yetişmesine katkı da bulunduğu rivayet edilse de maalesef çoğu kayıtlara geçmemiştir. Kayıtlara geçen talebesi Gaziantep'in hafızlarından Hafız Osman Arabacı'dır. Hafız Osman'ın yetişmesi için büyük emek sarfetmiştir. Sadece Fatiha Suresi'nin bile tâlimini vermesi iki ay sürmüştür. Aralarındaki muhabbet o kadar ilerlemiş ki Hafız Abdülaziz Hocaefendi felç geçirdiği zaman da Hafız Osman, hocasına bilfiil bakmıştır. Hafız Abdülaziz Hocaefendi talebesi Hafız Osman'dan bu bölgenin halkına hizmet etmesini başka yerlerden teklif gelse bile gitmemesini istemiştir. Bir diğer talebesi de bizzat öz oğlu olan Abdulhamit Belli'dir. Kendisi Gaziantep'in önemli kurrâlarından biridir. Mevlihlere Kanalcı Hafız Mehmet Hoca ile beraber gidermiş. Kendisi Kanalcı'nın sesini çok beğenirmiş. Bunu oğlu Abdülhamit Belli'nin anlattığı şu hatıradan anlıyoruz:²⁰⁹

Gaziantep'e yerleştiği günlerde, bir gün meşhur Hafız ve mevlidhan Kanalcı Hafız Mehmed ile bir araya gelirler... Rahmetli babam bu harikulade sesin sahibine hayran kalır. Sesi güzel yüzü güzel. Huyu güzel... Giyinişi güzel... Harika bir insan. O gece sabahı zor eder. Sabah ezanı ile birlikte Hafız Kanalcı merhumun kapısına dayanır. Kapıyı açan bizzat Hafız Kanalcı merhumdur... Babam şöyle der: Gel kardeşim gel. Sen Kanalcı mısın yoksa can alıcı mısın? Akşam bizi hayran bıraktın... O günden sonra birlikte mevlid okurlar. İki nadide ses iki nadire-i hilkat olan varlık...²¹⁰

²⁰⁷ Güzelbey, *Gaziantep Evliyalari*, 156.

²⁰⁸ Özuslu-Kocaoğlu, *Gaziantep'te Hafızlar ve İlim Adamları*, 345.

²⁰⁹ Sakioğlu, *Gaziantep'in Ünlü Simaları*, 447.

²¹⁰ Güzelbey, *Gaziantep Evliyalari*, 157.

Hafız Abdülaziz Hocaefendi, 18 Ağustos 1961 tarihinde vefat etmiştir.²¹¹ Şanlıurfa da doğmuş Gaziantep'te yaşamış ve Kahramanmaraş'a defnedilmiştir.²¹²

2.2.10. Hafız Mehmet Ali Kutsal (1902-1987)

Hafız Mehmet Ali Kutsal Hocaefendi, Hacı Ramazan Hocagiller diye bilinen ailedendir. 1902 yılında Gaziantep'te dünyaya gelmiştir. Babasının ismi Mahmut, annesinin ismi ise Münevver'dir. Kendisinin üç kardeşi vardır. Bunların isimleri; Hacı Mahmut, Ahmet ve Mustafa'dır. İzdivacından altı çocuğu dünyaya gelmiştir. Onların isimleri ise; Necdet, Behçet, Hüsamettin, Ahmet, Faruk ve Selma'dır.²¹³

Bülbülzâde Edip Efendi'nin Zülkadri'ye medresesinde eğitim görmüştür. Cabizade Hafız Abdullah Kocaoğlu Efendi'den de dersler almıştır. İlk görev yeri olan Hüseyin Paşa Camisi'nde dört yıl hizmet etmiştir. Ardından Şih Fetullah Cami'de de dört yıl görevini icra etmiştir. En sonunda otuz yıl da Alaüddevle Camisi'nde imamlık görevini getirmiş ve buradan da emekli olmuştur. Hafızlığa altmış yaşından sonra kendi kendine mum ışığında çalışıp hanımına dinleterek başlamıştır. Amcazadesi İhsan Kutsal hafızlığa başlaması hakkında şu bilgiyi vermiştir:

“Bir Ramazan ayında Mehmet Ali Kutsal Hocaefendi hatimle teravih kılınacağını cemaate duyurmuş. Hafız Rifat ile anlaşılmış. Fakat Hafız Rifat Hocaefendi gelememiş. Bunun üzerine Mehmet Ali Kutsal Hocaefendi her gün bir cüz ezberlemiş ve ezberlediği cüzleri hanımına okumuş.”²¹⁴ Böylece kendisi de Kur’ân’ı hıfz etmiş ve Alaüddevle Cami'nde yıllarca hatimle teravih namazı kıldırmıştır. Kur’ân’ı ağlar gibi okuyan, çok fazla konuşmayan, ciddi ve sert mizaçlı bir kişiymiş. Bu mizacını anlatan bir hatırasını Abdülhamit Kocaoğlu Hocaefendi şöyle anlatmıştır:²¹⁵ “Bir gün yatsı namazından sonra aşr okunurken okuyan kişi ‘fensurna alel kavmil kafirin, fensurna ala’l-kavmi’z-zâlimin, fensurna...” diye karıştırıp tekrar edince “Kes” diye bağırması; “Kur’ân’ın eksigi mi var. İlave yapıyorsun.” diye kızması okuyan ise bu tepki üzerine kısa süreli bir şaşkınlık geçirmiştir. Namazlarda müezzin bulunmazsa kimseye kamet ettirmez, kendi kamet getirirmiş. Kendisi sünnet üzere yürür asla sünnetten şaşmamış. Gördüğü her insana muhakkak Resûlullâh’ın (s.a.v.) bir sünnetini söylemiş. Kendisi sık sık “daha erken yaşta hafız olmalıymışım” diye

²¹¹ Özuslu-Kocaoğlu, *Gaziantep’li Hafızlar ve İlim Adamları*, 345.

²¹² Güzelbey, *Gaziantep Evliyaları*, 159.

²¹³ Özuslu-Kocaoğlu, *Gaziantep’li Hafızlar ve İlim Adamları*, 349.

²¹⁴ Özuslu-Kocaoğlu, *Gaziantep’li Hafızlar ve İlim Adamları*, 345.

²¹⁵ Özuslu-Kocaoğlu, *Gaziantep’li Hafızlar ve İlim Adamları*, 350.

de üzülmüş. Evlatlarına, torunlarına ve cemaatine sık sık israfa dair uyarı içeren ayetleri hatırlatmıştır.²¹⁶ Bir yerde öğüt vermesi gerekiyorsa genelde karşıdaki şahsın eksikliğine göre bir öğüt vermiştir.²¹⁷

Hafız Mehmet Ali Kutsal Hocaefendi, emekli olduktan sonra saçaklının üstünde Karayılan caddesi üzerindeki bir evde oturmuştur.²¹⁸ Bastonuyla kışın bile namazlara Saçaklı Camisi'ne gelir namazlarını cemaatle kılmaya dikkat edermiş. 5 Kasım 1987 tarihinde hakkın rahmetine kavuşmuştur. Mezarı Gaziantep Asri Mezarlığı'nda bulunmaktadır.²¹⁹

2.2.11. Hafız Mükerrerem Oypan (1909-1987)

Hafız Mükerrerem Oypan Hocaefendi 1909 yılında Şanlıurfa'nın Birecik ilçesinde dünyaya gelmiştir. Babasının adı Bilali Habeş, annesinin adı Münise Hanım'dır. Biri kız biri erkek olmak üzere iki kardeşi vardır. Erkek kardeşinin ismi Mustafa, kız kardeşinin ismi ise Saibe'dir. Hafız Mükerrerem Hocaefendi izdivacını Fatma Hanım ile gerçekleştirmiştir. Bu izdivacından bir erkek üç kız olmak üzere dört çocuğu dünyaya gelmiştir. Oğlunun ismi Vehbi'dir. Kızlarının ismi ise sırasıyla Saadet, Hatice ve Meliha'dır.²²⁰

Hafız Mükerrerem Oypan medrese eğitimini Şanlıurfa Birecik'te görmüştür. 17 yaşında Kur'an-ı Kerim'i hıfz etmiştir. Hıfzını tamamlar tamamlamaz hemen imam hatiplik görevine başlamıştır. İlk görev yeri olan Nizip Çarşı Camisi'nde iki yıl boyunca görev yapmıştır. Daha sonra 15 yıl Gaziantep'te şu anda Şahinbey ilçesinin Karataş Mahallesi'nde bulunan Karatarla Camisi'nde 15 yıl kesintisiz görev yapmıştır. Onun ardından Gaziantep Şahinbey ilçesindeki bulunan Boyacı Camisi'nde de 17 yıl boyunca görevini ifa etmiştir.²²¹ Emekli olduktan sonra da Balıklı Mescidi'nde iki yıl boyunca fahri imamlık yapmıştır.²²²

Nakşibendi tarikatına mensup olan Hafız Efendi Sivas'ta bulunan İsmail Hakkı Toprak Efendi'ye bağlanmıştır. Bağlanmaktan kasıt eğitim metodunu benimsemesi

²¹⁶ Özusu-Kocaoğlu, *Gaziantep'te Hafızlar ve İlim Adamları*, 351.

²¹⁷ Mehmet Ali Kutsal (şahsın yeğeni), kişisel görüşme, 9 Mart 2025, Gaziantep.

²¹⁸ Saçaklı Mahallesi, Gaziantep il merkezinde yer alan mahallelerden biridir. Günümüzde Şahinbey ilçesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Bkz. "Mahalleler", Gaziantep Valiliği Resmî Web Sitesi, <https://www.gaziantep.gov.tr/mahalleler> (Erişim: 22.06.2025).

²¹⁹ Bizzat ilgili yere gidilerek not alınmıştır.

²²⁰ Özusu-Kocaoğlu, *Gaziantep'te Hafızlar ve İlim Adamları*, 354.

²²¹ Özusu-Kocaoğlu, *Gaziantep'te Hafızlar ve İlim Adamları*, 354.

²²² Özusu-Kocaoğlu, *Gaziantep'te Hafızlar ve İlim Adamları*, 354.

onun yolundan gitmesidir. İsmail Hakkı Toprak Efendi'nin ölümünün ardından Darende'de Hulusi Efendi'ye bağlanmıştır. Gaziantep'te uzun yıllar boyunca Hulusi Efendi'nin yolunu devam ettirmiştir.²²³

Hafız Mükerrerem Hocaefendi kendi el yazısıyla birçok yazı ve notlar kaleme almıştır. Ancak vefatından sonra nedeni bilinmeyen bir sebepten ötürü bunlar imha edilmiştir. Kendisi dört defa hacca gitmiştir.²²⁴

Hemen hemen günün bütün vakitlerini Kur'ân-ı Kerim okuyarak geçirmiştir. Hatta bir hatırasına göre bir apartman dairesine taşınmışlar ve ikamet ettikleri dairenin altıncı katta bulunduğu ifade edilmektedir. Ekmek almaya veya market alışverişine gittiğinde;

“-Sen gitme üst kata in çık zor olur, biz gidelim, dediklerinde;

*-İnip çıkarken hatim okuyorum ve hatmimi tamamlıyorum. Merdivenleri fark etmiyorum bile”, demiştir.*²²⁵

Hafız Mükerrerem Hocaefendi, sakın mizacı, yumuşak huyluluğu ve mülayim karakteriyle tanınmıştır. Evde bulunduğu zamanlarda dahi genellikle odasında ilimle meşgul olduğu için, çoğu zaman evde olup olmadığı fark edilmezmiş. İlim öğretme arzusuna rağmen yeterli sayıda talebenin kendisine ulaşmaması, bu idealini tam anlamıyla gerçekleştirmesine engel olmuştur. Gönül kırmaktan son derece sakınan bir yapıya sahip; özellikle gençlerle kurduğu ilişkilerde onların sıkılmamasına dikkat ettiği söylenmektedir.

Düzenli olarak bir araya geldiği ihvan gruplarıyla gerçekleştirdiği toplantılar, hem ilmî hem de manevî içerikliydi. Bu toplantılarda Kur'ân-ı Kerîm tilâveti yapılır, memleketin güncel meseleleri dinî perspektiften ele alınarak değerlendirilirdi. Ardından birlikte Hadîs-i Şerîfler okunur, bu hadislerin ne ölçüde hayata geçirildiği hususunda bireysel muhasebe yapılırdı. Katılımcılar birbirlerine ölümü hatırlatır, zamanın akışı içerisinde gaflete düşmemek adına karşılıklı nasihatlerde bulunurlardı. Toplantılar zikir halkasıyla sonlandırılır, sohbet ortamıyla devam ettirilirdi. Mükerrerem Hocaefendi'nin hoşgörülü tavrı ve ince düşünceli yaklaşımı, çevresindeki insanlar üzerinde kalıcı bir etki bırakmıştır. Oğlu Vehbi Oypan bu durum ile alakalı şöyle bir hadiseyi anlatmıştır:

²²³ Özusu-Kocaoğlu, *Gaziantepi Hafızlar ve İlim Adamları*, 355.

²²⁴ Özusu-Kocaoğlu, *Gaziantepi Hafızlar ve İlim Adamları*, 354.

²²⁵ Bu bilgilere akrabası Buket Oypan Yılgin ile yapılan röportajda ulaşılmıştır.

*“Bir gün Hocaefendi’nin evinde ihvanlarıyla toplantı yapıyorlar. Ben de yeni evlenmişim. Beraber oturuyoruz. Yeni mobilyalar almıştım. Bir de dışarıdan gelirken süs eşyası olarak biblo almıştım. Onları da evde bulunan vitrinin içerisine koymuştum. Bu olay vuku bulduğunda ben o ortamda yoktum. Bu olayı bana babam vefat ettikten sonra orada bulunan ihvanlarından biri anlattı.”*²²⁶

Herkes oturmuş, tesbih çekilmiş, sohbet edip çay içiyorlarmış. İhvanlardan biri bibloyu göstererek *“Hocaefendi şunlar put değil mi?”* diye sormuş. Oda: *“Ev kendinin ama salondaki eşyalar benim eşyam. Hocaefendi başını önüne eğmiş, seslenmemiş. Adam durmuş durmuş tekrar Hocaefendi bunlar put değil mi? diye bir daha sormuş. Hocaefendi yine ses çıkarmamış. Adam üçüncü kez yine Hocaefendi bunlar put değil mi bunların burada ne işi var? diye sorunca Hocaefendi başını kaldırıp: Sus, sen kalbindeki putu kır.”* demiştir.²²⁷

Anlatılan bu hadiseden, Hocaefendi’nin söz konusu süs eşyalarının mahiyetinin farkında olduğu, ancak muhtemelen aile fertlerinden birinin kalbinin kırılmaması adına doğrudan müdahale etmediği anlaşılmaktadır. Yazılı bir eseri bulunmayan Mükerrer Hocaefendi, sözlü yönlendirmeleri ve örnek davranışlarıyla çevresine tesir etmiştir.²²⁸ 21 Aralık 1987 tarihinde vefat etmiştir. Nizip mezarlığına defnolunmuştur.

2.2.12. Kurrâ Hafız Kâmil Kıdeyş (1911-1984)

Hafız Kâmil Kıdeyş Hocaefendi 1911 yılında Kilis’te dünyaya gelmiştir. Kıdeyşoğulları ailesindendir. Babası İsmail Efendi, annesi Naime hanımdır. Aile olarak çok kuvvetli hafızaları ile ünlü oldukları söylenmektedir. 1831 yılında İbrahim Paşa’nın Kilis’i ele geçirmesi şehirde birçok olumsuz gelişmeye zemin hazırlamıştır. Askerleriyle Kilis’e getirdiği trahom hastalığı yüzünden birçok Kilislinin gözlerini kaybetmesine neden olmuştur. Hafız Kâmil doğuştan âmâ doğmamıştır beş yaşındayken Kilis’in işgali sırasında askerlerin bulaştırdığı trahom hastalığı onu da etkilemiştir.²²⁹ Bunun sonucunda gözlerini kaybetmiştir. Torunu İsmail Rıfkı’nın belirttiğine göre eşyaları karaltı halinde fark etmekteymiş. Bu durum onu yıldırmamış

²²⁶ Bu bilgi Mükerrer Oypan’ın oğlu Vehbi Oypan’dan alınmıştır.

²²⁷ Bu bilgi Mükerrer Oypan’ın oğlu Vehbi Oypan’dan alınmıştır.

²²⁸ Özuslu-Kocaoğlu, *Gaziantep’li Hafızlar ve İlim Adamları*, 354.

²²⁹ İsmail Rıfkı Kıdeyş, *Divan-ı Kâmil (Hafız Kâmil Kıdeyş Hocaefendi)* (İstanbul: Adım Kitap, 2011), 19.

aksine dışarıda göremediği aydınlığı iç dünyasına yansıtmış ve iç aydınlığını ziyadeleştirmiştir.²³⁰ Kendisi bu durumu bir beytinde şöyle dile getirmiştir:

“Bir sakat deyip horlama Kâmil’i
Gün gelir felç kaçır, yürük at sürçer”

Hafız Kâmil Kıdeyş Hocaefendi, ilk Kur’ân derslerini Ahmo Hoca’dan almıştır. Sadece onunla kalmayıp Hafız Ali Efendi’den, Çapar Hafız Mustafa Efendi’den ve Hafız Bekir hocalardan da ders almıştır. Sonra Kilis’in ünlü mutasavvıfı “Şeyh Efendi” olarak bilinen Baytazzâde Mehmet Vakıf Efendi’den Arapça ve Farsça dersleri almaya başlamıştır.²³¹ Kâmil Kıdeyş dünyasında önemli bir yer tutan Baytazzade Mehmet Vakıf Efendi’nin ölümü üzerine “Bâytazzade Mehmet Vakıf Efendi’nin Ölümüne Tarih” ve “Baytazzade Mehmet Vakıf Efendi’nin Ölümüne İkinci Tarih” isimli iki şiiri kaleme almıştır. Şiire meraklı olması hasebiyle sadece kulaktan dinleyerek aruz vezni öğrenmiştir.²³² Halep’te Şabaniye Medresesi’nde Kurrâ Hafız Muhammed Necib el-Hayyata el-Halebî’den (1905-1967) de kıraat dersleri almıştır. Şabaniye Medresesi Halep’te dini öğretim yapan üç medreseden birisidir. Kâmil Kıdeyş Hocaefendi’nin en önemli hocası Nakşibendi Tekkesi Şeyhi Mehmet Vakıf Efendi’dir. Nahiv ve Lügat ilimlerini de Kasapzade Sabit Hoca ve Kara Durmuş Efendilerden öğrenmiştir. Adı bilinen birçok âlimden ilim almıştır.²³³

Hafız Kâmil o zamanlarda Türkiye sınırlarının dışında olan Antakya’ya giderek Kur’ân tahsiline devam etmek istemiş ancak oradaki “Dârülkurrâ” kapanmış olduğundan Halep’e gitmiştir. Halep’te İslam âlimlerinden biri olan Şeyh Necip Efendi’nin derslerine başlamıştır. Şeyh Necib’in üstatlığını talebelerine şöyle anlatmıştır: “Üstadım Alleme-i Teftâzânî’nin muhibbi bir zat idi. Bize ders dışında bir ay onun faziletini anlattı ve sonunda gözleri yaşlı olarak kendisi gibi acizlerin onun yerini aldıklarını halbuki onun bir tüyü olamayacaklarını teessürle beyan etti.”²³⁴ Burada kelimadan “Cevher’i” fıkıhtan “Nur’ul-İzah”ı ve kıraatten “Aşere”yi tahsil etmiş ve icazetini almıştır. Bu zaman zarfında bulunduğu dönemin en ünlü medreseleri olan “Şabaniyye” ve “Haşimiyye” medreselerine devam etmiştir. Güçlü hafızası sınırsız ilim aşkı sayesinde Hafız Kâmil Kıdeyş Kilis’e döndükten sonra da ilmini bırakmamış az önce bahsi geçen hocalardan Mehmet Vakıf Efendi’den, Kasapzade

²³⁰ Bu bilgi Talebesi Hasan Tahsin Feyyizli’den alınmıştır.

²³¹ Kıdeys, *Divan-ı Kâmil*, 21.

²³² Bu bilgi talebesi Hasan Tahsin Feyyizli’den alınmıştır.

²³³ Özusu-Kocaoğlu, *Gaziantep’li Hafızlar ve İlim Adamları*, 361.

²³⁴ Nihat Ferah, “Üstad-ı Muhterem Hafız Kamil’in Hal Tercemesi”, *Hududeli Gazetesi*, 6.01.1984.

Sabit Hoca'dan ve Kara Durmuş Efendi'den dersler almaya devam etmiştir. Kurrâ Hafız Kâmil Kıdeyş'in üstatları ve silsilesi icazetinde Hz. Peygamber'e (s.a.v.) kadar yazılıdır. Üstat silsilesi: “Şeyh Necip el-A'la (Halepli), Şeyh Ahmed Medeni, Şeyh Ali ed-Dabba, Şeyh Muhammed el-Mütevelli'dir”.²³⁵

Hafız Kâmil Efendi, Suphe-i Sübyan ve tuhfe gibi lügatları ezberlemiştir. Ardından Antepli Hasan Efendi'nin “Cevahir” adlı 1300 beyitlik eserini ezberlemiştir.²³⁶ Kurrâ Hafız Kâmil Kıdeyş iyi bir Mehmet Akif hayranı olup, “Safahat”ın tamamını ezberlemiştir.²³⁷

Doç. Dr. Hasan Tahsin Feyizli “Kıraat-ı Aşere” isimli kitabında 1967-1972 yıllarında Gaziantep İmam-Hatip Lisesi'nde görevliyken 1968 yılında Kurrâ Hafız Kâmil Kıdeyş'ten Kıraat-i Aşere öğrendiğini, Şatibiyye, Dürre ve Zübtedü'l-İrfan okuduğunu nakletmiştir.²³⁸ Hasan Tahsin Feyizli Gaziantep'te 1 Haziran 1970 tarihinde Kırâat-i Aşere kursunun açıldığını ve Kâmil Hocaefendi'nin de buraya öğretici olarak katıldığını nakletmiştir. Kurrâ Hafız Kâmil Kıdeyş ve Hasan Tahsin Feyizli, kursa ilgi az olunca gelenlere burs niteliğinde para vermeyi bile teklif etmişlerdir.²³⁹

Hafız Kâmil Kıdeyş Hocaefendi 1941-1949 yılları arasında Kadı Camisi'nde isteyenlere ücretsiz Kur'ân dersleri vermiştir. Çünkü 1941-1949 yılları Türkiye için kıtlık yıllarıdır.²⁴⁰ Kâmil Kıdeyş bu yılları “1941-1949 Kıtılığı” başlıklı şiirinde anlatmıştır. Aynı süre zarfında Ramazan aylarında Ankara'ya giderek Kur'ân tilavet etmiştir. Hafız bu arada evlenmiş ve çocuklarıyla mütevazi bir hayat sürmüştür.²⁴¹ Hafız Kamil'in iki defa evlendiği şiirleri aracılığı ile bilinmektedir. “İlk Hanımın

²³⁵ Bu bilgi talebesi Hasan Tahsin Feyizli'den alınmıştır.

²³⁶ Kıdeyş, *Divan-ı Kâmil*, 21.

²³⁷ Mehmet Soğuk Ömeroğulları, *Hafız Kamil Kıdeyş'in Hayatı ve Şiir Dünyası* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 19.

²³⁸ Şatibiyye burada, Şâtibi'nin yedi kıraat imamının rivayetlerini manzum şekilde anlatan klasik kıraat metni *Hirzü'l-Emânî* adlı eserine işaret eder. Bk. Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 137. Dürre ise İbnü'l-Cezerî'nin, Şâtibiyye'ye ek olarak üç kıraat imamını daha içeren manzum eseridir. Bk. Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 137, 152. Zübtedü'l-İrfân, 1173/1760 tarihinde Abdülfettah el-Paluvî tarafından telif edilen *Zübdetul-İrfân* aşrus-sugrâ sisteminde yazılmıştır. Müellif, imam eş-Şâtibi'nin *Hirzü'l-Emânîsî* ile İbnü'l-Cezerî'nin *ed-Dürretü'l-Mudîesi*'ni esas alarak, tarîk detaylarına yer vermeden on kıraatin meselelerini kendine özel bir üslup ile anlatmıştır. Bk. Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 164.

²³⁹ Bu bilgi Hasan Tahsin Feyizli ile yapılan röportajda elde edilmiştir.

²⁴⁰ Bülent Duru, “1941: Kıtılık Yılında Millî Korunma Kanunu Uygulamaları”, *Açıklamalı Yönetim Zamandizini* (1940–1949), haz. Bülent Duru (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi KAYAUM, 2009), 159–224.

²⁴¹ Kıdeyş, *Divan-ı Kâmil*, 21.

Vefatına Gazel” başlıklı şiirinde kullandığı “ilk” kelimesi bunu destekler niteliktedir. Kendisi bu arada geçen yaşamını bir manzume olarak belirtmiş ve şöyle demiştir:²⁴²

*“Geçti gençlik, ömür esvabını kırka kırka
Saydım on, yirmi, otuz... derken ulaştım kırka
Elli belli demedim on beşini çaldı şebâp
Kaldı sırtımda hayat, kırk yamalı bir hırka”*

Hafız Kâmil Kıdeyş Hocaefendi, ilk resmi görevine 1949 yılında Şeyh Camisi’ne görevlendirilerek başlamıştır. Resmi görevinin yanı sıra kalan zamanlarında da Ulu Cami’de dersler vermiştir. 1961 yılında Alacacı Camisi’ne görevlendirilmiştir. Burada kendisine bir iftira atıldığı bilgisi yine şiirleri aracılığı ile bilinmektedir. 1963 yılında Kilis Kesik Minare Camisi’ne atanmıştır. 1968 yılında Gaziantep’e atanarak burada camilerde ders vermiştir. Gaziantep’e hizmeti bununla kalmamış bunun yanı sıra Gaziantep İmam Hatip Lisesi öğretmenlerine “Şâtibiyye” okutmuştur.²⁴³ Bu bilgi Hasan Tahsin Feyizli ile yapılan röportajda belirtilmiştir.²⁴⁴ 1975 yılına gelince 64 yaşına emekli olmuş ve Kilis’e dönmüştür. Radyoda yayınlanan “İngilizce Saati” programını dinleyerek İngilizce konuşacak kadar İngilizce öğrenmiştir. Kendisine bu ezberin ve ilmin hikmetini sorunca şöyle cevap vermiştir:

“Benim zihnim de kalbim de Kur’ân-ı Kerim ile hikmetlendi. Kalbimde de aklımda da Kur’ân-ı Kerim var Rabbim’in kelamının bulunduğu yer yani zihnim ve kalbim elbette ki güçlü olacak” demiştir.²⁴⁵

Kurrâ Hafız Kâmil Kıdeyş’in azimli bir insan olduğu ifade edilmektedir. Her zaman iyimser olmuş her anını ilim ile geçirmiştir. Ne kadar hasta olursa olsun asla kendini ilimden alıkoymamış her koşulda ilim öğretmeye ve öğrenmeye devam etmiştir. Hatta bazen hasta olduğu zamanlar ona dinlenmesi gerektiğini söyleyenlere *“Benim ruhum ilim öğretmekle huzur buluyor Allah’ın kelamı ile dinleniyorum çok şükür”* şeklinde cevap verirmiş.²⁴⁶ İlmi öğrenirken gösterdiği büyük sabrı öğretirken de göstermeye dikkat etmiştir. Öyle ki talebeleri vazgeçmeye kalkınca kendi hayatından örnekler vererek onların azmini diri tutmaya çalışmıştır. Kendisi Halep’teki hocası Şeyh Necip Efendi’nin medrese eğitimi metodunu benimsemiş mümkün olduğu kadar da bunu uygulamaya çalışmıştır. Kurrâ Hafız Kâmil Kıdeyş

²⁴² Kıdeyş, *Divan-ı Kâmil*, 64.

²⁴³ Soğukömeroğulları, *Hafız Kâmil Kıdeyş’in Hayatı*, 15.

²⁴⁴ Bu bilgi talebesi Hasan Tahsin Feyizli’den alınmıştır.

²⁴⁵ Bu bilgi Hasan Tahsin Feyizli ile yapılan röportajda elde edilmiştir.

²⁴⁶ Bu bilgi talebesi Hasan Tahsin Feyizli ile yapılan röportajda elde edilmiştir.

aynı zamanda iyi bir şairdir. Ancak görme engelli olmasından ötürü şiirleri öğrencileri tarafından derlenmiş ve “*Divan-ı Kâmil*” adıyla yayınlanmıştır. Hafız Kâmil Kıdeyş hakkında Divan-ı Kamil’de “*Gazel*”, “*Oğuldan*”, “*Tabutunun Ardından*” ve “*Abem*” adlı dört şiir mevcuttur. Ayrıca Nihat Ferah’ın “*Hafız Kâmil Efendinin Vefatına Tarih*” başlıklı bir şiiri Hududeli Gazetesi’nde yayınlanmıştır.²⁴⁷ Bunlardan ilki Nihat Başta’ya aittir. Şiirde Hafız Kamil’in Nihat Başta’yı fark etmesi ona manevi alemde güzellikler ihsan etmesine değinilmiştir. İkincisi oğlu Ahmet Nebih Kıdeyş, üçüncüsü ve dördüncüsü de kardeşi Mehmet Kıdeyş tarafından yazılmıştır. Hafızın ölümü üzerine duyulan üzüntü dile getirilmiştir. Dördüncü şiirde Hafız Kamil’in yolunu tayin ettiği, aleme ışık tuttuğu, her türlü yarayı sardığı, herkese örnek olduğu, sevmeyi öğrettiği, İslam yolunda koştuğundan bahsedilmektedir.²⁴⁸

Bu kitap sayesinde Kurrâ Kâmil Kıdeyş Türk Edebiyatındaki yerini de almıştır. Yaşadığı birçok olayı veya hatırayı şiirle dile getiren Kurrâ Kâmil dönemin sosyal ve siyasi olaylarını da kendi penceresinden yorumlamıştır. Daha önce Mehmet Akif hayranı olduğunu belirtmiştik ki şiirlerinde de Mehmet Akif çizgisinde gittiği görülmektedir. Divan edebiyatı geleneğinin etkileri hem dil hem vezin açısından net bir şekilde görülür. Şiirlerinde özellikle insanları ölümün varlığına karşı uyarmaya çalışmış onları sürekli ahiret için hazırlık yapmaya çalışmıştır.²⁴⁹ Kendisinin dahi bu kadar ilim bilmesine rağmen bir Fatiha’ya muhtaç kalacağını belirtmiştir. Bundan dolayı mezar taşı için şu kitabeyi yazmıştır:

“*On Kıraatle Kur’ân okurken dili*

Yolcudan bekliyor şimdi Fatiha

Gel de ibret al boş geçme Kamil’i

“*Küllü Men*” *ayeti büyük nasiha*”²⁵⁰

Kendisi eser yazmayı çok istediğini ancak zamanın şartları ve fiziksel engelini göz önünde bulundurunca bundan vazgeçtiğini dile getirmiştir. Yalnız her kıraat alanında çalışan kişinin bilmesi gereken manzumesi varsa o da muhakkak “*Manzum Tecvid-i Kur’ân*” manzumesidir. 1965 yılında yazdığı bu manzumesinde tek tek tecvid kurallarına manzume yazmıştır. Birkaç satırına örnek verilecek olursa:

²⁴⁷ Nihat Ferah, “Hâfız Kâmil Efendi’nin Vefatına Tarih”, Hududeli Gazetesi 6 Ocak 1984.

²⁴⁸ Kıdeyş, *Hafız Kamil Kıdeyş’in Hayatı*, 47.

²⁴⁹ Kıdeyş, *Hafız Kamil Kıdeyş’in Hayatı*, 23.

²⁵⁰ Kilis Asri Mezarlığı’nda bulunan Hafız Kamil Kıdeyş’e ait mezar taşı ziyareti, tarafımdan 2024 yılında gerçekleştirilmiştir.

*Nun da bahsi geçti hukmü müsterek
Mim-i sakın mimdeyse ğunne gerek
Ba da ihfa oldu izhar gayride*

Hakkını ver fû-debil hassa öde

*Cinsi sakın cinsine idğam olur
Üç meharicde sekiz harf tam olur*

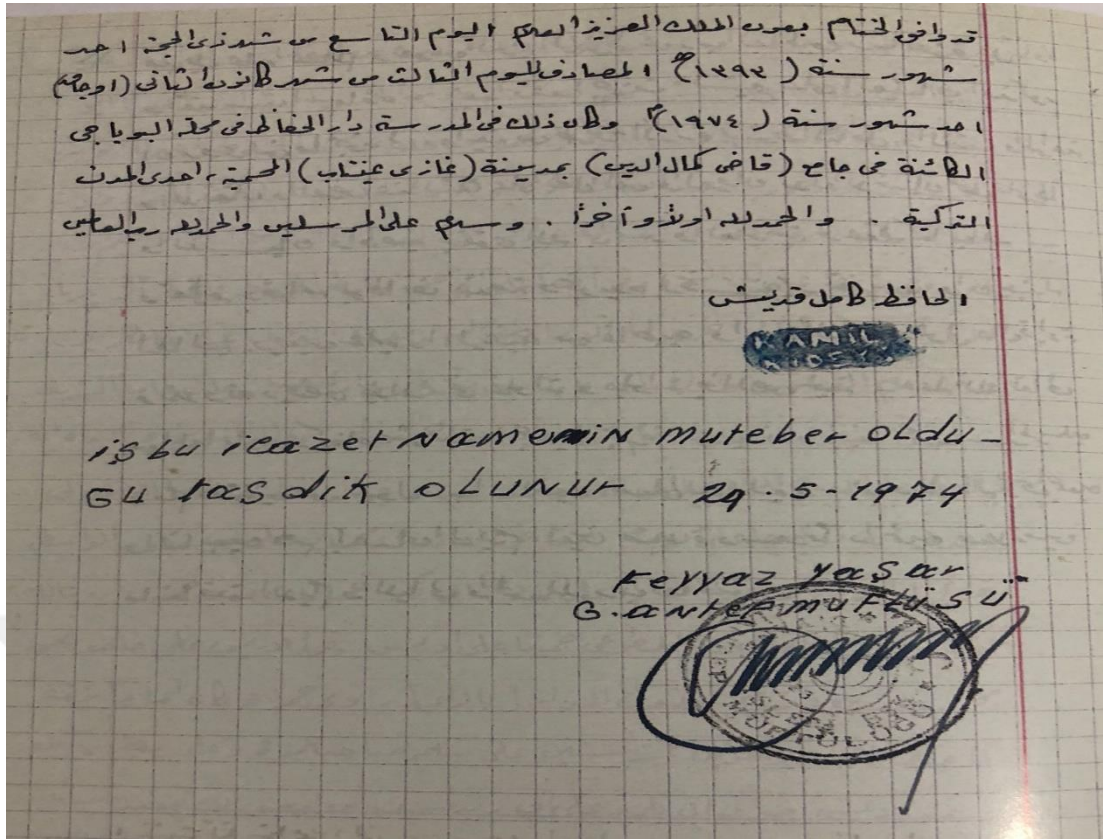
Sadece birkaç satırına yer verilen manzumesi oldukça uzundur.

Kurrâ Hafız Kâmil Kıdeyş'in ilmi o kadar iyiymiş ki "*İstanbul'un Reisü'l-Kurrâsı Abdurrahman Gürses Hocaefendi talebelerine eğer bana bir şey olursa Antep'te, adı Kâmil kendi Kâmil Efendi var. Ona danışın, ona sorun*" dediği rivayet edilmektedir.²⁵¹

Ömrünün kalan kısmında da öğrenciler yetiştirmeye devam etmiştir. Yüzlerce hafız, hoca ve ilim adamları yetiştirmiştir. Bunun en güzel örneklerinden biri Kıraat âlimlerinden Hasan Tahsin Feyizli ve Hafız Ali Evgi Hocaefendi'dir. Hafız Kâmil 1980 yılında felç geçirerek yürüyemez olmuştur. Buna rağmen talebelerini eve çağırır verebildiği kadar eğitim vermiştir. Kendisine bunun ilaç gibi geldiğini de dinlenmesi gerektiğini söyleyenlere ifade etmiştir. 4 Ocak 1984 tarihinde vefat etmiştir. Tabutu binlerce Kilisli tarafından mezarlığa kadar eller üstünde taşınmıştır. Hafız Kâmil Kıdeyş'in mezarı şu anda Kilis asri mezarlığında bulunmaktadır.²⁵²

²⁵¹ Özusu-Kocaoğlu, Gaziantepi Hafızlar ve İlim Adamları, 365.

²⁵² Kilis Asri Mezarlığı'nda bulunan Hafız Kamil Kıdeyş'e ait istirahatgahı 3 Nisan 2025 tarihinde tarafımda gerçekleştirilmiştir.

Şekil 22: Hafız Kâmil Kıdeş'in talebesi Hafız Ali Evgi'ye Verdiği Kıraat-ı Aşere İcâzetnamesinin Son Sayfasındaki İsmi ve Mührü²⁵³

2.2.13. Hafız Mustafa Başyıldız (1919-1995)

Hafız Mustafa Başyıldız Hocaefendi, 1919 yılında Gaziantep'in Oğuzeli ilçesinde dünyaya gelmiştir. Fakılar namıyla bilinen ailedendir. Babası o zamanların meşhur müderrisi aynı zamanda sayılı âlimlerinden olan Şeyh Mehmet Hoca'dır. Hafız Mustafa Başyıldız babasını henüz üç yaşındayken kaybetmiştir. Beş yaşına kadar annesi ile beraber, büyük kardeşi Abdullah Hoca'nın yanında kalmıştır. Annesi daha sonra öz amcası olan Molla Mustafa Hoca ile evlendirilmiştir.²⁵⁴

İlk derslerini hem amcası hem üvey babası olan Molla Mustafa Hoca'dan almıştır. 1927 yılına gelince gördüğü bir rüya üzerine kalbine gelen zuhur ile tasavvufa ilk adımını atmıştır. Bir yıl boyunca aralıksız bir şekilde 1928 yılına kadar hocasından eğitim almıştır. Hafız Mustafa Hoca okula da gitmiştir. Okula gittiği esnalarda okul sonrası Şeyh Muhammed Esad Efendi'den fıkıh dersleri almıştır. Yaşanılan ailevi problemler sonucunda amcasının yani üvey babasının anlayışsızlığı sebebi ile

²⁵³ Özusu-Kocaoğlu, *Gaziantep'te Hafızlar ve İlim Adamları*, 364.

²⁵⁴ Mehmet Çelikkanat ile yazar tarafından yapılan sözlü görüşme, 18 Ocak 2025, Gaziantep; ayrıca bkz. Özusu-Kocaoğlu, *Gaziantep'te Hafızlar ve İlim Adamları*, 389.

hocasından ayrılmak zorunda kalmıştır. Bu durum onu son derece üzmüştür. Okuluna Gaziantep'te merkezde teyzesinin yanında devam etmiştir. Hocası Şeyh Mehmet Esat Efendi onun buna çok üzüldüğünü fark edince bir ay sonra Hafız Mustafa'yı Hafız Tevfik Hocaefendi'nin yanına götürmüştür.²⁵⁵ Hafız Tevfik Hocaefendi'nin yanında kalarak okulu ve tasavvuf derslerini birlikte ilerletmiştir. Hafız Mustafa Efendi'nin ailevi olarak yaşadığı soruna üzülmekten kendini alıkoyamadığını gören hocası Şeyh Mehmet Esat Efendi amcası (üvey babası) ile görüşmüş tekrar köye dönmesini sağlamıştır. Ancak köyde bulunduğu sürede ailevi problemler sebebiyle kendisini ilme veremediğini gören Hafız Tevfik Hocaefendi Hafız Mustafa Efendi'yi Şam'a göndermiştir. Şam'da fıkıh ve Arapça eğitimine başlamıştır. Eğitimini hakkıyla sürdürmüş ve 1934 yılında Şam'dan dönmüştür. Şam'dan döndükten sonra Hafız Tevfik Hocaefendi'nin derslerine devam etmiştir. Başarıyla derslerini tamamlamıştır.²⁵⁶

Hafız Mustafa Hocaefendi 1935 yılından itibaren vaaz vermeye başlamıştır. Kendisi bir dönemde 1936 yılında kısa süreliğine de öğretmenlik yapmıştır. 1995 yılında vefat etmiştir.²⁵⁷

2.2.14. Hafız Hamdi Aksüvek (1922-1985)

Hafız Seyyid Hamdi Aksüvek Hocaefendi, 1922 senesinde Şam'da doğmuştur. Babasının ismi Yusuf, annesinin ismi ise Zekiye'dir. Hafız Hamdi Hocaefendi'nin Esad isminde öz bir kardeşi vardır. Hafız Hamdi Hocaefendi Asiye Hanım ile izdivacını gerçekleştirmiştir. Bu izdivaçtan yedi çocuğu dünyaya gelmiştir. İsimleri Fahriye ve Fatma olmak üzere iki kız evladı; Zahiriddin, Fetullah, Abdulkadir, Üveys ve Cafer olmak üzere beş erkek evladı vardır.²⁵⁸

İlkokulu ve ortaokulu Gaziantep ve İstanbul'da tamamlamıştır. İlim tahsili için doğduğu yere Şam'a gitmiştir. İlmini Şam'da bulunan Şeyh Müderris Tantavi'nin yanında tamamlamıştır. Öğrenme kabiliyeti yüksek bir talebe olduğundan dört lisana hâkim olmuştur. İngilizce, Fransızca, Arapça ve Farsça dillerini çok iyi bildiği rivayet edilmiştir. Asıl mesleği kilimcilik olan Hamdi Aksüvek 1950 yıllarında Alaüddevle Camisi'nde göreve başlamıştır. Bunun ardından Karagöz Camisi'ne geçmiş oradan da

²⁵⁵ Mustafa Özağaç, "Oğuzeli'nde Meskûn Mutasavvıf Bir Aile: Fakılar (Fakihler)", *Uluslararası Gaziantep Âlimleri ve Gaziantep'te Dini Hayat Sempozyumu Bildirileri*, Gaziantep 2016, 876.

²⁵⁶ Özağaç, "Oğuzeli'nde Meskûn Mutasavvıf Bir Aile: Fakılar (Fakihler)", 876.

²⁵⁷ Özusu-Kocaoğlu, *Gaziantep'te Hafızlar ve İlim Adamları*, 389.

²⁵⁸ Özusu-Kocaoğlu, *Gaziantep'te Hafızlar ve İlim Adamları*, 391.

Şeyh Fethullah Camisi'nde uzun süre görev yapmıştır. 1978 senesinde de emekli olmuştur. Hafızlık için özel ders almamış 50 yaşından sonra kendi kendine ezber yaparak çalışarak hafız olmuştur.²⁵⁹ Manevi yönünün baskın olması sebebiyle Seyyid Murteza Geylani Hazretlerine intisap etmiştir. Önce Kadiri tarikatı naibi daha sonra da halifesi olmuştur. Yüze yakın talebesi olmasına rağmen bir hafız yetiştirmek nasip olmuştur. Yetiştirdiği talebesi Hafız Osman Hakkoyamaz'dır. Ancak talebesi Hafız Osman Hakkoyamaz geçirdiği bir trafik kazası sonucu genç yaşta vefat etmiştir. Hafız Hamdi Aksüvek Hocaefendi üç defa hacca, iki defa da umreye gitmiştir.²⁶⁰

Mütevazı, sakin ve yumuşak huylu bir şahsiyet olan Aksüvek, yardımseverliğiyle tanınmakta ve ilim öğrenmeyi hayatının temel gayesi olarak benimsemekteydi. Ancak dönemin sosyal ve ekonomik şartları nedeniyle bu arzusunu dilediği ölçüde gerçekleştirememiştir. Her ne kadar yalnızca bir hafızın yetişmesine doğrudan vesile olabilmişse de, birçok talebe kendisinden ilmî anlamda istifade etmiştir. Dâvudî ve etkileyici ses tonu sayesinde dinleyenler üzerinde derin bir tesir bırakır, sesinin tok ve huzur verici yapısı dinleyicilerde manevî bir sükûnet meydana getirmiş. Ayrıca zaman zaman şiir kaleme almayı severmiş. Yazılmış bir şiiri şöyledir:

*“Nevm-i gaflette olanlar mürdemâreler gibi,
Kördür ânın gönlü gözü çeşm-i â'malar gibi.*

*Almadı onlar nasihat her muraddan bir neva,
Kalb-i mahtumbi tefekkür aynı meftalar gibi.”* (Kısaltılmıştır.)²⁶¹

Ramazan ayında sabah mukabelesini okuduktan sonra rahatsızlanmış, eve götürülmüştür. Aynı gün 31 Mayıs 1985 tarihinde vefat etmiştir.²⁶²

²⁵⁹ Özuslu-Kocaoğlu, *Gaziantepi Hafızlar ve İlim Adamları*, 393.

²⁶⁰ Özuslu-Kocaoğlu, *Gaziantepi Hafızlar ve İlim Adamları*, 393.

²⁶¹ Özuslu-Kocaoğlu, *Gaziantepi Hafızlar ve İlim Adamları*, 395.

²⁶² Özuslu-Kocaoğlu, *Gaziantepi Hafızlar ve İlim Adamları*, 395.

2.2.15. Hafız Osman Arabacı (1925-1992)

Hafız Osman Arabacı Hocaefendi, 1 Temmuz 1925 tarihinde Kahramanmaraş'ta doğmuştur. Ancak Gaziantep'e verdiği hizmetten dolayı Gaziantep'li olarak görmüştür. Onun ailesi Hacı Osmanlılar olarak bilinmektedir. Dedesi Gaziantep'in mizah ve hiciv şairlerinden Menşuri Halil'dir.²⁶³ Babasının adı Mehmet annesinin adı ise Ayyuş'tur.²⁶⁴ Hafız Osman'ın üç kardeşi vardır. Babası o daha küçükken vefat ettiği için yetim olarak büyümüştür. Hafız Osman vatani görevine gitmezden önce teyzesinin kızı Emine Hanım ile izdivacını gerçekleştirmiş ve dünya evine girmiştir. Bu izdivaçtan ikisi kız dördü erkek olmak üzere altı çocuğu dünyaya gelmiştir. Çocuklarının ismi sırasıyla; Halil, Refika, Afife, Abdullah, Fetullah ve Feyzullah'tır. Ahir zamanda evlat acısı ile de imtihan olmuştur. Çocuklarından Halil 17, Afife 31 ve Fethullah 13 yaşında vefat etmiştir.²⁶⁵

Hafız Osman Efendi askerliği Erzurum'da yapmıştır. Erzurum'da âlim zât ile tanışmış. Erzurum Ulu Camisi'nde Kur'ân'dan Meryem suresini okumaya başlamış, dolu olan cemaate karşı âlim ellerini iki şakağının arasına alıp gözyaşı dökerek dinlemiş ve “*Ey cemaati müslimin! Bu asker hafızın Hocasını Allah cehennem ateşinde yakmasın. Bu asker hafız Kur'ân-ı Hz. Cibril Muhammed'e (s.a.v) nasıl getirdi ise aynı o şekil okuyor*” demiştir.²⁶⁶

Hafız Osman Hocaefendi, 9 yaşında meşhur Hafız Abdülaziz Belli Hocaefendi'nin daha önce bahsedilen “*Kolsuz Hafız*” olarak bilinen kişinin yanında hıfzını tamamlamış ve temel eğitimini almıştır. Küçük yaşlarda Eyüpoğlu mahallesinde yaşamış ve ilkokulu orada bitirmiştir. Ortaokulu ve İmam Hatip Lisesi'ni de Gaziantep'te okumuştur. Mezun olduktan sonra Gaziantep'te İmam Hatip Lisesi'nde kısa bir dönem öğretmenlik yapmıştır. Bununla beraber Hoşgör Kur'ân Kursu'nun ilk dönemlerinde gece dersleri vererek bir müddet de kur'ân öğreticiliği yapmıştır.²⁶⁷

Bir zamanlar Gaziantep'te hafız sayısı oldukça azalmıştır. Çünkü malum savaş dönemi eğitim öğretim durmuş bir de üstüne medreseler ve tekkeler kapatılınca talebe yetiştirmek mümkün olmamıştır. Birçok âlimin de savaşımlara harplere gittiği de

²⁶³ Yakar, *Gaziantep'e Adanmış Bir Ömür*, 140.

²⁶⁴ Murat Akkuş, “Gaziantep'in Kur'ân Hadimlerinden Önemli Bir Şahsiyet: Hafız Osman Arabacı”, *Yakın Dönem Şark Âlimleri I*, ed. Adnan Akalın ve Eyüp Tuncer (Ankara: Fecr Yayınevi, 2023), 31.

²⁶⁵ Özusu-Kocaoğlu, *Gaziantep'li Hafızlar ve İlim Adamları*, 405.

²⁶⁶ Özusu-Kocaoğlu, *Gaziantep'li Hafızlar ve İlim Adamları*, 404.

²⁶⁷ Özusu-Kocaoğlu, *Gaziantep'li Hafızlar ve İlim Adamları*, 408.

kayıtlarda geçmiştir. Bundan dolayı Ramazan aylarında bile mukabele okuyacak hafız bulunamaz hale gelmiştir. Bunun üzerine şehir dışından hafızlar getirilmiştir. Bu hafızlara örnek vermek gerekirse Adıyaman'dan Hafız Gani, Antakya'dan Hafız Bayram ve Hafız Durmuş başta olmak üzere Urfa'dan, Siirt'ten birçok hafızlar getirilmiştir. Bu eksikliği fark eden Hafız Osman Efendi, Çınarlı Camisi'nde imamlık yaparken 1950 yılında Ahmet Çelebi Kur'an Kursu'nda hafız yetiştirmeye başlamıştır. Bu sayede Gaziantep'te birçok hafızların yetişmesine vesile olmuştur.²⁶⁸ Kendisinin ayrıca iyi bir mevlithan olduğu ifade edilmektedir. İmam hatip lisesinde ve hali hazırda Gaziantep'te bulunan Hoşgör Kur'an Kursu'nda da bir müddet Kur'an dersleri vermiştir. Hafız Osman Efendi, Eyuboğlu Camisi'nde, Çınarlı Camisi'nde ve Tahtani Camisi'nde de görev yapmıştır. Tahtani Camisi'nde 25 sene boyunca vazifesini ifa ettikten sonra bu camiden 27 Temmuz 1989 tarihinde emekli olmuştur. O zamanın Diyanet İşleri Başkanı Mustafa Sait Yazıcıoğlu'ndan emekleri için teşekkür belgesi almıştır.²⁶⁹

Hafız Osman Efendi, talebelerini çok iyi yetiştirmiştir. Onların üzerinde durur tam hakkıyla yapmaları için çabalamış. Kendisi bu konuda ne kadar hassas ise onların da öyle yetişmesi için emek vermiş. Bundan mütevellid kıraat okurken bir Fatiha Suresi'nde durup bir ay boyunca geçirmedığı talebeleri olurmuş. Harflerin mahreçlerinden çıkarılmasına dikkat edermiş. Her harfin telaffuz hakkının verilmesini istermiş. Bunun ana sebebi Kur'an tilaveti için ana şartın tecvid kurallarına dikkat edilmesi gerektiğidir.

Hafız Osman Efendi aynı anda 10-12 talebeyi birden dinlermiş. Hiçbirini karıştırmazmış. Hatta o halkaya katılan talebeler herkesin okuduğu yerde “*nasılsa hocamız fark etmez*” deyip okudukları yerden atlamaya kalktıkları anda o kadar kişinin sesinin arasında onu fark eder herkesi durdururmuş. Sonra atlayan kişiye hele şu ayetten bir daha al deyip uyarır, hiçbir kelimeyi ve harfi kaçırmazmış.²⁷⁰ Bu yönüyle Kur'an dinleme melekesini kazandığına bir işarettir. Kendisi hızlı ve çabuk okunur da manası bozulur tedirginliğinden dolayı ilmüne rağmen teravihlerde hatimli teravih kıldırılmayı tasvip etmezmiş.²⁷¹

²⁶⁸ Akkuş, “Gaziantep'in Kur'an Hadimlerinden Önemli Bir Şahsiyet: Hafız Osman Arabacı”, 40.

²⁶⁹ Akkuş, “Gaziantep'in Kur'an Hadimlerinden Önemli Bir Şahsiyet: Hafız Osman Arabacı”, 36.

²⁷⁰ Özuslu-Kocaoğlu, *Gaziantep'te Hafızlar ve İlim Adamları*, 409.

²⁷¹ Akkuş, “Gaziantep'in Kur'an Hadimlerinden Önemli Bir Şahsiyet: Hafız Osman Arabacı”, 36.

Gaziantep’te birçok kişinin, her sınıftan insanın en azından besmeleyi ve Fatiha’yı doğru okumasını sağlamıştır.²⁷² Hafız Osman görev yaptığı süre zarfında hastalanıncaya kadar camide her sabah namazı sonrası muhakkak mukabele yapmıştır. Gaziantep’te çok talebe yetişmesine vesile olmuştur. Hatta sadece Kur’ân dersi vermez bunun yanı sıra Osmanlıca ilmihal okutur bu sayede Osmanlıcılarının da gelişmesini sağlamış. Asla öğrenci sayısına bakmamış. Onun için bir kişi de bin kişi de aynıymış. Gaziantep’e belli görevlere gelen kırkı aşkın hafız yetiştirmiş. Yetiştirdiği talebeler arasında en meşhur olan talebeleri şunlardır: Hafız Hüseyin Emre, Alaybeyi Camisi’nin eski imamı Hafız Mustafa Tancan, Hafız Nafi Hoca, Eski Gaziantep Müftü Yardımcısı Hayri Karaoğlu, Şehitkamil ilçesinin eski Belediye Başkanı Mehmet Bozgeyik, Yeşil Hafız, İmam Hatip Lisesi Müdür Yardımcıları, Kitapçı Sait Gökbulut, Âma Ali, Hafız Mehmet Şerafeddinoğlu, İsmail Bey, Mahmut Niziplioğlu ve daha nice nice âlimlerin yetişmesine vesile olmuştur. Sadece erkeklere değil, kız çocuklarına ve ileri yaştaki kişilere de Kur’ân ve dini ilimler alanında dersler verdiği, ayrıca onları evinde düzenlediği yemekli sohbet meclislerine davet ettiği bilinmektedir.” [Bu bilgi, ilgili şahsın öğrencileriyle birlikte çekilmiş bir fotoğrafın altında yer alan açıklamadan alınmıştır.

Şekil 23:Talebeleri ile Hafız Osman Arabacı 11.07.1959²⁷³

Hafız Osman Efendi’nin Gaziantep’te başlattığı hafız yetiştirme usulü halen talebeleri tarafından devam ettirilmektedir. Talebe yetiştirme usulü talebelerinin talebeleri tarafından şöyle nakledilmektedir:

²⁷² Özuslu-Kocaoğlu, *Gaziantepli Hafızlar ve İlim Adamları*, 409.

²⁷³ Özuslu-Kocaoğlu, *Gaziantepli Hafızlar ve İlim Adamları*, 407.

Hafız Osman, Kur’ân eğitimi verirken öğrenciyi temel eğitimden başlatırmış. Daha önce başka yerlerden temel eğitimi alanlara bile temel eğitim verirmiş. Buradaki amacı öğrencilerini tek elden yetiştirip kendi almış olduğu eğitimi talebeye vermek istemesiymiş. Daha önce de belirttiğimiz üzere eğitim konusunda çok hassas davranırmış. O, ailesinden biri olsa bile Kur’ân eğitiminden asla taviz vermezmiş. Oğlu Feyzullah’ın Fâtiha suresinin âlimini tam anlamıyla üç ayda verdiği” söylenmektedir. Hafız Osman Arabacı, bir talebeyi dinlerken talebenin becerisine göre satır satır, yarım sayfa ya da bir sayfa okutup dinler çok fazla sayfa okutmazmış. Okuyanların kıraatine dikkat eder, çalışmamış olan öğrencileri geçirmezmiş.²⁷⁴

Hafız Osman çarşamba ve cuma günleri ilmi hal dersleri verirmiş. İlmihal dersleri için de Mehmet Zihni Efendi’nin *Nimeti İslam* eserini takip edermiş. Cuma günleri ilmi halin yanında ayrıca da karatahtada Osmanlıca dersleri verirmiş. Haftanın diğer günleri de Kur’ân okuturmuş. Hafta içi okul vakti sabah 8 ve 9 arası gibi Kur’ân dersine başlar öğle namazı vakti gelinceye kadar devam edermiş. Öğle ve ikindi namazı geçtikten sonra yine Kur’ân derslerine devam edermiş. Cumartesi günü okullarında tatil olmasından dolayı herkesin toplanacağını bildiğinden öğle namazına kadar akaid dersleri verirmiş. Talebelerine Hz. Muhammed’in (s.a.v.) sünnetini saydırırmış.²⁷⁵

Hafız Osman’ın hocası Abdülaziz Belli (Kolsuz Hafız) talebesinden Gaziantep’ten gitmemesini ve bu bölgenin insana hizmet etmesini başka yerlerden teklif gelse bile gitmemesini istemiştir. Orada Kur’ân hizmetinde bulunmasını vasiyet etmiştir. Hafız Osman bu vasiyete uyarak kendisine gelen birçok teklifi reddetmiştir. Bunun en bariz örneği Kuveytli olup Gaziantep’te yaşayan bir tüccar, Kuveyt’ten bir teklif geldiğini, oradaki Kur’ân hizmetine karşılık kendisine bir villa ve araba teklif edildiği haberini iletmiştir. Ama o bu teklifi düşünmeden reddetmiştir. Yine aynı şekilde Mısır Ezher Üniversitesi’nden Hafız Osman’a görev yapması için teklif gelmiştir. Yalnız o, bu teklifi de naif bir şekilde reddetmiştir. Hatta bunlarla sınırlı kalmayıp bir gün Mescid-i Nebevi’de bir vakit namaz kılarken arkasında insanlar cemaat olmuşlardır. Bunun üzerine bir kişi “*Size burada görev verelim ve Kur’ân hizmetinde bulunun*” demiştir.²⁷⁶ Diğerleri gibi bu teklifi de reddederek hocasına

²⁷⁴ Akkuş, “Gaziantep’in Kur’ân Hadimlerinden Önemli Bir Şahsiyet: Hafız Osman Arabacı”, 34.

²⁷⁵ Akkuş, “Gaziantep’in Kur’ân Hadimlerinden Önemli Bir Şahsiyet: Hafız Osman Arabacı”, 34.

²⁷⁶ Akkuş, “Gaziantep’in Kur’ân Hadimlerinden Önemli Bir Şahsiyet: Hafız Osman Arabacı”, 35.

verdiği ahde vefaya ne kadar sadık olduğunu göstermiştir. Asla dünya malına gönül indirmemiştir. Bunu en iyi şu hatırası ile anlatmak mümkündür:

Hafız Osman'ın emekliliğine yakın bir zamanda Tahtani Camii'nde görev yapmakta iken öğrencilere Kur'an eğitimi veriyor olduğu sırada Gaziantep'te iş adamlarından birisi, Sarıgüllük civarında bir Kur'an Kursu yaptırmak istemiştir. Sorumluluğunu ve kontrolünü Hafız Osman'a vermek niyetiyle onu davet etmiştir. Tahtani Camindeki öğrencilerin Kur'an Kursunun yapılacağı yere gelemeyeceklerini söyleyerek iş adamının teklifini geri çevirmiştir. Bu işi para için yapmayacağını da ayrıca dile getirmiştir. Bunun üzerine en azından Kur'an Kursuna kendisinin ismini vermeyi teklifi ettiklerinde ise 'Benim olmadığım yerde isminin olmasının anlamı yoktur' diyerek o teklifi de geri çevirmiştir.²⁷⁷

Kendisi ilmini siyasetten de oldukça uzak tutmuştur. Hafız Osman'a bürokratlardan milletvekili olması için teklif gelmiş ve o bunu da kabul etmemiştir. Bu tür resmi görüşmelere Hayri Karaoğlu'nu gönderir ve onun katılmasını istemiş. Bazı tarikat ileri gelenlerinin "Gel bizimle ol, bizim şeyhimiz ol" gibi tekliflerine karşı çıkmış ve onlara "Kur'an ve sünnet bize yeter" demiştir. Kişilik yapısı itibari ile yumuşak yüzlü olmasına rağmen bu denli hassas konularda asla taviz vermemesi attığı adımların ne kadar sağlam olduğunu kanıtlar niteliktedir.²⁷⁸

Hafız Osman Arabacı, Çınarlı ve Eyüpoğlu camilerinde görev yaparken öğrenci okuttuğu için Kur'an eğitiminin verilmesi engellenmeye çalışılmıştır. Kararlı ve azimli duruşu sayesinde o asla Kur'an eğitiminden taviz vermemiştir. Talebelerine en az bir hafız yetiştirmelerini de vasiyet etmiştir. Eğer bir hafız yetiştiremezlerse en azından ailelerinden bir hafız çıkarmalarını istemiştir. Kendisi de oğlu Feyzullah'ın din görevlisi olmasını istemiş. Suudi Arabistanlı bir iş adamı Feyzullah'ı kraliyet sarayında yetiştirmek için götürmek istemiş buna müsaade etmemiştir.²⁷⁹

Din görevlisi olduğu için cenaze ve defin işlemleri ile de uğraşmış. Cenazeyi defneder orada bulunanlara nasihat edermiş. Hatta cenaze yakınlarına bir deve kesilip eti dağıtılcaya kadar geçecek süre zarfında kabri terk etmemelerini söylemiş. Buradan da sünnete ne derece önem verdiği görülmektedir. Sesinin güzel olması sebebiyle ezan okurmuş. Uzaktan sesi duyanlar bunun Hafız Osman olduğunu anırlarmış. Temiz kalbi ve derin ilmi her yerde nam saldıgından yurtdışında yaşayan insanlar hastaları için duasını talep ederlermiş. Kendisi ilim öğretirken ne derece ciddi

²⁷⁷ Akkuş, "Gaziantep'in Kur'an Hadimlerinden Önemli Bir Şahsiyet: Hafız Osman Arabacı", 36.

²⁷⁸ Akkuş, "Gaziantep'in Kur'an Hadimlerinden Önemli Bir Şahsiyet: Hafız Osman Arabacı", 34.

²⁷⁹ Akkuş, "Gaziantep'in Kur'an Hadimlerinden Önemli Bir Şahsiyet: Hafız Osman Arabacı", 34.

ve sert olsa da talebelerine bir baba merhameti ile yaklaşmış. Onları sadece ilimle kuşatmaz sosyal yönlerinin de gelişmesi için pikniğe götürür etkinlikler yaptırılmış.²⁸⁰

Hafız Osman Efendi'nin kendi el yazısıyla yazdığı basılmamış boşanma/nikah ve miras hukuku üzerine soru-cevap şeklinde Osmanlıca büyük bir el yazma eseri vardır. Bahsi geçen eseri yazımı çok zaman almıştır. Bundan olsa gerek ki Hafız Osman hasta döneminde bile yazmaya devam etmiştir. Bu eseri Hafız İbrahim Halil Kocaoğlu, hocanın oğlu Feyzullah'tan almış ve yayına kazandırmayı hedeflemektedir.²⁸¹ Sesi ve kıraati çok güzel olduğundan her mevlide davet edilmiştir. Çünkü kendisi sadece mevlit okuyup bitirmez dostlar meclisi gibi sohbetler vermiştir. Mecliste bulunanlar ondan özellikle de Amenarrasülü, Şems, Leyl ve Duha surelerini okumasını istemiş. Kendisinden sonra da bunun devam etmesi için mevlit okumalarına giderken eğer müsaitlerse Mustafa Tancan'ı ve Hafız Hüseyin Emre'yi de yanında götürürmüş. Bazı mevlitlerinden ses kaydı Feyzullah Arabacı da bulunmaktadır.²⁸²

Şekil 24: Hafız Osman Arabacı²⁸³

Hafız Osman Arabacı, Sait Gökbulut, Mustafa Tancan bir mevlid programındayken Hafız Osman Arabacı iki defa felç geçirmiştir. İlk felci atlatmış;

²⁸⁰ Bu bilgi fotoğraflardan elde edilmiştir.

²⁸¹ Akkuş, “Gaziantep’in Kur’ân Hadimlerinden Önemli Bir Şahsiyet: Hafız Osman Arabacı”, 39.

²⁸² Akkuş, “Gaziantep’in Kur’ân Hadimlerinden Önemli Bir Şahsiyet: Hafız Osman Arabacı”, 37.

²⁸³ Özuslu-Kocaoğlu, *Gaziantep’li Hafızlar ve İlim Adamları*, 408.

ancak kol kısmında o felcin etkileri baki kalmış. Yaşadığı kötü olaylar; üç çocuğunun vefat etmesi, yakın çevresi tarafından aldatılması gibi olaylar sıkıntısını artırmıştır. Bunun yanı sıra bazı kaynaklara göre askerdeyken bir hastalık geçirdiği ve bu hastalığının da etkisi ile sıkıntısının arttığı bilinmektedir. Geçirdiği ikinci felç ağır bir şekilde etkilemiş ve yatalak hale gelmiştir. Hastalığı döneminde konuşma yetisini de kaybetmiştir. Buna rağmen yanına gelen talebeleri kasıtlı bir şekilde yanlış okuduğu zaman düzeltmiş ve doğrusunu okumuştur. Bazen talebeleri Kur’ân okurken bilerek durur ve “*hocam siz devam eder misiniz*” dediklerinde devam edermiş, hafızasından hiçbir şey kaybetmemiştir. Hasta olduğu vakit İstanbul’da kızı Refika’nın yanında kalmıştır. 31 Ekim 1992 tarihinde 65 yaşında ebedi istirahatate çekilmiştir. Cenazesi İstanbul’dan Gaziantep’e imkansızlıklar sebebiyle otobüs ile getirilmiştir. Gaziantep’te birçok camide selası verilmiştir. Cenaze töreni büyük hizmetlerinin dokunduğu ve görev yaptığı Tahtani Camisi’nde gerçekleşmiştir. Cenaze namazını dönemin il müftüsü kıldırmıştır. Büyük bir kalabalık ile cenazesi defnedilmiştir. Mezarı Gaziantep Asri Mezarlığı’ndadır. Gaziantep’te dostları ve talebelerinin girişimiyle yaptırılan bir camiye adı verilmiştir.²⁸⁴ Caminin girişinde şu beyit yazmaktadır:

*“Hizmet etti altmış yıl Kur’ân’a
Minnet borcumuz var Hafız Osman’a”*

²⁸⁴ Hafız Osman Arabacı Camii, Gaziantep/Şehitkamil,” Google Haritalar, erişim 23 Haziran 2025, <https://maps.app.goo.gl/DHfcUkSHrsLFVXtj9>.

Şekil 24: Hafız Osman'ın isminin verildiği Osman Arabacı Cami

2.2.16. Kurrâ Hafız Adil Özberk (1934-1999)

Adil Özberk Hocaefendi 1934 yılında Gaziantep'in Şehreküstü semtinde dünyaya gelmiştir. Adil Hocaefendi kendisini yakından tanımayanlar tarafından sert mizaçlı, ciddi bir görünüme sahip olsa da tanıdıktan sonra insanlar onun ne kadar merhametli ne kadar şefkatli olduğuna şahit olmaktadır. Birisinin sorunu varsa yakinen ilgilenir kendi sorunu olsa bile sonraya ertelermiş. Yanında birinin Kur'ân fısıldadığını bile duysa ne işi varsa bırakır pür dikkat onu dinler eksiği varsa hemen düzeltirmiş. Memleket meselelerini yakından takip eder kendisini bu durumlardan soyutlamayıp çözümler üretirmiş. Sadece gündüzleri değil geceleri de ders verirmiş. Öğrencilerine sert davranmaz aynı hatayı (mahreç hatası, ilim hatası vb.) defalarca da yapsalar defalarca düzeltir asla gıcunmazmış. İlmini sadece dille öğretmez bizzat yaşayarak talebelerine örnek olurmuş. Bir yerde bir yanlış varsa karşıdaki kim olursa olsun doğrudan şaşmaz doğruyu cesur bir şekilde haykırırmış. Dışardan sert durmasına rağmen talebeleri ile şakalaşmış. Nüktedan bir kişiliğe sahipmiş. Fetvalarının tutarlılığı, tevazusu, cömertliği ve ileri görüşlülüğü ön plana çıkmaktaymış.²⁸⁵

Dedesi ve babası Ali Efendi kendisinin iyi bir dini eğitim almasını sağlamıştır. İlkokulu bitirmesinin ardından ilim öğrenmek için 1947 yılında Halep'e gitmiştir.

²⁸⁵ İsmail Yılmaz, *Küçük Buhara'nın Son Dönem Âlimlerinden Adil Özberk Hoca (1924-1999)*, 927-928.

Halep'te hafızlık yapmış ve 4 yıl boyunca eğitim görmüştür. Hocalarının kendisinde gördüğü ilim kabiliyetine bakarak Kahire'ye gitmesini istemişlerdir. Bunun üzerine 1951 yılında ilim merkezi olan Kahire'ye gitmiştir. 1965 yılına kadar burada kalarak Kahire'de bulunan el-Ezher'e bağlı ortaokulu, lise ve lisans eğitimini tamamlamıştır.²⁸⁶ Bunun akabinde İslami ve Beşerî Hukuk Fakültesi'nde "*İslam Hukukunda Boşanma*" konulu teziyle yüksek lisanstan mezun olmuştur. Devrin büyük âlimlerinden; fıkıh, tefsir, hadis, kelam ve kıraat dersleri almıştır. 1965 yılına gelince Türkiye'ye dönmüştür. Ancak o zaman zarfında Türkiye'de yaşanan "28 Şubat" benzeri siyasi olaylardan ötürü Türkiye'de diplomasının denkliği kabul edilmemiştir. Bundan dolayı Hafız Adil Hoca, Türkiye ile o dönemde kültür anlaşması bulunan Bağdat'a gitmiştir. Bir yıl boyunca Bağdat Üniversitesi'nde denklik eğitimini tamamlayarak 1966 yılına gelince Türkiye'ye geri dönmüştür. Bu dönüş on dokuz yıl sonra gerçekleşmiştir. Askerlik görevine İstanbul'da bulunan Tuzla Yedek Subay Okulu'nda başlamıştır. Kırklareli-Çorlu-Babaeski'de teğmen olarak görevini tamamlamıştır.

Gaziantep'e döndükten sonra Fransa İlahiyat Akademisi'ne âlim olan Muhammed Hamidullah ile beraber ders vermek üzere davet edilmiştir. Yalnız kendisi Gaziantep eşrafiyla yaptığı bir toplantıda davasını ve Gaziantep'e yapmak istediği hizmetleri sunmuştur. Bunun ardından "*Bu davamda ölünceye kadar benimle beraber misiniz?*" diye sorup onay alınca "*Allah bana isminin başındaki unvanları sormayacak memleketime hizmetimi soracak.*" diyerek Fransa'dan gelen cazip teklifi geri çevirmiştir.²⁸⁷

Yaşadığı dönem âlimlerin azlığından dolayı bi'datların yoğunlaştığı yeri geldiği zaman örfün bile insanlar tarafından dinin önüne geçtiği maneviyattan yoksun bir dönem olduğu ifade edilmektedir. Bunu fark edince hemen irşadını artırır, ayet ve hadislerle insanlara açıklama yaparak vaaz ve hutbe vermeye başlar. Kendine ilk olarak bid'atlarla mücadeleyle görev edinmiştir. Memleketin zorlu şartlarına aldırmadan otuz yılı aşkın süre zarfında fahri olarak birçok camide vaaz ve hutbelerine devam eder. Kendisinin bu cesareti halkın gözünden kaçmaz ve ilminin yanında cesareti ile hakkı haykırması, dünyevi hiçbir menfaate aldanmayıp ilmini yayması, halkın anlayacağı şekilde anlatması ve anlattığı şeyleri bizzat yaşayarak insanlara

²⁸⁶ Yılmaz, *Küçük Buhara'nın Son Dönem Âlimlerinden Adil Özberk Hoca (1924-1999)*, 927.

²⁸⁷ Yılmaz, *Küçük Buhara'nın Son Dönem Âlimlerinden Adil Özberk Hoca (1924-1999)*, 927.

örnek olması ona halk tarafından olan ilgiyi artırmıştır.²⁸⁸ Bundan dolayı hangi camide vaazı varsa insanlar akın akın oraya giderlermiş. Fahri olarak Gaziantep'in "Aleybey Camisi, Hacı Nasir Camisi, İhsan Bey Camisi, Nuri Paşa Camisi, Şeyh Fethullah Camisi, Hüseyin Paşa Camisi, Boyacı Camisi, Mehmet Akif Camisi, Kurtuluş Camisi, Karşıyaka Merkez Camisi ve Boztepe Camileri"nde başta olmak üzere henüz yapımı tamamlanmayan camilerde dahil olmak üzere vaaz vermiştir. Hatta yapımı tamamlanmayan maddi sıkıntılar ve siyasi sebepler yüzünden yapımı aksamaya uğrayan bu camilerde yaptığı vaazlar sayesinde halk orayı görmüş ve yapımının tamamlanmasına yardım etmiştir.²⁸⁹

Kurtuluş Camisi, kilise ve hapishane olarak kullanılırken Hafız Adil Hocaefendi'nin gayreti ve azmi ile camiye çevrilip bu ismi almıştır. Nuri Mehmet Paşa Camisi'nin müzeden yeniden camiye çevrilmesi için uğraşmış ve bunu başarmıştır. Adil Hocaefendi'nin bunu böyle yapmasının yegâne sebebi ilim tahsilinden döndüğü yıllarda Gaziantep'te Kur'an okumasını dahi bilmeyen, camilerin genelde boş olması, İslami ilimlerde yetişmiş din adamlarının az olması, var olan ilim irfan yuvalarının asıl görevini yapmaktan uzak olması, siyasi olayların had safhada olmasıdır. Yani bu sebeplerden ötürü bulduğu her mekânı ilim yuvasına çevirmeye çalışmıştır.²⁹⁰

Bizzat öncülük ederek açtığı sayısız Kur'an kursları da mevcuttur. Halka açık, gece Kur'an kursları Hoşgör Yatılı Kur'an Kursu, şu anda da hizmetine devam etmekte olan Hoşgör Fatih Kur'an Külliyesi ve Kız Kur'an Kursları bunlara örnektir. Hatta Kur'an'ı biri güzel okuyunca ona "Adil Hoca'nın rahle-i tedrisinden mi geçtin mübarek" denirmiş.

Adil Özberk Hocaefendi resmi olarak Gaziantep Saçaklı İmam Hatip Lisesi'nde öğretmenlik yapmıştır. Ardından Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde ve son olarak da Ömer Özmimar İmam Hatip Lisesi'nde eğitim ve öğretime devam etmiştir. Buradan sonra emekli olmuştur. Emekli olmasına rağmen eğitim ve öğretimi bırakmamış aksine daha da yoğunlaştırmıştır. Kendi maddi imkânlarıyla açtığı kurslarda hem gündüz hem gece dersleri yapmıştır. Gece dersi yaptığı halka açık kursta talebelerine uzun yıllar Kur'an-ı Kerim okuma, tecvid ve hadis dersleri vermiştir. Yatılı olarak aldığı talebelerine ise bu ilimlerin yanında bir de sarf, nahiv,

²⁸⁸ Yılmaz, *Küçük Buhara'nın Son Dönem Âlimlerinden Adil Özberk Hoca(1924-1999)*, 932.

²⁸⁹ Yılmaz, *Küçük Buhara'nın Son Dönem Âlimlerinden Adil Özberk Hoca(1924-1999)*, 933.

²⁹⁰ Özuslu-Kocaoğlu, *Gaziantep'te Hafızlar ve İlim Adamları*, 420.

fıkıh, tefsir gibi ilimlerin kaynak kitabını okutmuştur. Belli eğitimi tamamlayan talebelerden istekli olanları tüm masrafını karşılayarak Mısır'a el-Ezher Üniversitesi'ne gönderirmiş.²⁹¹ Gaziantep'te kurmak istediği Küçük Ezher (Hoşgör Kur'an Kursu) için öğretmenler çıkmasını istemiştir. Kabiliyetli talebelerden ilk on kişiyi seçip gönderince talebesi Necdet Kalender *"Hocam bu giden öğrencilerin en azından yarısı başarılı olur mu?"* diye sorunca *"Kalender on kişiden biri bile başarılı olsa bize yine yeter"* demiştir. Yüzlerce öğrenci Adil Özberk Hocaefendi sayesinde Mısır'a gidip tahsil öğrenme şansına erişmiştir.²⁹² Kendisi bu sürede gece eğitimine devam etmiştir. Hatta talebeler oraya yetişmek için aç geliyor diye yemek bile yaptırır o kadar insana sofrası kurulmuş günün şartları ve imkânları göz önünde bulundurulursa bunun ne kadar zahmetli olduğu aşıkardır. Bunu, talebesi Necdet Kalender şu şekilde dile getirmiştir:

Cuma'yı cumartesiye bağlayan gecelerde hadis dersi var. Talebe geç geliyor. Ders akşam 10-11'i buluyor. Bana dönüp bunlara akşamları çiğ köfte ve çeşitli yemek yapalım dedi. Bu görevi de ben üstlendim. Çiğ köfte yapmadığımız akşamlar hanımı bize yemek yapıyordu."²⁹³ "Hocamız karşısındaki kim olursa olsun niyetiniz bozmaz talebelerine de her daim bunu öğütlermiş". Yaşadığı dönemde buna örnek teşkil edecek şu olay vuku bulmuştur: "O zamanın siyasi olayları yüzünden Irak karışmış ve Saddam'ın korkusu ile Türkiye sınırına Kürtler yığılmıştır. Türkiye sınırda onlara yardım etmiş. Diyanet tarafından camilerde para toplanmasına müsaade edilmiş. Adil Özberk Hüseyin Paşa Camisi'nde vaaz vermiş ve yardım toplamış. Gaziantep şehir merkezinde yüz elli yedi camide yekûn toplanan para elli dört milyon liraymış. Adil Hoca'nın yalnız himmeti ile topladığı para 9.800 TL. Cami dernek başkanı bunu görünce hocamıza dönerek 'Caminin ihtiyaçları var topladığınız para da diğerlerine nazaran yüklü miktarda. Bundan biraz âlim caminin ihtiyaçlarını karşılayayım.' demiş. Bunun üzerine Adil Hoca 'Hacı Bey seni sevmesem? Biz bu parayı bu niyetle topladık. Bizde niyet neyse oraya göndeririz.' demiş. Sonra talebesine dönerek 'Oğlum kalandan hiçbir zaman niyetinizi bozmayın' diyerek öğüt vermeyi de ihmal etmemiş."²⁹⁴

Maneviyatı güçlü talebeleri ile arasında farklı bir bağ varmış. Onların yardıma ihtiyacı olduğunu dertlerinin olduğu ona ilham olurmuş. Zamanın kısıtlı teknolojisini kullanıyor olmasına rağmen bir gün kendisine gelen televizyon programı teklifini reddetmiş.²⁹⁵ Talebesi İsmail Talay çok ısrar edince ona şöyle cevap vermiştir: *"Programın arasına reklam koyarlar ben reklama yardım için TV programı yapamam."* Böylesine ince nüanslara bile dikkat edermiş. Talebelerini her daim destekler arkalarında dururmuş. Bir gün bir talebesi Ahmet'e hutbeye bugün sen çık

²⁹¹ Yılmaz, *Küçük Buhara'nın Son Dönem Âlimlerinden Adil Özberk Hoca (1924-1999)*, 935.

²⁹² Yılmaz, *Küçük Buhara'nın Son Dönem Âlimlerinden Adil Özberk Hoca (1924-1999)*, 935.

²⁹³ Talebesi Necdet Kalender.

²⁹⁴ Talebesi Necdet Kalender.

²⁹⁵ Yılmaz, *Küçük Buhara'nın Son Dönem Âlimlerinden Adil Özberk Hoca (1924-1999)*, 936.

demiş. Talebesi de en güzel şekilde hutbesini hazırlamış ve hutbeye çıkmış. Namazdan sonra cemaatten biri hocanın yanına gelerek: “*Hocam çocuğa çoluğa yaptıramazsınız hutbeyi*” deyince hoca ona dönüp: “*Daha bunlar serçe yarın bunlar yarın kartal ve şahin olacak*” demiş.²⁹⁶ Yetiştirdiği talebelerin akıbeti bu sözünü sonuna kadar destekler niteliktedir.

Kendisinin ilim yolunda farklı stratejileri varmış. Özellikle de Kur’ân-ı Kerim okumada ayrı meziyetliymiş. Bir gün yine herkesi mest edecek şekilde Kur’ân okuyunca talebeleri etrafını sarıp “*Hocam biz ne yaparsak Kur’ân’ı sizin gibi güzel okuruz*” diye sorunca o da şöyle cevap vermiştir: “*Güzel Kur’ân okuma üç şekilde mümkün olur; ses, nefes, heves...*” diyerek akılda kalması gereken üç maddeyi söylemiştir.²⁹⁷

Gaziantep’te birçok hafızın yetişmesine öncülük etmiştir. Daha önce belirtildiği gibi çevre şehirlerden Ramazan mukabelesi için hafız getiren Gaziantep onun sayesinde artık çevre illere hafız gönderir olmuş.

Yetiştirdiği talebelere birkaç örnek verilecek olursa; Prof. Dr. Mehmet Görmez (Eski Diyanet İşleri Başkanı), Bedri İncetahtacı (Eski milletvekili), Prof. Dr. Ahmet Akgündüz (Hollanda Rotterdam İslam Üniversitesi Rektörü), Abdussettar Kaplan, Fevzi Seslenler, Mustafa Kursav, Bekir Öztekin, Dr. Öğretim Üyesi Mustafa Aksoy gibi isimleri örnek olarak verilebilir.²⁹⁸

İslami derneklerin kurulmasına öncülük etmiştir. Onun öncülüğünde yapılan ya da yapımı tamamlanan birçok yapı mevcuttur. İslami Hizmetler Vakfı’nın kurulması bunun en belirgin örneğidir. Öyle ki askerlik görevini yaparken bile kışlanın içerisine cami yapılmasını sağlamıştır.²⁹⁹

Adil Hocaefendi’nin vasıflarından birisi de cemaat ve partiler üstü bir şahsiyet olmasıdır. Bu konu da aldığı tekliflere arkadaşlarının ısrarına şu an günümüzde bile akılda kalması gereken o şekilde davranılması gerektiğini hatırlatan ibretlik cümlesi şudur: “*Ben a ya da b partisine gitsem benim vaazıma sadece o partinin mensupları gelir. Âlimler herhangi bir partinin ya da cemaatin malı değildir, ümmetin malıdır. İslam’da cemaat vardır cemaatçılık yoktur. Mezhep vardır mezhepçilik yoktur. Tarikat vardır tarikatçılık yoktur.*”³⁰⁰ Bu cümlenin önemini insanlar cenaze alayı esnasında

²⁹⁶ Yılmaz, *Küçük Buhara’nın Son Dönem Âlimlerinden Adil Özberk Hoca (1924-1999)*, 935.

²⁹⁷ Mustafa Aksoy, “Adil Hoca ve Kur’ân-ı Kerim”, *Kubbîye* 4 (24 Şubat 2021).

²⁹⁸ Yılmaz, *Küçük Buhara’nın Son Dönem Âlimlerinden Adil Özberk Hoca (1924-1999)*, 949.

²⁹⁹ Yılmaz, *Küçük Buhara’nın Son Dönem Âlimlerinden Adil Özberk Hoca (1924-1999)*, 950.

³⁰⁰ Yılmaz, *Küçük Buhara’nın Son Dönem Âlimlerinden Adil Özberk Hoca (1924-1999)*, 951.

anlarlar. Çünkü her partiden her tarikattan her mezhepten insanlar akın akın onun cenazesine koşmuştur. Aynı şekilde talebesinin anlattığına göre: *“Hocamın arkasında hizmet erleri toplanıp büyük bir kitle oluşunca zamanın siyasetçileri kendisinin siyasete girmesini istediler. O zamanlar partinin birinin başkanı elinde bir bavul para ile istediği yerde birinci sıradan milletvekilliği için davet etti. Hocam elinin tersiyle parayı iterek ‘Allah bize bu vazifeyi verdi, siyasetle işimiz olmaz’ demiştir.”*³⁰¹

Adil hoca, yalnızca bir alanda değil çok alanda kendini geliştirmiştir. Sadece ilmi yönü değil sosyal yönü de aktiftir. Kendisi judo, tekvando, boks gibi alanlarda kendisini yetiştirmiştir. Talebelerinin dilinden Adil Hoca şu şekilde anlatılmıştır:

Prof. Dr. Ahmet Akgündüz

Adil Özberk Hocam saatlerce konuşulsa yeridir. Ama elbette ki bir iki noktaya işaret etmek bir nevi fariza-i zimmettir. Yani boynumuzun borcu. Bunlardan birincisi Resulullah’ın (s.a.v.) hadisiyle başlayalım. Resulullah (s.a.v.) buyuruyor ki: ‘Eğer bir toplumda ve memlekette ilim adamları denilen ulemalar devlet ve servet sahibi olmak demek olan ümara arasında muvazene ve denge mevcut ise o zaman bu memleket huzur ve saadete kavuşur. Eğer o denge kaybolursa o zaman o memlekette anarşi ahlaksızlık ve her türlü huzursuzluk baş gösterir.’ Bu önemli bir nokta. Benim kanaatim hakikaten çok acı bir gerçek. 70’li yıllardan önce istisnaların dışında manevi açıdan çorak olan Gaziantep’i manen yeşillendiren bu ilim adamlarının başında Adil Özberk Hocam geliyor. Onun için Gaziantep, ona sadece maddeten değil manen de çok şey borçludur Adil Hoca’ya, bunu özellikle ifade edeyim birinci nokta bu. İkinci önemli nokta da, onu da söylemek lazım, Adil Hocam biliyorsunuz tanıyan insanlar tarafından biraz kibirli ve mütekebbir gibi tasvir ediliyor idi hayatında; ancak onu yakından tanıyan ilmin izzetinde zirvede ama şahsi hayatında eliyle talebesine çay yapacak kadar mütevazı bir insan olduğunu görür. Ben canlı bir misalini vereyim. Gaziantep imam hatip okuluna 70-71 ders yılında geldim ortaokul ikinci sınıftayım, Adil Hocam bize derse geldi. Adil Hocamın verdiği her dersi yüzde yüz ezberliyorum bir daha geliyor soruyor yüzde yüz anlatıyorum tabi şaşkınlık içinde bize sahip çıktı. Ben kendisine gittim dedim ki; ‘Hocam bir istirhamım var. ‘Nedir Akgündüz Hoca dedi, söyle bakalım, Akgündüz yapmasın Allah karagündüz.’ diye meşhur sözünü söyledi. Dedim ki; ‘Hocam ben Arapça öğrenmek ve İslami ilimlerde mütehassıs bir âlim olmak istiyorum.’ O meşhur kibirli zannedilen haliyle omuzlarını yükseltti, biliyorsunuz kendisi tekvando ve güreşte uzmandı, ağır elleriyle omuzlarıma vurdu ve güldü ‘On iki sene diz çökmen lazım.’ dedi. Fakat Akgündüz hocada onun öğrencisi olduğu için onun kadar hakta sebatlı biraz da inattı. O gün Arapça ilimlerine başladık ve bir ‘sene içerisinde katrunne de suzurizzeheb ve Molla Camii’nin Babü’l-Meczuratına kadar geldik ve Adil Hocam takip ediyormuş beni bu önemli bir hatıradır ve Allah rahmet etsin. Ahmet Yaşar ve bir kısım talebelere ders vermeye başladık. Arapça bir sene sonra çağır tatili hocam dedik, Akgündüz hocam eğer yaşın müsait olmasa yaşın küçük olmasa senin elinden öpmek isterim. Bundan sonra ben sana duacı olacağım. Hem benim doktora başlamama, ilahiyat fakültesinden sonra hukuk fakültesini bitirmeme ve ilim adamı olmama vesilen olan kişidir. Evvela şunu ifade edelim Ezher’den mezun olan çok insan vardır. Maalesef birçoğu sadece diploma sahibidir. Adil Hocam sadece Ezher’in Şeria ve Kanun Fakültesi’nden mezun olmakla kalmamış aynı zamanda kendisini

³⁰¹ Talebesi Necdet Kalender.

Kıraat İlmi başta olmak üzere, birçok ilim dalında döneminin önemli şahsiyetlerinden ders almıştır.³⁰²

Prof. Dr. Mehmet Görmez de 2013'te Adil Hocayı Anma Günü'nde onun için şu cümleleri kullanmıştır:

Nasıl ki insanların ruhu, kalbi vardır, şehirlerinde ruhu ve kalbi vardır. Elbette bir şehrin sanayisi, teknolojisi, el emeği göz nuru, çalışkanlığı, üretkenliği çok ama çok önemlidir; fakat bunlar sadece tek başına şehrin ruhunu oluşturmaz. Bizim medeniyetimizde ve kültürümüzde şehrin karşılığı Medine'dir, yani Efendimiz (s.a.v)'in Yesrib köyünden dönüştürdüğü Medine, o şehrin ilmi, irfanı, o şehirde yaşayan insanların yaptığı iyilikler, bütün güzellikler, bütün hayırlar, bir bütün olarak bütün manevi unsurlar o şehrin ruhunu oluşturur. Gaziantep şehrimize baktığımızda tarihinde maddi boyutuyla manevi boyutu, ruh boyutu zaman zaman paralel gidebilmiş, zaman zaman da birbirinden ayrı gitmiştir. Tarihe baktığımız zaman Evliya Çelebi Gaziantep'e ilmiyle, irfanıyla, âlimleriyle tanındığı için 'Küçük Buhara' adını verir. Nice büyük âlimler gelip geçmiştir bu topraklarda. Fakat fetret devri de var. Bazen kaht-ı rical dönemleri yaşanan zamanları da vardır. Şehrin ruhunun zayıfladığı zamanlar olmuştur, güçlendiği zamanlar olmuştur. İşte o ruhun gerçekten zayıfladığı bir dönemde Cenab-ı Allah bu şehre Adil Hoca'yı bahşetmiştir. Adil Hoca bu topraklarda, bu ülkede, bu şehirde bize bir cami kürsüsünün, mihrabının, minberinin bir halk üniversitesine dönüşebileceğini göstermiştir. Önce Nuri Mehmet Paşa Camii'nde, Kadı Kemaletin Boyacı Camii ve daha sonra Hüseyin Paşa Camii kürsülerinde daha Cuma namazından saatlerce önce yer alabilmek için erken gelirler; sokaklar, caddeler trafiğe kapanırdı. İnsanlar sadece vaazı dinlemekle kalmaz, bir hafta boyunca kahvelerde, evlerde, sokaklarda, çarşı ve caddelerde, "Adil Hoca bu hafta vaazında şunları söyledi", diyerek kendi aralarında konuşurlardı. Zaman zaman şehir efsanelerine dönüşen hikayelerin ortaya çıktığına hepimiz şahit oluyorduk. İşte bu minberin halk üniversitesine dönüşmesi demektir. İşte Adil Hocam fetret devrinde, kaht-ı rical döneminde gelmiş Halep'te, Ezher'de ilmini tahsil etmiş ve iki güzel birikimle dönmüştür. Bir tanesi Kur'an-ı Kerim'dir. Benim selikamda, muhayyilemde, kalbimde kalan bir ses vardır o da Adil Hoca'dır. Bu konuda Hoca ile ilk muhatap oluşum orta 3. sınıftaydı. Pazartesi ve cuma günleri imam hatipte hoparlörden Kur'an okunurdu. Zaman zaman Adil Hocam okurdu. Bir gün hocam yok ben anons edildim. "Otur şuraya Kur'an oku" dedi. Kamuya yönelik ilk okuduğum Kur'an tilavetiydi. Okudum bitirdim, kapıya döndüm, arkamda Adil Hoca; "Gel bakım yavrum sen nerede okudun?" dedi. İfade ettim, "Aferin" dedi. "Yalnız iki noktada dilini ısırman lazım" dedi. "Bu kıraat ilminde bir terminolojidir. Hataların var demektir." Şeklinde devam etti. Hocamızın namaza başlamadan önce cemaate dönerek içten ve samimi bir şekilde söylediği "Safları düzeltin kalplerini Allah'a yöneltin" cümlesi hocamızın unutamadığım cümlelerindendir.³⁰³

Talebelerinden Mustafa Kursav, hocasını şu şekilde anlatmıştır:

İnsanı Allah'a kavuşturacak her can mucizedir. Mucize öyle yüksek dağların zirvesinde ya da coşkun atan kalplerin katresinde değildi sadece. Gerçek inancın gölgesinde duran her yaprak, her nefes, her damla su mucizeydi bize. Bizler bunu ondan öğrendik. Büyüklüğün büyük gölgeler altında kalmadığını, küçük gülümsemenin bile ne büyük denizler aştığını gördük onda. Bir tebessümdü belki elinden gelen tek iyilik belki cebindeki yol parasıydı

³⁰² Ahmet Akgündüz, 2014 Anma Günü, https://youtu.be/Dra8yF_eQ6A?si=IB61acECHJPzDV4M Erişim Tarihi: 30 Mart 2016.

³⁰³ Mehmet Görmez, 2013 Adil Özberk Hoca'yı Anma Günü, <https://youtu.be/RaMW23gw81A?si=O7q-74crhIFKFr8W> Erişim Tarihi: 8 Mart 2014.

birkaç lira. Belki de akıttığı bir damla gözyaşıydı. Ama her biri tonlarca merhamet doluydu. Hani insan hep büyük insanları anlatacak kelimeler bulmaya çalışır da bulamaz ya çünkü her kelime belleğine sinmiş birer oktur Hocam gibi. Hocam deyip ardı sıra devam edebilecek kelimem yok zira. Ona olan saygıyı, sevgiyi hatta özlemi anlatacak bir satır sözümüz yok gözyaşımızdan başka. Özlem ve saygıyla sayfalar dolduracak damla damla. Herkesin dua bekleyeceği bir sığınağı vardır. Bizlerin de böyle ismini bir lahza anıp dua istediği Adil Hocası vardı. Dua için çalardık gönlünün kapısını yok demezdi. Bir bakışı vardı sanki bilirdi anlatacaklarımızı da yine de söylememizi beklerdi. Hem öyle derin, öyle derdi sezen, öyle titreten. Korkardık bakışlarının gücünden o ise hiç kıymazdı, gözlerindeki keskinliğin büyük merhameti vardı. Kim bilir hissederci sanki derdimizi, merhem olmaya çalışırdı var gücüyle. Nerede kimin bir yarası varsa başında duaya hazır beklerdi. Hatırimda bir öğrenci kaldı ismi Zehra'ydı. Adı gibi berrak ve pak bir kıyımızdı. Derdini duymuş yardım etmeye çalışmıştı. Hatta incitmemeye özen göstererek “İnşallah biz varız ya kızım” demişti. Ona bir miktar yol harçlığı vermiş hatta güzel kızımız parasının artanını tekrar hocamıza getirmişti. O da “Çıkan ok geri dönmez Zehram” demişti. Sağ ve sol cebinde parasını ayırırdı. Kendine düşen ile ulaşılacak yerleri hep hesaplardı. Hatta bazen kendini unuttur iki cebini de evlatlarım dediği tüm öğrencilerine harcardı. Öğrencilerine çok kıymet verirdi. Kimilerinin eksiklikleri, başarısızlıkları olsa da onların duruşlarıyla, İmam Hatipli kimlikleriyle övünürdü. Bir dönem sonu kurul toplantısında tüm hocalar başarısı kâfi gelmeyen çocukların sınıf tekrarı yapmasını istemişlerdi. O ise sessizce köşede izledi hepimizi. Sonra dedi ki: “Bir dersten zayıf olan öğrenci, iki dersten zayıf olan öğrenciden daha mı zeki? Kim belirleyebilir kimin kimden daha zeki olduğunu, bu dersler mi? Yapmayın!” dedi, “onların dışarıda İmam Hatipli duruşları var ya hani, o yeter bize de, bu millete de... Onlar burada öğrendikleriyle dışarıda saygın kimliklere sahip insanlar olacaklar elbette”. Tüm öğretmenler hak verdi hocama ve tüm öğrencilerin dersten geçmesini kabul ettiler. O hiçbir zaman çok parlak mevkileri kazandırmaya çalışan bir öğretmen olmadı. Çünkü nefsi duyguları kalbinden arındırmaya hep özen gösterirdi ve hiçbir öğrencisinin de bu duyguların acizliğine kapılmasına müsaade etmedi. Çünkü o, Hak kapısına alınının aklıyla ulaşan insanlardan olmak isterdi ve hep bu inançla insanlar yetiştirirdi. Her zaman tüm öğrencileriyle övündü. O hep gençleri en kıymetli gördü. Şimdi kendi hayatıma bakınca ne de şanslı olduğumu görüyorum. Çünkü onun öğrencisi oldum, hatta okulumu tamamlayıp kendisiyle birlikte imam hatip lisesinde öğretmenlik görevime başladım. Ne mutlu bana ki onunla biraz daha değer kazandırdım hayatıma. Benimle konuşmalarında “Usta” derdi. Ne büyük bir sıfattı bu böyle! Ne de mahcup olurdum onun böyle seslenişinde. Esas Usta sizin gibi insanı iman ile ilmek ilmek işleyip yol gösterendir derdim.³⁰⁴

Fevzi Seslenenler’in dilinden Adil Hoca şu şekilde ifade edilmiştir:

Gaziantep manevi havasının kirli olduğu dönemi yaşıyordu. Siyasi çekişmeler, sağ-sol olayları bitmek bilmiyor, batakhaneler gece gündüz çalışıyordu. 1970’li yılların başında Allah’ın lütfu olarak Adil Hoca’mız Mısır’dan Gaziantep’e teşrif ettiler. Her Pazar Nuri Mehmet Paşa Camii’nde vaaz vermeye başladı. Camii tıklım tıklım olur, yer kalmazdı. Sadece Tin Sûresi’ndeki “Biz insanı en güzel surette yarattık” ayetini bir yıl boyunca vaazlarında dinledik. Memleketimizi bir güneş gibi aydınlattılar. Batakhaneler boşaldı. Günah yuvalarındaki memleket insanını, esnafını, memurunu, bürokratını, her kesimden Antepli’yi camii ve cemaat ile tanıştırdı. Bağ evlerini hayır hasenatların konuşulduğu, Hoşgör Külliyesi gibi ibadet ve ilim yuvalarının imarının konuşulduğu mekanlar haline getirdi. Hocamız söyledikleri ile amel eden nadide insanlardan biriydi. Gözü gönlü tok,

³⁰⁴ Yılmaz, *Küçük Buhara’nın Son Dönem Âlimlerinden Adil Özberk Hoca (1924-1999)*, 935.

kendisine sunulan dünya menfaatlerini görmezden gelen, sadece hayır ve hasenatı tavsiye eden bir Allah dostuydu. Öğrencileri ile münasebetleri, bir arkadaş edasıyla gayet samimiydi. İmam-hatip okulunda öğretmenlik yaptığı yıllarda bizim dersimize girerdi. Sınıfımızın rehberlik hocası olduğundan rahatlıkla her konuda soru sorardık. Özellikle gençlik problemlerimizi çok iyi analiz eder, güzel kılavuzluk yapardı. Mahrem sayılan konuları İslami bir âdap ile anlatırdı. Kur'ân- Kerim' de geçen Ashab-ı Kehf kıssasını öyle güzel tasvirlerle anlatırdı ki; kendimizi o kıssadaki gençlerin yerine koyar, hocamızı hayretle dinlerdik. Ayrıca öğrencilerine, kendilerini haramdan, kötü davranışlardan, ahlaksızlıktan, Gaziantep'in kirlenen havasından korunma hususunda İslami ölçüleri en güzel şekilde sunardı. Halk arasında çok benimsenmiş ve sözüne itibar edilen bir âlim idi. Okulda, camide, sokakta, her mekânda kendisine dinî sorular sorulur. Hocamızın verdiği cevaplar, dilden dile aktarılırdı. Bir gün kendisine sorarlar: "Hocam, Azrail her yerde can alıyor ise bu melek her yere nasıl yetişiyor?" O sırada şehirde elektrik kesilir. Hocam cevap verir: "Kardeşim, bir beşer bir düğmeye basıp bu kadar lambayı söndürürse, her şeyi yaratan Yüce Allah bir anda bu kadar canı almaya muktedir değil midir?" Adam cevabını almış, memnuniyetle yanından ayrılır. Her anı ders niteliğinde geçerdi. Esprileri bile eğitici mesajlar dolu idi. Hocam, çalgılı, müzikli düğünlere karşı çıkardı. Düğünlerde davul çalanlara aptal denirdi. Hocam bir gün "Oğlum paramızı alıyorlar, yemeklerimizin en güzelini yiyorlar, içkilerini de içiyorlar, kızımızı gelinimizi de oynatıyorlar, bunlar mı aptal yoksa bunları çağırıp para veren mi aptal dedi."³⁰⁵

Gaziantep'e binlerce katkısı bulunan zat, Gaziantep halkı tarafından hiç unutulmamıştır. Her sene Adil Özberk hocayı anma töreni kendi emekleri ile kurduğu Kur'ân Kursu talebeleri sayesinde yapılmıştır. Hatta Gaziantep'te adına açılan sosyal tesislerde de bulunmaktadır. Adı bir İmam Hatip Lisesi'ne de verilmiştir.

Bununla kalmayıp spor salonlarına, anaokullarına, kitapevlerine talebeleri tarafından adı verilmiştir. Bulunduğu dönemin şartları ve zorluğu karşısında şanına yakışır bir ilim insanı olarak kalması hala takdire şayandır. Hala dillerden dile aktarılmaktadır.

³⁰⁵ Hoşgör Eğitim Kurumları Bülteni, Hoşgör Eğitim Kurumları, Yıl: 5, Sayı: 6, Mayıs 2016, 20.

Şekil 25: Talebeleri tarafından düzenlenen Adil Özberk Anma Günü³⁰⁶

Zamanın kısıtlı teknolojisini de kullanmış yüzlerce vaaz ve hutbesini kasete aldırılmıştır. İki tane kendi sesinden hatim seti ve birçok aşr-ı şerif kasetleri mevcuttur.

Yaşlanmasına ve sağlık sorunlarına rağmen sabah namazından sonra talebelerine ders vermeye devam etmiş. İstanbul Çapa Tıp Fakültesi'nde hastalığına teşhis koyulmuş. Böbreklerinin iflas ettiği söylenmiş. 4 Nisan 1999 tarihinde yine bir talebesine ders verirken bu dünyadaki görevini tamamlamış ömrünü uğrunda harcadığı Kur'an'a başını yaslayarak hakkın rahmetine kavuşmuştur.³⁰⁷ Cenazesi binlerce insanın katılımı ile Mehmet Akif Camisi'nde cenaze namazı kılınarak defnedilmiştir. Mezar taşında "Gaziantep ulemasından büyük âlim, muhaddis, müfessir, usul-furu ve şer'i ilimlerde muhakkik ve mudakkik kurrâ hafız mutasavvıf (Halk dilinde Adil Hoca olarak bilinen) Şeyh Adil Özberk (Rh.a)" yazmaktadır.

³⁰⁶ "Adil Hoca Vefatının 19'uncu Yılında Anıldı", *Metropol Gazetesi*, 2018.

³⁰⁷ Yılmaz, *Küçük Buhara'nın Son Dönem Âlimlerinden Adil Özberk Hoca (1924-1999)*, 935

Şekil 26: Adil Özberk Hocaefendi'nin Mezarı

2.2.17. Kurrâ Hafız Ali Evgi (1937-...)

Kurrâ Hafız Ali Evgi Hocaefendi Gaziantep'in Tabakhane semtinin Yaprak Mahallesi'nde 1937 yılında dünyaya gözünü açmıştır. Babası Köse Hacı, annesi ise Naime Hatun'dur. Hafız Ali Evgi Hocaefendi doğduğunda gözlerinde bir sorun yokmuş. Gözleri görüyormuş. Ancak bir yaşında iken geçirdiği menenjit hastalığı sonucu gözlerini kaybetmiştir.³⁰⁸

Onun keskin ve kuvvetli hafızasının ve kabiliyetinin farkına varan o zamanki Alınacar Cami imamı Hafız Abdullah Bayram Hocaefendi 1947 yılında onu hemen talebesi olarak yanına almıştır. Onunla özel ilgilenmiştir. Abdullah Bayram Hocaefendi sayfayı okur Ali Evgi dinler ve ezberlermiş. Bir süre böyle devam ederken henüz daha yarım hafız iken hocası vefat etmiştir. Bu olay Ali Evgi Hocaefendi'yi derinden etkilemiş ve boşluğa düşmesine sebep olmuştur. O vakitlerde Alaüddevle Camisi'nde imamlık yapan Şerif Kocaoğlu Hocaefendi elinden tutmuştur. Hayatında hep güzel telkinleri ile boşluktan bir nevi maneviyat ile beslemiştir. Hafız Şerif

³⁰⁸ Özusu-Kocaoğlu, *Gaziantepi Hafızlar ve İlim Adamları*, 456.

Hocaefendi kendisini o zamanlar her yıl Ramazan ayında Adıyaman'dan Gaziantep'e gelen Hafız Gani hocanın yanına 1950 yılında Adıyaman'a göndermiştir. 1947 yılında başladığı hafızlık eğitimini 1952 yılında tamamlamış ve hafızlık icazetini almıştır.³⁰⁹

Kendisi sakin yapılı ince düşünceli bir insanmış. Gözlerinin âmâ olmasını sık sık sıkıntı edermiş. Hocasının duası sayesinde kalbi ferahlamış. Dünya malına tenezzül etmeyen işi gücü ilim öğrenmek olan bir zatmış. Tanıştığı insanlarla uzun zaman görüşmese bile sesi doğrudan tanıyacak bir kulak gücüne ve hafızaya sahipmiş. Kıraat-ı aşera ilmine son derece düşkünmüş. Uzun süre ders sırasında ayakları uyuşuncaya kadar derse devam edermiş.³¹⁰

1957 yılında Öznur Hanım ile evlenmiş. Bu izdivaçtan Ömer Faruk, M. Akif, Necmiye Hatice ve Nebile isimli evlatları dünyaya gelmiştir.³¹¹

Hafızlığı çok sağlam ve kavi olan Hafız Ali Hocaefendi, bunu Alinacar Camisi'ndeki hocası ve Hafız Gani Hocaefendiler okuduğu mukabelere borçluymuş. Hocasının nereyi soracağını bilmezmiş hocası kasıtlı olarak söylemezmiş. O yüzden bir cüzün tamamına çalışmış. Hocasının ona uyguladığı kıraat şu şekildeymiş: *“Hocası baştan üç beş sayfa okurmuş dururmuş ve kalan sayfaları talebesi Hafız Ali Hocaefendi'nin tamamlamasını beklermiş. Ertesi gün tam tersini yapıp hafız Ali Hocaefendi'ye başlatıp yarısını ona okuttuktan sonra bu sefer diğer sayfaları hocası okuyarak bitirmiş. Bu sayede hem dinleyerek hem okuyarak geliştirdiğinden kıraati kavî bir hafız olmuş ve senelerce dinleyenler hiç yanlışına rastlamazmış.”*³¹²

Hafız Ali Hocaefendi, 1970 yılında Kurrâ Hafız Kâmil Kıdeyş Hocaefendi'nin yanında 10 kişi ile Kıraat-ı Aşera ilmine başlamıştır. Beş sene sonunda 1975 yılında şu anda berhayat olan Hasan Tahsin Feyizli Hocaefendi ile kendisi mezun olmuştur. O dönemin müftüsü Feyyaz Yaşar Hoca'nın onayı ile Boyacı Camisi'nde düzenlenen icazet töreni ile icazet almıştır. Kurrâ Hafız Ali Evgi Hocaefendi, hocası Kâmil Kıdeyş'in kendisine *“Ey evladım, ben bu ilmi sana öğretmekle vebalinden az da olsa sıyrıldım. Bu bayrak artık sende, sende bu vebali ve bayrağı teslim ederek talebe yetiştir.”* diye nasihatle bulunduğunu belirtmektedir.³¹³

Hocası Kamil Kıdeyş'in kendisine *“Ben bu ilmi sana öğretmekle vebalinden azda olsa sıyrıldım. Bu bayrak artık sende, sende bu vebali ve bayrağı teslim et,*

³⁰⁹ Özuslu-Kocaoğlu, *Gaziantepi Hafızlar ve İlim Adamları*, 456.

³¹⁰ Özuslu-Kocaoğlu, *Gaziantepi Hafızlar ve İlim Adamları*, 463.

³¹¹ Özuslu-Kocaoğlu, *Gaziantepi Hafızlar ve İlim Adamları*, 456.

³¹² Özuslu-Kocaoğlu, *Gaziantepi Hafızlar ve İlim Adamları*, 456.

³¹³ Özuslu-Kocaoğlu, *Gaziantepi Hafızlar ve İlim Adamları*, 458.

öğrenci yetiştir.'' diye nasihat ettiği belirtilmektedir.³¹⁴ Hafız Ali Hoca da 1997 yılında Kurrâ Hafız İbrahim Kocaoğlu'ı ve 1999 yılında Kurrâ Hafız Ahmet Taşdoğan'ı yetiştirmiş ve icazet vermiştir.³¹⁵ Kıraat ilminin önemine sık sık vurgu yapar ve şöyle demiştir: *“Bu ilim yani Kıraat-ı aşera farzı kifayedir. Bu ilim öğrenilmezse ve kıratı yerine getirilmezse hepimizin üzerine vebali vardır.”*³¹⁶

Hafız Ali Hocaefendi 65 yıl boyunca her gün Hacı Nasır Camisi'nde ikinci namazı öncesi mukabele okumuştur. Ramazan aylarında 8 yıl boyunca Tahtani Camisi'nde ve 8 yıl da Mehmet Akif Camisi'nde mukabele okumuştur.³¹⁷ Bunun yanı sıra 10 yıl boyunca Mehmet Ali Kutsal Hocaefendi'ye Alaüddevle Camisi'nde, bir sene Hafız Mükerrerem Oypan Hocaefendi'ye Boyacı Camisi'nde ve 8 yıl da Hafız Mustafa Tancan Hocaefendi'ye Alaybey Camisi'nde hatimli teravih kıldırırken fatihlik yapmıştır. Ayrıca Çınarlı Camisi'nde de fahri Kur'ân kursu öğreticiliği de yapmıştır.³¹⁸

³¹⁴ Özuslu-Kocaoğlu, *Gaziantepi Hafızlar ve İlim Adamları*, 458.

³¹⁵ Özuslu-Kocaoğlu, *Gaziantepi Hafızlar ve İlim Adamları*, 458.

³¹⁶ Özuslu-Kocaoğlu, *Gaziantepi Hafızlar ve İlim Adamları*, 463.

³¹⁷ Özuslu-Kocaoğlu, *Gaziantepi Hafızlar ve İlim Adamları*, 458.

³¹⁸ Özuslu-Kocaoğlu, *Gaziantepi Hafızlar ve İlim Adamları*, 458.

SONUÇ

Kur'ân-ı Kerîm'in korunması ve nesiller arası aktarımı, İslam medeniyetinin temel önceliklerinden biri olmuştur. Bu aktarım süreci yalnızca yazılı metin üzerinden değil; aynı zamanda sözlü gelenek ve hafızlık müessesesi aracılığıyla yürütülmüştür. Kıraat ilmi ise bu sözlü geleneğin hem teorik hem de pratik boyutunu teşkil eden ana disiplindir. Tarih boyunca İslam coğrafyasında kıraat ilmi yalnızca akademik bir uğraş değil; aynı zamanda bir yaşama biçimi, bir kulluk şiarı olarak benimsenmiştir. Bu bağlamda gerçekleştirilen bu tez çalışması, Cumhuriyet dönemi şartlarında kıraat geleneğini yaşatmaya çalışan şahsiyetleri, Gaziantep özelinde tespit etmeyi ve ilmî düzlemde değerlendirmeyi amaçlamıştır.

Bu araştırma kapsamında kaynak taraması, saha incelemesi ve mülakat gibi yöntemler bir arada kullanılmış; bu çerçevede isimleri tespit edilen otuzu aşkın hafızdan yalnızca on yedisine dair detaylı bilgiye ulaşılabilmektedir. Geriye kalan şahsiyetler hakkında ise, isim ve soyisim dışında herhangi bir ilmî, biyografik veya toplumsal veri elde edilememiştir. İlgili kamu kurumlarıyla, özellikle Diyanet İşleri Başkanlığı ve bağlı il-ilçe müftülükleriyle yazışmalar yapılmış, ancak arşivlerde çalışmaya katkı sağlayacak somut bir belgeye ulaşılamamıştır. Ayrıca, bazı hafızların yakınlarıyla görüşme girişimleri de çeşitli sebeplerle sonuçsuz kalmıştır. Tüm bu durumlar göz önünde bulundurularak çalışma, mevcut veriler ışığında on yedi şahsiyet ile sınırlandırılmıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarındaki dinî eğitim politikaları sonucunda medrese sistemi ortadan kaldırılmış, Kur'ân öğretimi uzun süre gayriresmî ortamlarda, kişisel çabalarla sürdürülmüştür. Bu süreçte bilgi üretimi ve aktarımı, kurumsal yapılardan bağımsız bir biçimde ve çoğunlukla manevi motivasyonla gerçekleştirilmiştir.

İncelenen Gaziantep'li hafızlar, ilim hizmetini herhangi bir maddî beklenti gütmeksizin ve bazen yalnızca tek bir talebe için sürdürmüşlerdir. Bu yaklaşım, günümüzün kitlesel ve pragmatik kurs anlayışından farklı olarak nitelik ve ihlasa dayalı eğitimin mümkün ve anlamlı olduğunu göstermektedir. Eğitim sosyolojisi açısından değerlendirildiğinde, bu bireysel sorumluluk duygusu ve ahlaki motivasyonun eğitimin sürdürülebilirliğinde kurumsal yapılar kadar etkili olduğu görülmektedir.

Ayrıca bu hafızların edebiyat, musiki, şiir, dil gibi alanlarda da kendilerini yetiştirmiş olmaları; onları klasik anlamda “tek branşlı” ilim adamı tipolojisinin dışına çıkararak çok yönlü entelektüel şahsiyetler hâline getirmiştir. Bu özellik, İslam düşünce geleneğinde sıkça rastlanan “âlim-mütefekkir-mürşid” senteziyle örtüşmektedir. Hafızların kimilerinin alzheimer gibi rahatsızlıklara rağmen ezberlerini koruyabilmesi yahut bir görme engelli hafızın Kur’ân tilavetinde “görüyormuş gibi” bir hissiyat yaşaması, Kur’ân’ın insan psikolojisi ve bilişsel sağlık üzerindeki etkilerine dair müstakil araştırmalara kapı aralayacak örnekler sunmaktadır.

Sonuç itibarıyla bu tez, Cumhuriyet dönemi Gaziantep hafızlarını tarihî, sosyolojik ve pedagojik açılardan ele alarak onların ilmî hizmetlerini görünür kılmayı ve kıraat ilminin sürekliliğini sağlayan dinamikleri ortaya koymayı hedeflemiştir. İncelenen şahsiyetler, dönemin tüm zorluklarına rağmen Kur’ân hizmetini kesintiye uğratmadan sürdürmüş; çevrelerinde ilmî halkalar oluşturarak sonraki nesillerin hafızlık geleneğiyle bağ kurmasına vesile olmuşlardır. Bu yönüyle çalışmaya konu olan hafızların katkıları, yalnızca dinî eğitim değil; aynı zamanda Gaziantep’in sosyokültürel hafızası açısından da kalıcı bir değer taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed. *Musnedu'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. thk. Şu'ayb el-Ârna'ût Murşid, Âdil. Beyrut: Mu'essestü'r-Risâle, 2001.
- Akalın, Adnan. *Antepli İslam Alimleri ve Fakihleri I*, İstanbul: Nida Yayıncılık, 2023.
- Akdemir, Mustafa Atilla. *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2021.
- Akın, Ahmet. "Osmanlı'da Din Görevlisinin Konumu Üzerine Değerlendirmeler (Bursa Örneği)". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/22 (2012), 229-251.
- Aksoy, Mustafa. "Adil Hoca ve Kur'ân-ı Kerîm". *Kubbîye* 4 (24 Şubat 2021).
- Akkuş, Murat. "Bir Reisülkurrâ Örneği: Gönenli Mehmet Efendi". *Balıkesir'de Dinî Hayat/İz Bırakan Âlimler ve Eserleri*. ed. Mehmet Özkan vd. 213-241. Bursa: Emin Yayınları, 2024.
- Akkuş, Murat. "Gaziantep'in Kur'ân Hadimlerinden Önemli Bir Şahsiyet: Hafız Osman Arabacı". *Yakın Dönem Şark Âlimleri I*. ed. Adnan Akalın ve Eyüp Tuncer. 31-52. Ankara: Fecr Yayınevi, 2023.
- Ata, Ulvi. *İlmi Eserler 118*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015.
- Ata, Ulvi. *Uluslararası II. Kıraat Sempozyumu*, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016.
- Atay, Hüseyin. *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1983.
- Benna, Ahmed b. Muhammed, *İthâfû Fuzalâ'il-Beşer*. 2 Cilt (Ed. Şabân Muhammed İsmâil). Beyrut: Alemü'l-Kütüb, 2007.
- Bilge, Kazzaz. *Antep Savunması, Manzumeler, Fotoğraflar, Gaziantep Büyükşehir Belediyesi*, Gaziantep: Gazi Kültür AŞ. Yayınları, 2018.
- Birişik, Abdulhamit. *Kıraat İlmi ve Tarihi*. Bursa: Emin Yayınları, 2018.
- Bulgular, İbrahim. *Kurrâ Hafız Tevfik Karslıgil'in Hayatı (1875-1968)*. b.y.y.: 2018.
- Büyükçınar, Ahmet Muhtar. *Hayatımın İbret Aynası*, İstanbul: Bilge Yayınevi, 2002.
- Cin, Halil. *Osmanlı Hukuku*. Konya: MÜSAV Yay. 1994.
- Çetin, Abdurrahman. *Yedi Harf ve Kıraatler*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013.
- Çetin, Ensar. *Akademik Bilgi ve Dini Toplum*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2012.
- Çetin, M. Nihat. "Arap", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 3/321-324. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Dağ, Murat. *Ayıntab'dan Antep'e: Gaziantep Milletvekilleri Biyografisi 1920-2015*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep 2015.
- Demirci, Muhsin. *Vahiy Gerçeği*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1997.
- Dikici, Recep. "Osmanlı Dönemi Gaziantepli Alimler Gaziantep'te Dini Hayat", (Ed. Erol Erkan, M. Raşit Akpınar, Hacer General) *Uluslararası Gaziantep Alimleri ve Gaziantep'te Dini Hayat Sempozyumu Bildiri Metinleri Kitabı*. Gaziantep 2017, ISBN: 978-975-9011-75-8.
- Diyanet Aylık Dergi*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, Eylül 2014.
- Duman, Zeki. *Kur'ân-ı Kerim'de Adâb-ı Muaşerat*. İstanbul: İpek Yayınları, 2011.

- Ebu'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l Bârî'* (Beyrut: Daru'l-Marife, 1379), 9/23.
- Ferah, Nihat. "Üstad-ı Muhterem Hafız Kamil'in Hal Tercemesi", *Hududeli Gazetesi*, 6.01.1984.
- Fırat, Yavuz. *Tecvid ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İstanbul Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı, 2018.
- Gezer, Süleyman. *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Kur'an*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2. Basım. 2014.
- Gotthard, Jaschke. *Yeni Türkiye'de İslamlık*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1972.
- Gözütok, Şakir. *Resulullah Döneminde Eğitim ve Öğretim*. İstanbul: Nesil Yayınları, 2014.
- Güngör, Mevlüt, "İstanbul Dâru'l-Fünûn İlahiyat Fakültesi'nin İlk Tefsir Hocası Bergamalı Ahmet Cevdet Bey" *Dâru'l Funûn İlahiyat Sempozyumu*, İstanbul: 2010.
- Güzelbey. Cemil Cihat, *Gaziantep Evliyalari*, Gaziantep: İslami Hizmetler Vakfı Yayınları 1990.
- Hacıkeleşoğlu, Hızır, *Of-Çaykara Bölgesi İslam Âlimlerinin Din Anlayışı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum: 2015.
- Hamidullah, Muhammed. *Kur'an-ı Kerim Tarihi*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2005.
- Hoşgör Eğitim Kurumları Bülteni, Hoşgör Eğitim Kurumları, 5/6 (Mayıs 2016), 20.
- İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l Mukrî'in*.
- İmam Nevevi, *et-Tibyân*. çev. Mehmet Yaşar Kandemir. İstanbul: Tahlil Yayınları, 2020.
- Kazıcı, Ziya. "Bir Eğitim Kurumu Olarak Daru'l-Kurrâ", *Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi*, 30, 2000, ss.33-39.
- Keskin, Mustafa. "Doğu Medreseleri Ekseninde Eğitim-Öğretim Faaliyetleri: Gaziantep Örneği" *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4/1 (2017), 61-82.
- Kıdeys, İ.R. *Divan-ı Kâmil*. İstanbul: İstanbul Matbaacılık, 2011.
- Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. çev. Hayrettin Karaman vd. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 8. baskı., 2020.
- Kurt, Yaşar. "Kur'an'ın Korunmasında Hafızlık Müessesesi". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/22 (Şubat 2012), 229-251.
- Macit, Abdülkadir. "Zor Zamanda Âlim Olma: Ahmet Muhtar Büyükçınar'ın Kaleminden Hayatı ve Eserleri Üzerinden Din Anlayışı", *Kocaeli İlahiyat Dergisi*, 1 (2017), 71-89.
- Maşalı, Mehmet Emin. *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*. Ankara: Otto Yayınları, 2016.
- Özağaç, Mustafa. "Oğuzeli'nde Meskûn Mutasavvıf Bir Aile: Fakılar (Fakihler)", *Uluslararası Gaziantep Âlimleri ve Gaziantep'te Dini Hayat Sempozyumu Bildirileri*, 863-881. Gaziantep: 2016,
- Özmantar, İbrahim Kutlu. "Bülbülzâde Abdullah Edip Efendi (ö.1927)". *Gaziantep'te Dini Hayat*. (Ed. Erol Erkan, M. Raşit Akpınar, Hacer General). *Uluslararası Gaziantep Âlimleri ve Gaziantep'te Dini Hayat Sempozyumu Bildiri Metinler Kitabı*, Gaziantep 2017.
- Öztoprak, M. Sirâceddin. *Kur'an Kıraati; Kıraât-i Aşere*. Ankara: Beyan Yayınları, 2019.
- Özuslu, Ergün-Kocaoğlu, İbrahim Halil. *Gaziantep'te Hafızlar ve İlim Adamları ve İlim Adamları*. Gaziantep: Gaziantep Kur'an Hafızları ve Gönüllüleri Derneği Yayınları, 2013.

Pakdil, Ramazan. *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2012.

Sakioğlu, Ş. Mehmet. *Gaziantep'in Ünlü Simaları*. Ankara: Cem Ofset, 1997.

Ünsal Tuzcu, Ayfer. "Hafız Tevfik Efendi (Hacı Nasır Cami İmamı)" *Gaziantep Sabah Gazetesi*, Yıl: 22 Sayı: 6996, 24 Mart 1983.

Yakar, Halil İbrahim. *Gaziantep'e Adanmış Bir Ömür: Cemil Cahit Külliyesi*, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep 2016.

Yakın Dönem Şark Âlimleri I, (Ed. Adnan Akalın, Eyyüp Tuncer), Gaziantep İslam ve Teknoloji Üniversitesi, Gaziantep: Fecr Yayınevi, 2023.

Yanış, Ercüment Asaf. *Dardaneli Hüseyin Paşa Vakfiyesi ve Sarı Mektep*. Ankara: Zemge Yayınları, 2013.

Yılmaz, İsmail. "Küçük Buhara'nın Son Dönem Âlimlerinden Adil Özberk Hoca", *Gaziantep'te Dini Hayat*, 927-1006. Gaziantep: Gazi Kültür A.Ş., 2017.

Zerkani, Menahil I.

İnternet Kaynakları:

Akgündüz, A., (2014, Anma Günü), YouTube, https://youtu.be/Dra8yF_eQ6A?si=1B61acECHJPzDV4M Erişim Tarihi: 30 Mart 2016

Görmez, M., (2013, Adil Özberk Hoca'yı Anma Günü), YouTube, <https://youtu.be/RaMW23gw81A?si=O7q-74crhlFKFr8W> Erişim Tarihi: 8 Mart 2014

ÖZ GEÇMİŞ

Güllü Ayçilek, Ömer Özmimar İmam Hatip Lisesi'ni bitirdi. Ön lisans İlahiyat bölümünü okuduktan sonra dikey geçiş sınavı ile Malatya İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde İlahiyat Bölümünü tamamlayarak 2022 yılında mezun oldu. Aynı yıl Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi'nde Kıraat Alanında Yüksek Lisans yapmaya başladı.

